

Recreatieaanbieders in de groene ruimte

Recreatieaanbieders in de groene ruimte

**J.K. van Raffe
T.A. de Boer**

Alterra-rapport 711

Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte, Wageningen, 2003

REFERAAT

Raffe, J.K. van, T.A. de Boer, 2003. *Recreatieaanbieders in de groene ruimte*. Wageningen, Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte. Alterra-rapport 711. 115 blz.; 5 fig.; 10 tab.; 21 ref.

Dit rapport bevat een indeling in bedrijfstypen van aanbieders van recreatieve producten in de groene ruimte. De indeling en de beschrijving van elk bedrijfstype zijn gemaakt om aanstuurders beter in staat te stellen aanbieders van recreatieve producten te stimuleren hun aanbod te wijzigen. Aanstuurders, zoals de overheid, doen dit om het aanbod beter aan te laten sluiten bij de vraag naar recreatiemogelijkheden.

Trefwoorden: recreatie, aanbieders, producten, aansturing, aanbod, bedrijfstypen, overheid

ISSN 1566-7197

Dit rapport kunt u bestellen door €22,- over te maken op banknummer 36 70 54 612 ten name van Alterra, Wageningen, onder vermelding van Alterra-rapport 711. Dit bedrag is inclusief BTW en verzendkosten.

© 2003 Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte,
Postbus 47, NL-6700 AA Wageningen.
Tel.: (0317) 474700; fax: (0317) 419000; e-mail: info@alterra.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Alterra.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Inhoud

Inhoud	5
Woord vooraf	7
Samenvatting	9
1 Inleiding	11
1.1 Aanleiding	11
1.2 Doel	11
1.3 Afbakening	12
1.4 Werkwijze en leeswijzer	12
2 De actoren in de groene ruimte en hun rollen	15
2.1 De recreant	16
2.2 De aanbieder	20
2.3 De aanstuurder	22
2.4 Overig	24
3 Een methode om aanbieders te beschrijven	25
3.1 Beschrijven van aanbieders (algemeen)	25
3.2 De kenmerken van een bedrijf	26
3.3 De vragenlijst	27
3.4 Voorlopige bedrijfstypen	28
3.5 Verzamelen van informatie	29
4 Analyse van de aanbieders	31
4.1 De aanbieders	31
4.2 Missie	33
4.3 Productiemiddelen	35
4.4 Producten	37
5 Over bedrijfstypen en de aansturing daarvan	43
5.1 Bedrijfstypen	43
5.2 Aansturing	44
5.3 Slotconclusies	46
Referenties	49
Aanhangsels	
1. Enquête	51
2. Resultaten per aanbieder	57

Woord vooraf

Voor u ligt het resultaat van een onderzoek naar aanbieders van recreatiemogelijkheden in de groene ruimte. Het is een beschrijving van bedrijfstypen recreatie, waarmee de overheid en belangenorganisaties inzicht krijgen in de manier waarop de aanbieders van recreatiemogelijkheden (beter) aangestuurd kunnen worden. Het onderzoek is uitgevoerd in het kader van het programma 'Bos, natuur en landschap' (381) in opdracht van het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij.

Onze speciale dank gaat uit naar de leden van de klankbordgroep die betrokken zijn geweest bij de opzet van het onderzoek: dhr. B. Wijker (Toerisme en Recreatie Nederland), mevr. E. de Vries (Expertisecentrum LNV), dhr. R. Gremmen (ANWB) en dhr. P.R. Akkerman (Provincie Gelderland). Ook willen we dhr. J.M. Dalhuisen (ministerie van LNV) bedanken die als lid van de begeleidingsgroep thema 1 van programma 381 het rapport grondig heeft becommentarieerd, en verder alle respondenten die bereid waren om met ons te praten over hun organisatie. Zonder hun medewerking was dit onderzoek niet mogelijk geweest.

Jaap van Raffe
Tineke de Boer

Samenvatting

De vraag naar recreatie in de groene ruimte is aan verandering onderhevig. Naast de traditionele vormen van recreatie zoals wandelen en fietsen, willen mensen ook nieuwe dingen doen en zoekt men afwisseling en avontuur. Het huidige recreatieve aanbod wordt verzorgd door diverse aanbieders (recreatieondernemers, terreinbeheerders, recreatie- en waterschappen, gemeenten, ANWB etc). Dit aanbod sluit soms niet helemaal aan bij de vraag. De overheid en andere organisaties (de aanstuurders) willen zorgdragen voor een betere afstemming van het aanbod op de vraag door de aanbieders te stimuleren hun aanbod aan te passen. Om aanbieders aan te kunnen sturen hebben de aanstuurders relevante informatie nodig over de aanbieders van recreatieve producten.

In het kader van dit onderzoek is een methode ontwikkeld waarmee gestructureerd informatie kan worden verzameld over aanbieders van recreatiemogelijkheden. De methode gaat ervan uit dat bedrijfskenmerken (zoals de missie, de beschikbare productiemiddelen etc.) bepalend zijn voor wat aanbieders aanbieden en wat de aanstuurders kunnen doen om aanbieders te stimuleren het aanbod te veranderen. De methode is uitgewerkt in een enquête die is gebruikt om sleutelfiguren te bevragen. Tijdens het interview is o.a. gevraagd welke recreatieve producten de aanbieders nu aanbieden, welke ze niet meer aanbieden, welke ze nooit en welke ze nog niet (maar mogelijk in de toekomst wel) aan willen bieden en wat de redenen zijn om producten niet of niet meer aan te bieden. Op deze wijze is informatie verkregen over het aanbod van recreatieve producten en diensten en over de kansen en knelpunten die een rol spelen bij het aanbieden nu en in de toekomst.

Uit de enquêtes bleek dat de missie van de aanbieder één van de belangrijkste bedrijfskenmerken is, die van invloed is op het aanbodgedrag. De meeste typen aanbieders hebben 'algemeen nut' als belangrijkste motief om recreatieve producten aan te bieden. Als gevolg daarvan speelt de winstdoelstelling voor het bedrijf een ondergeschikte rol. Dit in tegenstelling tot de particuliere ondernemers die het maken van winst voor op stellen. De recreatieschappen, recreatieondernemers en het Fiets- en Wandelplatform richten zich uitsluitend op recreatie. De overige typen aanbieders vervullen naast de recreatiefunctie ook nog andere functies zoals natuur en landschap, water, hout etc. Naast de missie, zijn ook de productiemiddelen van invloed op het aanbodgedrag. Met name het al of niet hebben van terrein is bepalend voor de recreatieve producten die kunnen worden aangeboden.

Op basis van de informatie (met name inzicht in de missie) zijn de aanbieders ingedeeld in groepen, de bedrijfstypen recreatie. Het betreft: Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Provinciale Landschappen, Particuliere bos- en landgoedeigenaren (ondernemers en subsidieverkrijgers), Agrariërs (ondernemers, idealisten en gezelligheidsaanbieders), Waterleidingmaatschappijen, Waterschappen, Ministerie van Defensie, Gemeenten, Recreatieschappen, Recreatieondernemers, Horecaonder-

nemers, Overige particuliere ondernemers, Wandelplatform, Fietsplatform, ANWB, VVV's.

De verschillende bedrijfstypen zijn vervolgens beschreven. Het onderzoek heeft een aantal overzichtelijke tabellen opgeleverd m.b.t. bedrijfskenmerken en producten van aanbieders (o.a. tabel 9 § 4.4). Meer gedetailleerde informatie over de bedrijfstypen is te vinden in de bijlagen (bijlage 2). De informatie kan door aanstuurders (bijv. de overheid) worden gebruikt om te bepalen welke aanbieders geschikt zijn om een bepaald productaanbod te verzorgen als een nieuwe vraag zich voordoet en hoe deze aanbieders dan kunnen worden gestimuleerd daadwerkelijk in het aanbod te voorzien.

Uit het onderzoek blijkt dat aanbieders op verschillende manieren aangestuurd kunnen worden. De rijksoverheid kan sommige aanbieders (aanbieders die min of meer onderdeel uitmaken van de overheid) direct aansturen door het aanbod voor te schrijven. Andere aanbieders moeten echter gestimuleerd worden. Geld kan vaak een belangrijke stimulans zijn. Dit geldt voor zowel ondernemers als andere typen aanbieders. Economische instrumenten die de rijksoverheid heeft zijn subsidies en fiscale regelingen. Lang niet alle aanbieders zullen echter alles voor geld willen aanbieden. Wat de aanbieder wil aanbieden hangt sterk samen met de missie. De missie hoeft geen gegeven te zijn. Hoe sterk wordt vastgehouden aan de missie verschilt van bedrijfstype tot bedrijfstype. Veel aanbieders zijn ook niet in staat alles aan te bieden. Veel recreatieve producten kunnen alleen worden aangeboden als een aanbieder over voldoende grond beschikt. Soms zijn er ook juridische en planologische drempels die het aanbieden van recreatieve producten bemoeilijken.

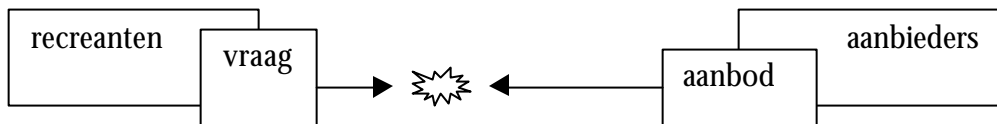
Uit het onderzoek blijkt dat de groep aanbieders zeer divers is. Enerzijds gaat het om enkelvoudige aanbieders zoals Natuurmonumenten of Staatsbosbeheer, anderzijds gaat het om heterogene groepen aanbieders zoals particuliere bos- en landgoedeigenaren of agrariërs. Met name over deze groepen aanbieders is de huidige kennis te globaal en is er behoefte aan nadere detaillering. In een vervolgonderzoek zou de ontwikkelde methode toegepast kunnen worden op één of meerdere van deze groepen. Een andere mogelijkheid is om de methode toe te passen in een (proeftuin)gebied om na te gaan wat aanbieders beweegt in te zetten op recreatie, natuur en/of groenblauwe dooradering op regionaal niveau en op welke wijze de rijksoverheid deze functies kan stimuleren.

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

De groene ruimte is een populaire bestemming voor recreatieve dagtochten en vakanties (CBS, 1997; SCP, 2001). In de groene ruimte probeert de recreant bepaalde behoeften te bevredigen. Mensen willen ontspannen en tot rust komen, maar ook actief bezig zijn. Bovendien is de recreant op zoek naar afwisseling en avontuur. Dit resulteert in een uiteenlopende vraag naar producten en diensten. Deze vraag is bovendien aan verandering onderhevig, want de recreant wil ook nieuwe dingen doen.

De aanbieders van recreatieve producten en diensten zoals beheerders van natuur en cultuur en aanbieders van dag- en verblijfsrecreatie spelen nog onvoldoende op de vraag in. Dit blijkt uit onderzoeken van het LEI en AVN (Overbeek, 2000, Teeuwen, 1999). Veel van deze aanbieders richten zich voornamelijk op de behoudende consument. Men heeft weinig kennis over de consument, doet weinig aan productontwikkeling en weet niet hoe men deze consumenten via promotie kan bereiken. Hierdoor sluit het aanbod van recreatiemogelijkheden niet altijd aan bij de vraag (figuur 1).

Figuur 1. Vraag versus aanbod

De rijksoverheid is hier niet gelukkig mee. In 'Natuur voor mensen, mensen voor natuur' geeft zij aan dat het aanbod in de groene ruimte moet aansluiten bij de maatschappelijke behoeftes. Om dit te kunnen bevorderen heeft de overheid niet alleen kennis nodig over de vraag naar recreatie, maar ook over de aanbieders van recreatieve producten en diensten. Informatie over aanbieders maakt het voor de overheid eenvoudiger om aanbieders te stimuleren hun aanbod aan te passen of te veranderen, teneinde de consument beter te kunnen bedienen.

1.2 Doel

Het onderzoek heeft tot doel aanbieders van recreatieve producten in de groene ruimte te onderscheiden in bedrijfstypen recreatie. Deze bedrijfstypen¹ moeten zodanig worden beschreven dat de aanbieders beter kunnen worden aangestuurd

¹ Een bedrijfstype is een beschrijving van een bedrijf die gebruikt wordt om bedrijven in te delen. Bedrijven van een bepaald type zijn gelijksoortig, wat in het kader van dit onderzoek betekent dat ze vergelijkbare producten aanbieden en op een vergelijkbare manier kunnen worden aangestuurd door bijv. de rijksoverheid.

door de overheid, belangenorganisaties e.d. teneinde de functie recreatie beter tot zijn recht te laten komen in de groene ruimte.

1.3 Afbakening

Het onderzoek richt zich op de aanbieders van mogelijkheden tot recreatie in de groene ruimte.

Onder **groene ruimte** verstaan we bos, natuur en (agrarisch cultuur-) landschap. Groene ruimte is dus ook het landelijk gebied en het platteland. Met andere woorden alle ruimte zonder stedelijke functies. Het water valt buiten het kader van dit onderzoek.

Onder **recreatie in de groene ruimte** verstaan we alle vormen van dag- en verblijfsrecreatie die zich afspelen in de groene ruimte en waarbij deze groene ruimte van cruciaal belang is voor de beleving van de recreant.

De aanbieders in dit onderzoek zijn bedrijven/organisaties die zich voor een substantieel deel richten op het aanbieden van producten of diensten die het recreëren in de groene ruimte mogelijk maken of veraangemen. De keuze welke bedrijven wel en welke niet worden meegenomen, wordt in § 3.4 gemaakt. In het onderzoek kijken we niet naar de potentiële aanbieders. Dat zijn personen en organisaties die nu nog geen recreatieve producten aanbieden maar dat in de toekomst wel kunnen doen. Deze groep is erg lastig te onderzoeken en te beschrijven omdat nog niet bekend is wie het zijn.

1.4 Werkwijze en leeswijzer

- a. Op basis van bestaande kennis wordt eerst een korte schets gegeven van de verschillende actoren en hun rollen in de groene ruimte die voor het onderzoek belangrijk worden geacht. Het gaat dan om recreanten, aanbieders, aanstuurders en 'overig' (hoofdstuk 2)
- b. Vervolgens wordt ingegaan op een methode die in het kader van dit onderzoek is ontwikkeld en waarmee de aanbieders kunnen worden beschreven. Deze methode maakt het mogelijk aanbieders in te delen in groepen die bepaalde recreatieve producten (kunnen) aanbieden en op een min of meer gelijke manier kunnen worden aanzet/gestimuleerd dit te doen. Deze groepen kunnen worden gezien als de 'bedrijfstypen recreatie'. Het inzicht in de verschillende bedrijfstypen maakt de aansturing door o.a. de overheid beter mogelijk. De methode bestaat o.a. uit een lijst met relevante bedrijfskenmerken (hoofdstuk 3).
- c. De methode wordt vervolgens gebruikt om daadwerkelijk bedrijfstypen recreatie te onderscheiden en te beschrijven. Dit laatste is stapsgewijs gebeurd. Eerst is een voorlopige typering bedacht. Vervolgens zijn de bedrijfstypen beschreven. Daartoe zijn mondelinge enquêtes gehouden met sleutelfiguren. De resultaten hiervan komen in hoofdstuk 4 aan de orde.

- d. Hoofdstuk 5 is een discussiehoofdstuk. In dit hoofdstuk wordt met name ingegaan op de bedachte typologie en op de aansturing van de verschillende typen aanbieders.

Het rapport bevat veel informatie voor 'aanstuurders' die aanbieders van recreatieve producten tot actie willen aanzetten. Deze informatie is over verschillende hoofdstukken verspreid. Belangrijke onderdelen van het rapport zijn:

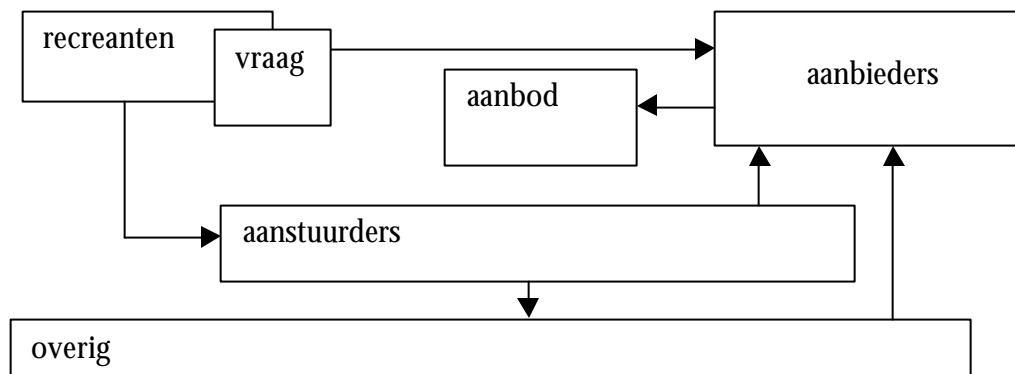
- Tabel 9, § 4.4. In deze tabel is per recreatief product te zien welke aanbieders het product al aanbieden, maar ook wie het product (nog) niet aanbieden en waarom dat (nog) niet gebeurt. Deze tabel is bij uitstek geschikt om eens te kijken wie eventueel een bepaald product zouden kunnen gaan aanbieden als dat aanbod door de aanstuurder gewenst wordt.
- § 5.2. In deze paragraaf is beschreven hoe de verschillende aanbieders kunnen worden gestimuleerd hun aanbod te wijzigen.
- Bijlage 2. In deze bijlage zijn de verschillende typen aanbieders uitgebreid beschreven. Er staat o.a. aangegeven wat de verschillende bedrijfstypen drijft en wat voor producten ze aanbieden, welke producten ze nooit zullen aanbieden en welke ze eventueel in de toekomst wel willen aanbieden en waarom dat nu (nog) niet gebeurt. Op basis van deze informatie zijn ook tabel 9 en § 5.2 gebaseerd.

2 De actoren in de groene ruimte en hun rollen

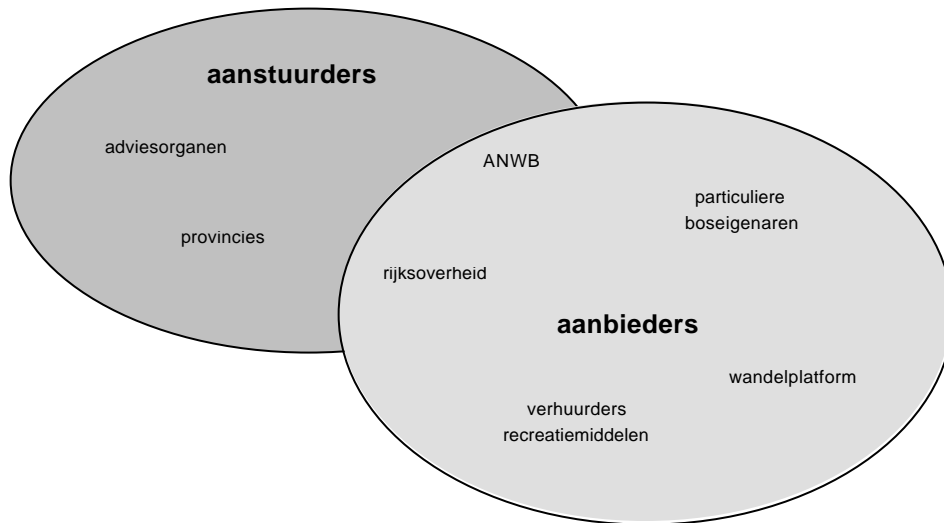
Een groot aantal actoren beïnvloedt het aanbod van recreatiemogelijkheden in de groene ruimte. De overheid kan bijvoorbeeld als actor worden gezien, evenals de recreërende mens, de ANWB en de particuliere bouseigenaar. Deze actoren kunnen op verschillende manieren worden gegroepeerd. In dit onderzoek worden ze ingedeeld naar de rol die ze spelen in de groene ruimte. De rollen die worden onderscheiden, zijn:

1. De recreant. De recreant is op zoek naar mogelijkheden om zich te ontspannen. De recreanten bepalen de vraag naar recreatiemogelijkheden. Deze vraag is van belang voor het tot stand komen van het aanbod. In § 2.1 wordt dieper op de recreanten en hun vraag ingegaan.
2. De aanbieder. De aanbieders bieden de recreanten de concrete mogelijkheden (producten en diensten) om te kunnen recreëren. (zie verder § 2.2).
3. De aanstuurder. De aanstuurders proberen vanuit het maatschappelijk belang de vraag naar en aanbod van recreatiemogelijkheden op elkaar af te stemmen. Met name deze actoren zullen de resultaten van dit onderzoek kunnen gebruiken om het aanbod op de vraag af te stemmen (de aanstuurders vormen de doelgroep van deze studie). De sturende overheid en bepaalde maatschappelijke organisaties behoren tot deze groep (zie verder § 2.3).
4. Overig. Naast recreëren, aanbieden en aansturen kunnen actoren andere rollen vervullen die het aanbod van recreatiemogelijkheden beïnvloeden. Deze groep biedt zelf geen recreatiemogelijkheden aan aan de recreant en beïnvloedt de aanbieders ook niet vanuit een soort maatschappelijk belang zoals de aanstuurders. Het gaat om een zeer diverse maar niet onbelangrijke groep, omdat de aanstuurders ze kunnen 'gebruiken' om de aanbieders te beïnvloeden (zie figuur 2). Banken en leveranciers van recreatiegoederen behoren bijvoorbeeld tot deze groep.

Figuur 2. Recreanten recreëren en bepalen de vraag naar recreatiemogelijkheden, de aanbieders bieden recreatiemogelijkheden aan en voorzien daarmee in een behoefte, de aanstuurders beïnvloeden de aanbieders vanuit een maatschappelijk belang teneinde het aanbod van recreatiemogelijkheden beter af te stemmen op de vraag, de categorie overig bestaat uit actoren die wel een relatie hebben met de aanbieders waardoor ze van invloed zijn op het aanbod, maar die het aanbod niet beïnvloeden vanuit een maatschappelijk belang

Belangrijk is te constateren dat een actor verschillende rollen kan vervullen. Als de rijksoverheid als 1 actor wordt gezien, is dit een aanbieder (het Ministerie van Defensie stelt terreinen open), maar ook een aanstuurder door bijv. subsidie te verstrekken voor het openstellen van terreinen. De overheid beïnvloedt bovendien de aanbieders zonder de intentie te hebben daarmee het aanbod van recreatiemogelijkheden te beïnvloeden op tal van manieren bijv. via milieuwetgeving en kan dus ook tot de groep 'overig' gerekend worden. In figuur 3 en in tabel 1 wordt nog eens gevisualiseerd dat een actor verschillende rollen kan vervullen.

Figuur 3. Actoren en hun rol: sommige actoren zijn aanbieder, andere aanstuurder en er zijn ook actoren die zowel aanstuurder als aanbieder zijn (zoals hier de rijksoverheid en de ANWB)

Tabel 1. Een aantal actoren in de groene ruimte en hun rollen

	Rollen			
	recreant	aanbieder	aanstuurder	overig
Rijksoverheid		x	x	x
ANWB		x	x	
Provincie			x	x
Recreërende mens	x			
Particuliere boseigenaar		x		

2.1 De recreant

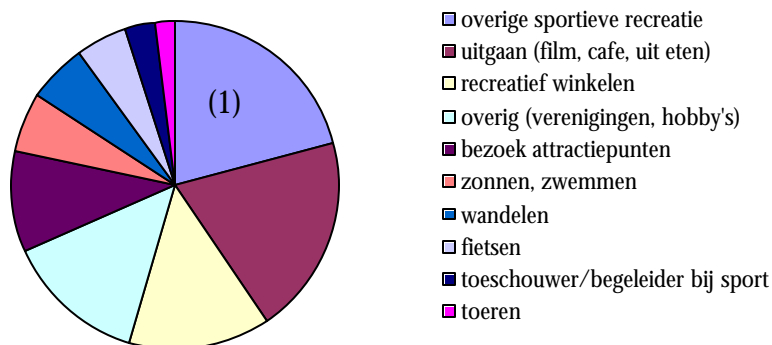
De recreanten bepalen de vraag naar recreatiemogelijkheden. Deze groep is van belang omdat de aanstuurders uiteindelijk in staat moeten zijn de aanbieders richting deze vraag te leiden. Uiteraard kunnen aanbieders ook een vraag creëren, maar dat laten we in dit onderzoek buiten beschouwing, omdat daarvoor geen aansturing noodzakelijk is.

Huidige vraag naar recreatie

De gemiddelde Nederlander heeft 47 uur vrije tijd per week (SCP, 1999). Deze omvang is de afgelopen 25 jaar nagenoeg constant gebleven. De hoeveelheid vrije tijd verschilt per bevolkingscategorie. Tweeverdieners met of zonder kinderen hebben minder vrije tijd dan senioren van 50 jaar en ouder.

Mensen besteden hun vrije tijd op uiteenlopende tijden, op verschillende plaatsen en aan tal van bezigheden. Meer dan de helft van deze tijd wordt besteed aan tv kijken, lezen en sociale contacten. Ongeveer 19 uur van de vrije tijd wordt buitenshuis doorgebracht. Volgens het SCP (in Van Ham, 1997) wordt minder dan een uur buiten (in de openlucht doorgebracht). Het dagtochtenonderzoek (gebaseerd op een recreatief uitstapje van 2 uur of langer) van het CBS geeft inzicht wat we buitenshuis doen. De meeste dagtochten hebben betrekking op sportieve activiteiten zoals zwemmen, wandelen, fietsen en overige sportieve recreatie (38%). Daarna is uitgaan de activiteit die het meest gedaan wordt. (zie figuur 4).

Figuur 4. Dagtochten (2 uur of langer) naar activiteit in 1995/1996 (Bron: CBS, 1997). De figuur moet met de klok mee worden gelezen. Rechtsboven is 'overige sportieve recreatie' te vinden (nr. 1)

Waar gaan we heen?

Ondanks de bescheiden hoeveelheid tijd die in de openlucht doorgebracht wordt, is de groene ruimte een populaire bestemming van recreatieve dagtochten en vakanties. Het grootste deel van de wandel- (47%) en fietsdagtochten (32%) vindt plaats in bos en heide. Daarnaast zijn landbouwgebieden een geliefde omgeving voor fietsers. Voor wandelen wordt het landbouwgebied aanzienlijk minder gebruikt (CBS, 1997).

Uit de bestemmingen van recreatieve uitstapjes blijkt dat bos, hei en andere natuurgebieden de grootste en meest frequente bezoekersstroom kennen, gevolgd door stadsparken en -bossen (tabel 2; SCP, 2001).

Tabel 2. Bestemmingen van recreatieve uitstapjes in 1999 in % van de bevolking

	1 x per maand of vaker	geen bezoek
bos, hei, polderlandschap en meren	25	31
stadspark of stadspark	17	58
recreatieterreinen	10	53
beschermde natuurgebieden*	6	65
bezienswaardige dorpen en steden	5	57
attractiepunten**	3	46

* zoals de Hoge Veluwe, de Kennemerduinen

** zoals dierentuinen, amusementsparken

Bron: SCP (2001)

Ook een binnenlandse vakantie brengt men bij voorkeur door in een natuurlijke omgeving. Een fraai landschap met veel natuurwaarden is een belangrijke trekpleister in de recreatie-economie. Dit blijkt uit het feit dat de dichtheid aan voorzieningen voor verblijfsrecreatie veel hoger ligt binnen gebieden met een grote concentratie bos- en natuurterreinen (RIVM et al, 1997). Van de 7,4 miljoen binnenlandse vakanties vindt 64% plaats in het landelijk gebied (AVN, 1999). De meeste van die vakanties worden in een bosrijke omgeving gemaakt op afstand gevolgd door het platteland.

Wat doen we in de groene ruimte?

De groene ruimte biedt mogelijkheden voor diverse vormen van openluchtrecreatie. Bezoekers aan Waterland (een agrarisch cultuurlandschap) noemden maar liefst 61 verschillende activiteiten die ze in dat gebied ondernamen. Wandelen en fietsen worden echter het meest gedaan in de groene ruimte (Hofsink & Borgstein, 2001, De Boer et al, 1999, Van den Ham, 1997). Deze vormen lijken ook weinig aan verandering onderhevig, terwijl andere vormen modegevoelig zijn. Zo was bijvoorbeeld het surfen enkele jaren erg populair, waarna de deelnemersaantallen weer afnamen. Op dit moment zijn golfen, ATB fietsen en skeeleren erg in trek. Het is nog niet bekend of deze recreatievormen tot de duurzame of modegevoelige recreatievormen behoren.

De groene ruimte bestaat uit een veelvoud aan landschappen. De Nederlander vindt bossen, zee, strand en duinen het meest aantrekkelijk. Grootschalig akker- en weideland zijn het minst favoriet. Voor wandelaars en fietsers is een groene, liefst bosrijke omgeving belangrijk, waarbij veel waarde wordt gehecht aan de aanwezigheid van voldoende wandel- en fietspaden (Goossen et al, 1997). De belangrijkste motieven om de groene ruimte te bezoeken zijn rust, ontspanning en (samen) iets doen. Motieven die betrekking hebben op de natuur zoals vogels en planten kijken spelen een ondergeschikte rol.

Toekomstige vraag naar recreatie

Het voorspellen van toekomstig recreatiegedrag is erg moeilijk. Prognoses over bevolkingsgroei, leeftijdsopbouw, samenstelling en herkomst van huishoudens geven onvoldoende houvast voor het voorspellen van recreatiegedrag. Traditionele gedragspatronen lijken te zijn verschoven of lopen door elkaar heen. De motieven waarmee mensen hun vrije tijd inrichten zijn meer bepalend voor hun gedrag. Deze

motieven kunnen worden opgesplitst in 'versnellen' en 'vertragen'. De maatschappij is aan het 'versnellen' (toenemende mobiliteit, 24-uurseconomie, consumptie-maatschappij enz.) dus ook de vrije tijd 'versnelt' mee. Er wordt korter en oppervlakkiger aan verschillende activiteiten deelgenomen. De beperkte beschikbare vrije tijd wordt optimaal benut. Vertraging heeft betrekking op de behoefte aan rust en aan 'niets hoeven' als reactie op een steeds sneller wordende maatschappij. Een combinatie van recreatiegedrag dat past binnen versnellen en vertragen komt veel voor. Het motief op dat moment is bepalend voor de activiteit. De verwachting is dat de vraag naar vertragende activiteiten zal groeien en de vraag naar versnelling wat zal afnemen. De dualiteit zal echter toenemen (extreme versnellende activiteiten/ uiterst vertragende activiteiten).

De toekomstige recreant is dus steeds minder voorspelbaar. Hij is grillig en heeft een korte interesse tijd (impulsgedrag). De klant wordt steeds kritischer, waarbij kwaliteit als vanzelfsprekend wordt beschouwd. Hij zoekt naar op maat gesneden activiteiten, waarbij verschillende stijlen door elkaar heen kunnen lopen (bijv. luxe vs. primitief). De consument van de toekomst is zelfbewust en kiest naar behoefte waarbij de beleving en emotie centraal staan.

Voor de nabije toekomst zijn de verwachtingen in de vraag naar dag- en verblijfsrecreatie als volgt (NRIT, 2002):

Dagrecreatie

- Toenemende belangstelling voor recreatie in natuur en landschap en sportieve recreatie met name fietsen en wandelen. Behoefte aan een gevarieerd netwerk aan routes/ knooppuntensysteem met voorzieningen.
- Toename van de diversiteit in wensen ten aanzien van natuur en recreatie. Naast spanning, actie en snelheid ook aandacht voor rust, ruimte, stilte, authenticiteit. Dit uit zich in diverse sportieve, educatieve, natuurlijke, culturele activiteiten.
- Vraag naar dagattractiepunten. De ligging van attracties in de nabijheid van andersoortige voorzieningen wordt belangrijker (verschillende activiteiten tijdens verblijf ondernemen).
- Behoefte aan recreatie dicht bij huis d.w.z. in de woonomgeving en dichtbij de stad (bereikbare natuur).
- Behoefte aan natuur en recreatiemogelijkheden die snel, tussen de bedrijven door bezocht kunnen worden.
- Vraag naar nieuwe vormen van natuurlijke recreatie waarin de natuur vooral beleefd kan worden, al dan niet met een educatief karakter (bijv. kinderspeelbos, struinnatuur, zwerfnatuur).

Verblijfsrecreatie

- Behoefte aan variatie in het aanbod, waarbij steeds meer mengvormen zullen ontstaan (tussen bijvoorbeeld kamperen en bungalows).
- Toenemende vraag naar verhuur van accommodaties. Het eigen bezit van een recreatiemiddel zal afnemen als gevolg van een steeds gevarieerder vakantiepatroon.
- Vraag naar grotere kampeerplaatsen.

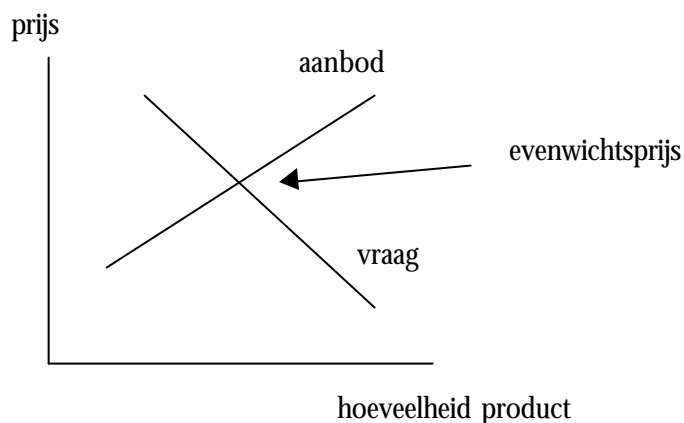
- Toenemende vraag naar groepsaccommodaties voor m.n. kleinere groepen (stijgend luxeniveau, meer privacy).
- Toenemende behoefte aan gespreide vormen van verblijf, waarbij de koppeling met het omliggende landschap of de natuur centraal staat (bijv. extensieve kampeervormen, aanlegplaatsen pleziervaart, hotel/boerenkamer, losse verhuureenheden).
- Toename korte vakanties in met name voor- en najaar.
- Toenemende belangstelling voor agrotouristische activiteiten, bijvoorbeeld verkoop van (streek)producten.

Uit het voorgaande blijkt dat de groene ruimte populair is en blijft voor uiteenlopende activiteiten. Deze activiteiten hebben enerzijds betrekking op actief bezig en anderzijds op het vinden van rust. Actief bezig zijn kan op verschillende manieren evenals het vinden van rust. Dit vraagt om een groene ruimte die zodanig is ingericht dat naast bestaande activiteiten ook makkelijk ingespeeld kan worden op nieuwe activiteiten, zoals bijvoorbeeld skeeleren.

2.2 De aanbieder

De **aanbieders** zijn de bedrijven/organisaties/personen die mogelijkheden (producten en diensten) aanbieden om te kunnen recreëren. De aanbieders staan in dit onderzoek centraal. Zoals gezegd beperken we ons in dit onderzoek tot aanbieders in de groene ruimte die mogelijkheden bieden voor dag- en verblijfsrecreatie. Aanbieders zijn bijvoorbeeld gemeenten, recreatieondernemers, waterschappen, agrariërs, Staatsbosbeheer, Stichting Wandelplatform etc.

Vanuit het oogpunt van aansturing (interessant voor deze studie) kunnen er grofweg drie verschillende soorten aanbieders onderscheiden worden: private bedrijven, overheidsdiensten en bepaalde maatschappelijke organisaties.

Figuur 5. In een vrije markt ontstaat vanzelf een evenwicht tussen vraag en aanbod (naar Goossen et al.)

Private bedrijven zijn een exponent van de vrije markt. Het marktmechanisme speelt een belangrijke rol bij hun handelen. Kenmerkend voor een vrije markt is dat er een prijs voor een product ontstaat op basis van de collectieve vraag en het collectieve aanbod. Bij deze 'evenwichtsprijs' is de vraag naar een bepaald product net zo groot als het aanbod van dat product. Zie figuur 5. (naar Goossen et al.). Uit onderzoek blijkt vaak dat private bedrijven niet volledig voldoen aan de vraag naar recreatiemogelijkheden. Onvoldoende beloning is hiervoor zonder twijfel een van de redenen. Voorbeelden van private bedrijven zijn een particulier bosbedrijf en een recreatieondernemer.

Sommige **overheidsdiensten** bieden ook direct mogelijkheden tot recreëren aan. Zo stellen Staatsbosbeheer, Defensie, waterschappen e.d. terreinen open voor het publiek. De overheid functioneert daarbij doorgaans wel heel anders dan private bedrijven. Zij stelt het algemeen belang voorop en kan een product onder de kostprijs aanbieden. Vaak biedt de overheid producten aan als de markt dat niet kan of wil, bijvoorbeeld omdat particuliere aanbieders de producten niet kunnen leveren tegen een prijs die de recreant ervoor wil betalen. Vaak gaat het om collectieve goederen. Dit zijn goederen die naar hun aard niet te splitsen zijn in individueel leverbare eenheden. De gebruiker kan er dan ook geen prijs per eenheid voor betalen en daarom worden ze uit de algemene middelen van de overheid gefinancierd. Men kan ook niet van consumptie worden uitgesloten. Enkele voorbeelden zijn: defensie, politie (veiligheid), rechtspraak, bestuur, maar ook landschappelijke zaken en natuur. (naar: <http://www.planet.nl/money>).

Naast de overheid en de markt is er nog een derde soort aanbieder die een rol speelt bij het aanbod in de groene ruimte: **maatschappelijke organisaties**. Deze sector is heterogeen van samenstelling en bestaat uit allerlei organisaties en verenigingen (bijvoorbeeld Natuurmonumenten, maar ook ANWB, VVV's). Deze organisaties streven meer (en betere) mogelijkheden tot recreëren na vanuit het belang van de maatschappij (de recreant).

Bovengenoemde soorten aanbieders bieden verschillende recreatieve producten en diensten aan zoals terreinen met recreatieve voorzieningen, horeca, logies, toeristische attracties, speciale activiteiten (bijv. excursies), verkoop en verhuur van recreatiemiddelen, verkoop van (streek)producten, arrangementen en informatie.

In de afgelopen jaren is het recreatieve aanbod vernieuwd, verbreed en uitgebreid (Mommaas, 2000). Het aantal bungalowparken, attractiepunten, -parken, fiets- en wandelroutes, natuur- en cultuurhistorische trajecten en evenementen is aanzienlijk toegenomen. De bezoekersaantallen zijn de afgelopen jaren gestegen, maar voor de korte termijn overheerst het gevoel van verzadiging en verdichting, zeker voor de verblijfsrecreatie. Desondanks vraagt deze sector om uitbreiding om de kwaliteit van het aanbod te verhogen. Net zoals dat bij de eigen woning het geval is, vragen verblijfsrecreanten om meer ruimte op de camping, in het hotel of in het bungalowpark.

Voor zover er sprake is van uitbreiding van het aanbod, is die vooral te verwachten in de sfeer van sportieve recreatie, natuur- en cultuurhistorische trajecten en

evenementen. Dit sluit aan bij de breed gedeelde intentie onder beheerders van natuurgebieden (Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten) alsmede de overheid en adviesorganen om natuurgebieden en cultuurlandschappen meer 'onder de mensen' te brengen. Het doel hiervan is het natuurbegrip te verbreden, zodat er 'gebruikersnatuur' ontstaat in plaats van 'natuur-natuur'. Het achterliggende doel is de bescherming van natuur- en cultuurlandschappen van een breder maatschappelijk draagvlak te voorzien.

Zoals reeds gezegd in paragraaf 1.3 beperken we ons in dit onderzoek tot die producten en diensten die een duidelijke link hebben met die groene ruimte. De aanbieders van kinderopvang op een boerderij nemen we niet mee (omdat kinderopvang niet afhankelijk is van de groene ruimte). Fietsverhuurbedrijven behoren wel tot de aanbieders in dit onderzoek, omdat zij een deel van hun fietsen verhuren voor recreatie in de groene ruimte.

2.3 De aanstuurder

De aanstuurders proberen vanuit het maatschappelijk belang (t.b.v. de recreant) de vraag naar en aanbod van recreatiemogelijkheden op elkaar af te stemmen. Met name deze actoren zullen de resultaten van dit onderzoek kunnen gebruiken om het aanbod op de vraag af te stemmen. De sturende overheid en bepaalde maatschappelijke organisaties behoren tot deze groep.

Overheidsorganen die het recreatieve aanbod in de groene ruimte kunnen beïnvloeden zijn het rijk, provincies, gemeenten, adviesorganen (bijv. Raad voor het Landelijke Gebied) en waterschappen.

De overheid beïnvloedt via haar beleid het aanbod direct en indirect. Dat kan op een groot aantal manieren. De overheid bepaalt het juridisch kader waarin wordt aangegeven wat wel en wat niet mag, verstrekt subsidies om bepaalde acties te stimuleren, zorgt voor scholing en een goede informatievoorziening etc.

Wat de overheid wil met de groene ruimte is vastgelegd in diverse beleidsnota's. De belangrijkste nota's zijn 'Natuur voor mensen, mensen voor natuur' (LNV), 'Voedsel en Groen (LNV) en de Vijfde Nota Ruimtelijke ordening (VROM). Het tweede Structuurschema Groene Ruimte (SGR2) is een ruimtelijke uitwerking van deze nota's. In SGR2 staat hoe het kabinet het landelijk gebied wil behouden, herstellen en ontwikkelen door:

- in en om de steden meer groen aan te leggen en te investeren in de kwaliteit van het bestaande groen, zodat dit aansluit op de nieuwe wensen die de bewoners hebben;
- de verscheidenheid en kwaliteit van het landschap te behouden en te versterken met ruimte voor nieuwe ontwikkelingen die hieraan bijdragen;
- meer ruimte voor water te reserveren en de kwaliteit ervan te verbeteren;
- de grondgebonden landbouw een grotere rol te geven in het beheer van het landelijk gebied;

- de niet-grondgebonden landbouw waar mogelijk te concentreren;
- de EHS te versterken en de milieumomstandigheden in en rond dit netwerk te verbeteren.

Gezien de huidige politieke situatie is het onzeker of bovengenoemde maatregelen ook daadwerkelijk doorgang zullen vinden. De kans bestaat dat na de formatie van het nieuwe kabinet de Vijfde Nota en SGR2 aangepast zullen worden.

De **maatschappelijke organisaties** die aansturen zijn heteroog van samenstelling en bestaan uit allerlei organisaties en verenigingen. Een duidelijk voorbeeld is de ANWB. Door middel van allianties, coalities, visies en nota's zet de ANWB zich in voor een aantrekkelijker, natuurlijker en groener Nederland. In de campagne Nederland Natuurlijk doen de ANWB, de terreinbeheerders en natuur- en milieuorganisaties een oproep voor de versterking van het natuurbeleid. In de brochure Samen, Anders, Beter pleit een coalitie van ANWB, Natuurmonumenten, de werkgeversbond VNO-NCW en de bouwersbond AVBB voor een vroegtijdige samenwerking tussen publieke, private en maatschappelijke partijen in gebiedsgerichte projecten. Voor de Vijfde Nota Ruimtelijk ordening berekende de ANWB dat er zo'n 300.000 hectare beter geschikt gemaakt moet worden voor groene recreatie.

Wijze van aansturen

Aanstuurders hebben verschillende mogelijkheden om aanbieders te stimuleren. Als aanbieders niet willen, is het vaak lastig hun gedrag te veranderen. Of het onmogelijk is hangt af van de precieze reden. Oorzaken van het niet kunnen voorzien in een bepaalde behoefte kunnen doorgaans wel worden weggenomen (gecompenseerd) door de aanstuurder. Als bijvoorbeeld te weinig rendement de reden is dat een aanbieder niet in het gewenste aanbod voorziet, dan kan een aanstuurder de aanbieder m.b.v. bijv. subsidies of belastingvoordelen stimuleren. Geld eis niet de enige manier om het gedrag van een aanbieder te beïnvloeden. Andere middelen zijn bijvoorbeeld:

- regelgeving;
- voorlichting;
- kennis;
- steun;
- advies/goede voorbeelden (best practise).

In de wandelgangen wordt wel eens gerept over 'peen - zweep - preek'. De peen, daar vallen bijvoorbeeld subsidies en belastingvoordeel onder. De peen vergroot de baten (of verlaagt de kosten). De zweep, dat zijn de sancties, bijvoorbeeld accijns, bekeuringen (wet- en regelgeving). De zweep verhoogt de kosten (of verlaagt de baten). De preek bestaat uit voorlichting en het overtuigen van mensen.

Voor dit onderzoek hoeven de aanstuurders niet verder te worden uitgewerkt. Het is belangrijk te weten dat ze bestaan (omdat zij de resultaten van het onderzoek moeten gaan gebruiken).

2.4 Overig

In de vorige paragrafen is ingegaan op 'de recreanten', 'de aanbieders' en 'de aanstuurders'. Dit zijn in principe de belangrijkste actoren die het aanbod van recreatiemogelijkheden beïnvloeden. Het aanbod wordt echter niet alleen door deze actoren bepaald. Er zijn nog tal van actoren die indirect ook een rol spelen. Het gaat dan om actoren die zelf niet om recreatiemogelijkheden vragen om te recreëren, zelf geen recreatiemogelijkheden aanbieden aan de recreant en die de aanbieders ook niet vanuit een soort maatschappelijk belang proberen te stimuleren om het aanbod te wijzigen. Deze overige actoren vormen een zeer diverse groep. Het kan bijv. gaan om:

- leveranciers waarvan de aanbieders de benodigde recreatieve artikelen moeten kopen;
- consumenten van agrarische producten die door hun vraag het handelen van boeren beïnvloeden;
- de overheid die allerlei planologische regels bedenkt waardoor het soms lastig is voor aanbieders bepaalde voorzieningen aan te bieden;
- natuurbeschermers, omwonenden e.d. die bezwaren indienen tegen de realisatie van een recreatieproject;
- de bank of familie die een aanbieder geld leent om een bepaald project te kunnen realiseren;
- etc.

3 Een methode om aanbieders te beschrijven

Als 'aanstuurders' actief aanbieders willen stimuleren hun aanbod van recreatiemogelijkheden te veranderen, is het belangrijk dat ze de aanbieders kennen. In dit hoofdstuk wordt gekeken hoe de aanbieders kunnen worden beschreven en hoe ze kunnen worden ingedeeld in groepen, en verder hoe daartoe informatie over de aanbieders verzameld kan worden.

3.1 Beschrijven van aanbieders (algemeen)

Een beschrijving van een bedrijf /organisatie begint met het noemen van de missie van het bedrijf of de organisatie (Van Raffe et al.). De missie geeft precies aan wat een eigenaar wil met de organisatie en hoe hij dat eigen doel wil bereiken. Een missie bestaat uit 3 onderdelen: eigenaarsmotief (waarom houdt de eigenaar het bedrijf in stand), financiële doelstelling en de te leveren productsoort(en). Het motief van een aanbieder van recreatieve producten kan bijvoorbeeld zijn: 'geld verdienen (winst maximalisatie)', 'voor eigen plezier' of 'voor het algemeen nut (algemeen belang)'. De financiële doelstelling kan zijn 'winst maken t.b.v. de eigenaar' (bepaald rendement halen), 'geen winstdoelstelling hebben (alleen t.b.v. reserveringen nodig voor het instandhouden van bezit)' of 'verlies accepteren' (het bedrijf mag de eigenaar geld kosten). De te leveren productsoorten zijn bijvoorbeeld recreatiemogelijkheden, natuur, landbouwproducten, informatie etc.

De productsoorten die in de missie genoemd worden, kunnen nog worden uitgewerkt in een overzicht van producten die de aanbieder precies aanbiedt. In het kader van dit onderzoek is dit zeker interessant. Voor dit onderzoek is het bovendien interessant inzicht te krijgen in de producten die een aanbieder niet wil of kan aanbieden en waarom dat zo is. In het onderzoek wordt daarom gekeken naar:

- De producten die een bedrijf al aanbiedt. Dit geeft een beeld van het bedrijf zoals het nu opereert en kan worden gebruikt om aanbieders in te delen in bepaalde bedrijfstypen.
- De producten die een bedrijf nog niet aanbiedt, maar in de toekomst mogelijk wel (als de drempels worden weggenomen). Een aanstuurder kan dan door het wegnemen van een drempel het aanbod van deze producten stimuleren.
- De producten die nooit zullen worden aangeboden. Het wegnemen van de drempel zou eigenlijk geen zin moeten hebben. Maar nooit is een betrekkelijk begrip (zeg nooit nooit). Het aanbod stimuleren van producten die nooit zullen worden aangeboden is wel veel lastiger dan het stimuleren van producten die eventueel zullen worden aangeboden.
- De producten die een bedrijf nu en/of in de (nabije) toekomst niet meer wil of kan aanbieden. Een aanstuurder kan met deze informatie eventuele problemen in de toekomst voortijdig herkennen.

Als een product nog niet werd aangeboden, is het interessant te achterhalen waarom dat niet gebeurde. In de volgende paragraaf wordt op deze drempels ingegaan.

3.2 De kenmerken van een bedrijf

In het onderzoek is het belangrijk te weten waarom aanbieders bepaalde producten wel en waarom ze bepaalde producten niet aanbieden. Het aanbodgedrag van de aanbieders heeft te maken met de kenmerken van het bedrijf. In deze paragraaf is daarom eerst gekeken welke bedrijfskenmerken relevant zijn voor dit onderzoek. Ofwel welke kenmerken een reden kunnen zijn dat een bedrijfstype een bepaald product niet aanbiedt. Bij het opstellen van de lijst van relevante bedrijfskenmerken is gebruik gemaakt van literatuur: Van Vliet et al. (2001), Aalders et al. (1999). Daarnaast is in een aantal brainstormsessies gewerkt aan de lijst. Er is onderscheid gemaakt tussen kenmerken die maken dat een aanbieder een product niet *wil* aanbieden en kenmerken die maken dat een aanbieder een product niet *kan* aanbieden. Voor het wegnemen van een drempel is dat zeer relevant.

Wil een aanbieder een bepaald aanbod verzorgen?

1. Missie: Past een bepaald product binnen de missie van een bedrijf? (zie § 3.1).
2. Flexibiliteit: In hoeverre is een aanbieder bereid om de missie aan te passen om andere producten (recreatieve producten) te gaan voeren.
3. Risico: In hoeverre wil een aanbieder bepaalde (financiële) risico's nemen. Een geringe bereidheid betekent dat de aanbieder niet snel geneigd zal zijn om nieuwe producten aan te bieden. Hierbij moet uiteraard rekening worden gehouden met de financiële situatie van een bedrijf (zie punt 6.) en de mate waarin in een nieuw product geïnvesteerd zou moeten worden. Een groot en sterk bedrijf loopt minder snel een financieel risico dan een klein bedrijf.

Kan een aanbieder een bepaald aanbod verzorgen?

4. Deskundigheid/kennis: Heeft de aanbieder voldoende kennis om een bepaald product te leveren? Uiteraard hangt de benodigde kennis samen met het product.
5. Informatie: Beschikt de aanbieder over de informatie om (riskante) investeringsbeslissingen te nemen? Wat is bijvoorbeeld de vraag naar een bepaald recreatief product.
6. Financiële situatie: Is de aanbieder financieel gezond en heeft hij mogelijkheden om te investeren?
7. Opbouw bedrijf: Over welke productiemiddelen beschikt de aanbieder? Het gaat hier om personeel, machines maar ook over land /terreinen etc.
8. Afhankelijkheid: Hoe speelt de omgeving van de aanbieder een rol in de keuzes wat betreft de producten die de aanbieder aanbiedt? Interessant zijn hier bijvoorbeeld relaties met belangenorganisaties die de aanbieder van informatie

voorzien en hem eventueel kunnen adviseren. Ook belangrijk zijn hier de randvoorwaarden die door de omgeving aan de aanbieder worden gesteld, zoals bepaalde regelgeving (denk aan bestemmingsplannen).

9. Persoonlijke situatie eigenaar.

Al deze bedrijfskenmerken kunnen redenen zijn waarom bedrijven bepaalde recreatieve producten niet aanbieden. Deze 'drempels' zijn soms algemeen geldend, maar hangen vaak samen met de producten. Bij de bedrijfsbeschrijvingen is het dan ook belangrijk aan te geven voor welke producten een bepaald bedrijfskenmerk een drempel is om het betreffende product aan te bieden.

3.3 De vragenlijst

Op grond van de kennis uit de voorgaande paragrafen is een vragenlijst en een productenlijst opgesteld (zie tabel 3 en bijlage 1). De aanbieders worden beschreven aan de hand van de resultaten van deze vragen- en productenlijst (zie hoofdstuk 4). Het eerste deel van de vragenlijst heeft betrekking op de missie en de producten van het bedrijf (vraag 1 t/m 6). De vraag naar andere/nieuwe producten (vraag 6) is gebruikt om de bestaande productenlijst aan te vullen. Vraag 7 had betrekking op de motieven waarom men bepaalde producten niet aanbiedt. Hiervoor zijn de bedrijfskenmerken uit § 3.2 als basis gebruikt. Om praktische redenen is de lijst wel enigszins aangepast. Het bedrijfskenmerk risico is geoperationaliseerd in 'niet rendabel/te groot risico' en 'onvoldoende vraag'. Het bedrijfskenmerk afhankelijkheid is geoperationaliseerd in 'omgevingsfactoren' en 'juridische factoren'. Het bedrijfskenmerk flexibiliteit valt onder missie. In de volgende paragraaf wordt ingegaan op de aanbieders bij wie de vragenlijst is afgenomen.

Tabel 3. Vragenlijst

indicatoren	vragen	variabelen
missie	1. belangrijkste motief om organisatie in stand te houden	- algemeen nut - winst maken - eigen plezier - anders
	2. belangrijkste financiële doelstelling	- winst maken - geen winstdoelstelling - verlies geaccepteerd
	3. beschikking over productiemiddelen	- personeel - machines - terrein
	4. beschikking over productsoorten	- natuur - landschap - hout - water - recreatie - agrarische producten - horeca - informatie

producten	5. welke producten biedt u nu, niet meer of nooit aan	<ul style="list-style-type: none"> - terrein - recreatievorm - wegen en paden - routes - recreatieve voorzieningen - horeca - logies - toeristische attracties - speciale activiteiten - verhuur recreatiemiddelen - verkoop recreatiemiddelen - verkoop (streek)producten - arrangementen - informatie en promotie
	6. ontbrekende of nieuwe producten	
bedrijfskenmerken die een rol spelen bij het niet aanbieden van producten	7. redenen om producten niet meer of nooit of nog niet aan te bieden	<ul style="list-style-type: none"> - past niet in missie - niet rendabel / te groot risico - onvoldoende vraag - onvoldoende kennis - onvoldoende informatie - onvoldoende geld - onvoldoende productiemid. - omgevingsfactoren - juridische factoren - persoonlijke omstandigheden

3.4 Voorlopige bedrijfstypen

Het onderzoek moet uiteindelijk een indeling opleveren in bedrijfstypen, die vervolgens ook nog beschreven moeten worden. Het enquêteren van een grote groep aanbieders en alleen op basis van de resultaten van dat onderzoek komen tot een indeling was geen optie, gezien de beschikbare tijd en het beschikbare budget. Gekozen is om meer gericht te werken en eerst een voorlopige lijst van de typen aanbieders op te stellen en per bedrijfstype één sleutelfiguur om informatie te vragen.

De bedrijfstypen die op voorhand zijn onderscheiden en ondervraagd, zijn:

- Natuurmonumenten
- Staatsbosbeheer
- Provinciale Landschappen
- Particuliere bos- en landgoedeigenaren
- Agrariërs
- Waterleidingmaatschappijen
- Waterschappen
- Ministerie van Defensie
- Gemeenten
- Recreatieschappen
- Recreatieondernemers

- Horecaondernemers
- Overige particuliere ondernemers
- Wandelplatform
- Fietsplatform
- ANWB
- VVV

De indeling is gebaseerd op enige voorkennis over de aanbieders en met name over hun missies en productaanbod.

De lijst moet dus worden gezien als een eerste aanzet om te komen tot een indeling in bedrijfstypen recreatie. Het verder uitbouwen van de lijst met aanbieders tot een lijst met bedrijfstypen recreatie is doel van dit onderzoek. In de praktijk zal dit kunnen betekenen dat een aantal aanbieders uit de lijst nog zal worden opgesplitst en anderen worden samengevoegd op basis van de resultaten van de mondelinge enquêtes (zie volgende paragraaf).

De bedrijfstypen in de lijst zijn niet allemaal van een gelijke orde. Voor het onderzoek is het belangrijk dat er sprake is van:

1. Typen bestaande uit één enkel bedrijf /organisatie (bijv. Staatsbosbeheer).
2. Typen die bestaan uit een groep homogene bedrijven /organisaties (bijv. de waterschappen).
3. Typen die bestaan uit een grote, heterogene groep bedrijven (een cluster) (bijv. de particuliere boseigenaren).

Dit verschil heeft een rol gespeeld bij de opzet van de gegevensverzameling. Meer hierover in de volgende paragraaf.

3.5 Verzamelen van informatie

De gegevens over de aanbieders kunnen alleen komen van de aanbieders zelf. Voor het verzamelen van gegevens over de bedrijven zijn verschillende methoden denkbaar. Geschikte methoden om data te verzamelen zijn schriftelijke en mondelinge enquêtes. In beide gevallen wordt vooraf een vragenlijst opgesteld. Bij de mondelinge enquête wordt de vraag door de enquêteur aan de ondervraagde voorgelegd. De respondent kan vragen om een nadere toelichting bij onduidelijke vragen en ook de enquêteur kan om verduidelijking vragen. Bij de schriftelijke enquête moet de respondent zelf de vragenlijst invullen en zal ter verduidelijking schriftelijke toelichting nodig zijn. Binnen dit onderzoek is gekozen om over alle bedrijfstypen informatie te verzamelen door middel van mondelinge enquêtes. Het houden van een mondelinge enquête is geschikter in de verkennende fase van het onderzoek. Het kost echter meer tijd dan een schriftelijke enquête. De vragenlijst die is opgesteld voor dit onderzoek vindt u in bijlage 1.

Uit de vorige paragraaf bleek dat er sprake is van verschillende typen aanbieders (bedrijfstypen recreatie):

1. Typen bestaande uit één enkel bedrijf /organisatie.
2. Typen die bestaan uit een groep homogene bedrijven /organisaties.
3. Typen die bestaan uit een heterogene groep bedrijven (een cluster).

Voor de heterogene bedrijven zijn aan deze vragenlijst nog een aantal vragen toegevoegd, om te bepalen of het nuttig is het bedrijfstype dat vooraf is vastgesteld verder op te splitsen. Deze aanvullende vragenlijst staat in bijlage 1 (onderdeel c).

Zoals ook al in de vorige paragraaf is gezegd, is de informatie verzameld door één sleutelfiguur te bevragen. Dit kon gezien het doel van dit onderzoek (het betreft een verkenning waarin een globaal inzicht in de aanbieders volstaat) en was noodzakelijk gezien het beschikbare budget. Zowel de typen bestaande uit één enkel bedrijf /organisatie, en de typen die bestaan uit een groep homogene bedrijven /organisaties kunnen heel goed worden beschreven door een mondelinge enquête met een sleutelfiguur. Het beschrijven van aanbieders die bestaan uit een groep heterogene bedrijven kan ook door middel van een mondelinge enquête met een sleutelfiguur, maar zal minder betrouwbare resultaten opleveren. Beter resultaten zouden kunnen worden bereikt door een statistisch verantwoorde groep representanten van deze groep te bevragen. Hiervan is afgezien omdat dit aanzienlijk meer tijd en geld zou kosten dan beschikbaar.

De mondelinge enquêtes zijn zoveel mogelijk persoonlijk afgenomen. In een aantal gevallen is volstaan met een telefonisch interview, als het type aanbieder waarvoor de sleutelfiguur benaderd was, vanuit het oogpunt van het onderzoek niet complex was. Dat was bijvoorbeeld het geval bij het Wandelplatform en het Fietsplatform. Dit zijn organisaties die een duidelijk doel hebben en een beperkt productassortiment.

Als de methode in de toekomst gebruikt zal gaan worden om meer gedetailleerde informatie te verzamelen over heterogene bedrijfstypen, zal een schriftelijke enquête opgesteld moeten worden. Dit kan eenvoudig door de mondelinge enquête aan te vullen met uitleg en toelichting voor de respondent.

4 Analyse van de aanbieders

In dit hoofdstuk worden de resultaten van het onderzoek gepresenteerd en geïnterpreteerd. Er is voor gekozen de resultaten te groeperen op basis van de enquêtevragen. Deze ingang maakt het makkelijk conclusies te trekken (bijv. welke aanbieders kunnen bewegwijzerde wandelroutes aanbieden en hoe kunnen we deze partijen stimuleren dat te doen). In § 4.2 wordt ingegaan op de missie, in § 4.3 op de productiemiddelen en in § 4.4 op de aangeboden recreatieve producten. De resultaten per type aanbieder zijn terug te vinden in bijlage 2. Daar kan dus precies worden bekeken wat een bepaald type aanbieder aanbiedt en wat hem drijft.

In § 4.1 wordt eerst nog kort ingegaan op de bedrijfstypen die uiteindelijk zijn onderscheiden.

4.1 De aanbieders

Op voorhand zijn 17 soorten aanbieders onderscheiden (zie § 3.4). Voor elke aanbieder is een sleutelfiguur geïnterviewd. Voor wat betreft de agrariërs en de particuliere boseigenaren (typen aanbieders die bestaan uit een groot aantal heterogene bedrijven) is met de sleutelfiguur gekeken of deze op voorhand onderscheiden type aanbieders verder konden worden uitgesplitst op basis van de missie. Uiteindelijk zijn drie verschillende typen agrariërs en twee verschillende typen particuliere boseigenaren onderscheiden. In tabel 4 zijn de uiteindelijk geïnterviewde en dus beschreven typen aanbieders genoemd, samen met een korte beschrijving.

Tabel 4. De onderscheiden typen aanbieders (bedrijfstypen recreatie)

Natuurmonumenten	Natuurmonumenten is een vereniging met ca. 950.000 leden, die zich inzet voor een leefbaar Nederland met voldoende ruimte voor het voortbestaan van de natuur in al haar verschijningsvormen. Ze beheert ca. 86.000 ha terrein. Natuur, het landschap en de daarmee samenhangende cultuurgeschiedenis zijn onmisbaar voor het welzijn van de mens. De vereniging wil mensen in de gelegenheid stellen om actief in contact te komen met natuur en landschap.
Staatsbosbeheer	Staatsbosbeheer beheert zo'n 232.000 ha aan natuurgebieden in Nederland. Staatsbosbeheer is daarmee de grootste natuurbeheerder van ons land. De organisatie beheert niet alleen maar bossen. Het bos beslaat 'slechts' 90.000 hectare, de overige 140.000 hectare bestaan onder meer uit duinen, heide, uiterwaarden en moerasgebieden. Ook heeft Staatsbosbeheer de zorg voor verschillende cultuurhistorische elementen als forten en landgoederen.
Provinciale Landschappen	De Provinciale Landschappen zijn 12 particuliere natuurbeschermingsorganisaties (11 stichtingen en 1 vereniging) die zich inzetten voor de natuur bij u in de buurt (in totaal ca. 90.000 ha). Behalve voor natuur, is er ook oog voor de bijbehorende cultuurhistorie. Ook provinciale belangenbehartiging en communicatie met de achterban zijn taken van de individuele Landschappen. De Landschappen is het samenwerkingsverband van de 12 Provinciale Landschappen en is in 1989 opgericht om ook op landelijk niveau de belangen van de Provinciale Landschappen te kunnen behartigen.

Part. boseigenaren	De particuliere boseigenaren (en natuureigenaren) bezitten in totaal zo'n 150.000 ha bos. Veel van dit bos maakt weer onderdeel uit van een landgoed. Een landgoed is een bezit dat bestaat uit bos, landbouwgrond en soms ook ander natuurterrein. Sommige landgoederen zijn erg groot en worden professioneel geleid. Deze groep landgoederen is als apart bedrijfstype onderscheiden 'de ondernemers'. Het betreft zo'n 30 bedrijven. De overige groep eigenaren wordt in dit rapport 'subsidieverkrijgers' genoemd. Deze eigenaren zijn veel minder bedrijfsmatig bezig met hun bezit. Ze bieden alleen recreatieve producten aan omdat die worden gesubsidieerd of omdat er fiscale voordelen tegenover staan.
Agrarische bedrijven	Agrarische bedrijven, zijn bedrijven die zich hoofdzakelijk richten op de productie van agrarische producten. Volgens de Landbouw telling in 1999 (CBS, Statline) zijn er 101.545 agrarische bedrijven in Nederland. Hiervan biedt 1% verblijfsaccommodatie aan, 0,9% heeft ontvangstmogelijkheden en 2,2% biedt stalling en/of verhuur aan (bijv. van caravans, boten). De agrariërs die recreatieve producten aanbieden zijn grofweg onder te verdelen in 3 groepen (bedrijfstypen) op basis van hun motieven om recreatieve producten aan te bieden. Het betreft: <ul style="list-style-type: none"> - de ondernemers; - de idealisten; - en de gezelligheidsaanbieders. Tussen deze groepen zijn allerlei gradaties mogelijk. Vaak begint men vanuit het motief 'gezelligheid' met recreatie. Als dit succesvol is, wordt men vaak ondernemer. De groepen met de motieven gezelligheid en ondernemer worden ongeveer even groot geschat. De groep idealisten is het kleinst.
Waterleidingmaatschappijen	Waterleidingmaatschappijen verzorgen het winnen, produceren en distribueren van betrouwbaar drinkwater van constante kwaliteit. Er zijn 4 waterleidingmaatschappijen die daarnaast ook duin-, natuurgebieden en landgoederen beheren. Dit zijn: Provinciaal Waterleidingbedrijf Noord-Holland (PWN), Gemeentewaterleidingen Amsterdam (GWA), Duinwaterbedrijf Zuid-Holland (DZH) en Delta Nutsbedrijven.
Waterschappen	De waterschappen zijn verantwoordelijk voor het waterbeheer in Nederland. Zij zorgen voor de waterkering en/of waterhuishouding. Steeds vaker zorgen de waterschappen ook voor kwaliteit van het water en de zuivering van water. In totaal zijn er in Nederland 53 waterschappen.
Ministerie van Defensie	Het ministerie van Defensie is verantwoordelijk voor de nationale en bondgenootschappelijke veiligheid en moet een bijdrage leveren aan het bevorderen van de internationale rechtsorde. Defensie bezit ca. 30.000 ha terreinen. De primaire functie van deze terreinen is militair gebruik. Daarnaast worden andere functies nagestreefd zoals natuur en recreatie
Gemeenten	Er zijn 496 gemeenten in Nederland. Zij beheren ca. 43.000 ha terreinen. De plaats waar het beleidsveld recreatie binnen een gemeente is ondergebracht is zeer divers. Mogelijke afdelingen zijn: welzijn, sport, economische zaken, ruimtelijke ordening, groen, cultuur. Recreatie heeft geen zelfstandige positie als beleidsonderwerp. Gemeenten maken vaak onderdeel uit van Recreatieschappen die terreinen beheren en onderhouden.
Recreatieschappen	Recreatieschappen zijn samenwerkingsverbanden tussen gemeenten en provincies o.b.v. de wet Gemeenschappelijke regelingen. Ze behartigen het gemeenschappelijk belang van de deelnemers op het gebied van de openluchtrecreatie en het beheer van recreatief-toeristische voorzieningen in de regio, rekening houdend met de belangen van natuur en landschap. Deze taak wordt uitgevoerd door plannen op te

	stellen op het gebied van openluchtrecreatie, het gemeentelijk beleid te coördineren, de gemeenten te adviseren en regionale voorzieningen tot stand te brengen en te beheren.
Recreatieondernemers	Recreatieondernemers zijn private ondernemers die zich hebben gespecialiseerd in het aanbieden van dag- en verblijfsrecreatiemogelijkheden. Ze hebben een camping, een bungalowpark, groepsaccommodatie, een attractiebedrijf, een buitensportbedrijf of een zwembad.
Horecaondernemers	Horecaondernemers zijn private ondernemers die zich hebben gespecialiseerd in het uitbaten van een restaurant of café.
Overige part. ondernemers	De overige particuliere ondernemers zijn private ondernemers anders dan de recreatieondernemers (ondernemers die een camping, bungalowpark, groepsaccommodatie, attractiebedrijf, buitensportbedrijf of zwembad aanbieden) en anders dan horecaondernemers (ondernemers die bijv. een restaurant of café uitbaten). Het betreft bijvoorbeeld ondernemers die recreatiemiddelen verhuren en/of verkopen en ondernemers die activiteiten en/of evenementen organiseren.
Wandelplatform	De Stichting Wandelplatform-LAW heeft in Nederland een netwerk van wandelroutes aangelegd. Deze routes (in totaal ruim dertig) zijn bewegwijzerd. Van al deze routes zijn gidsen uitgegeven. Het netwerk is nog steeds in ontwikkeling. Daarnaast behartigt de stichting de belangen van wandelend Nederland. Binnen de stichting werken alle belangrijke organisaties op het gebied van wandelen samen.
Fietsplatform	De Stichting Landelijk Fietsplatform is opgericht als coördinatiepunt voor het toeristisch-recreatieve fietsen in Nederland. Overheid én particuliere organisaties, zowel ideëel als marktgericht, werken hierin samen. De realisatie van het Landelijke Fietsroutes (LF) netwerk is een goede illustratie van het coördinerende werk van het Fietsplatform.
ANWB	De ANWB is een vereniging die zijn bekendheid voor een groot deel te danken heeft aan de Wegenwacht. Zo'n 3,5 miljoen mensen zijn erop geabonneerd. De ANWB verzorgt informatie, advies en hulp, maar biedt ook allerlei producten en diensten aan op het gebied van recreatie, toerisme, verkeer en vervoer. Daarnaast verricht ze de behartiging van de collectieve belangen van de ANWB-leden. Dit gebeurt veelal achter de schermen in overleg met de overheid en branche-organisaties, maar ook door leden aan te sporen een bijdrage te leveren aan een mobiel en leefbaar Nederland.
VVV's	De meeste mensen kennen de VVV als het aanspreekpunt voor toeristische informatie over de omgeving. Maar de VVV doet veel meer dan dat. Zo kunt u bij de VVV onder meer terecht voor: ideeën en reserveringen voor een vakantie in eigen land, gidsen met tal van vakantie-ideeën, suggesties voor een dagje uit of prachtige en betaalbare hotel- of campingaccommodatie, reserveringen voor hotels in het gehele land etc. In totaal zijn er 9 provinciale VVV's en 59 regionale VVV's (waaronder 300 lokale VVV winkels ressorteren).

4.2 Missie

De missie van een organisatie bepaalt in belangrijke mate welke recreatieve producten een aanbieder aanbiedt (wil aanbieden). In de missie staat aangegeven wat de organisatie wil bereiken (het motief om de organisatie in stand te houden en de financiële doelstelling) en hoe dat moet gebeuren (welke functies moeten worden

vervuld door de organisatie). Een organisatie zal doorgaans niet erg bereid zijn producten aan te bieden die niet binnen de missie passen en zeker geen producten die ermee in strijd zijn.

Tabel 5. Motieven

	Natuurmonumenten	Staatsbosbeheer	Prov. landschappen	Part. boseig. - ondernemer	Part. boseig. - subsidie	Agrariërs - idealist	Agrariërs -gezelligheidsaانب.	Agrariërs - ondernemer	Waterleidingmij	Waterschappen	Ministerie van Defensie	Gemeenten	Recreatieschappen	Recreatieondernemers	Horecaondernemers	Overige part. ondernemers	Wandelplatform	Fietsplatform	ANWB	VVV's
Algemeen nut	x	x	x			x			x	x	x	x	x				x	x	x	x
Geld verdienen / Winst maken				x				x						x	x	x				
Eigen plezier					x		x													

Uit tabel 5 blijkt dat er een duidelijke groep aanbieders is voor wie winst maken het belangrijkste motief is. Het gaat in de meeste gevallen om particuliere ondernemers. De meeste andere aanbieders dienen het algemene nut. Uiteraard gaat het om (semi-) overheidsdiensten en verder om een aantal stichtingen en verenigingen. Twee typen aanbieders (particuliere boseigenaren-subsidieverkrijgers en agrariërs-plezier) houden hun bezit in stand omdat hun dat zelf voldoening geeft.

Tabel 6. Financiële doelstellingen

	Natuurmonumenten	Staatsbosbeheer	Prov. landschappen	Part. boseig. - ondernemer	Part. boseig. - subsidie	Agrariërs - idealist	Agrariërs -gezelligheidsaانب.	Agrariërs - ondernemer	Waterleidingmij	Waterschappen	Ministerie van Defensie	Gemeenten	Recreatieschappen	Recreatieondernemers	Horecaondernemers	Overige part. ondernemers	Wandelplatform	Fietsplatform	ANWB	VVV's
Geen winstdoelstelling	x	x	x			x	x		x	x	x	x	x				x	x	x	x
Winst maken t.b.v. eigenaar				x				x						x	x	x				
Verlies accepteren					x															

De financiële doelstelling hangt sterk samen met het motief. De aanbieders met het motief 'winst maken' hebben uiteraard ook 'winst maken' als financiële doelstelling (zie tabel 6). De aanbieders met het motief 'algemeen nut' hebben geen echte winstdoelstelling. Een aantal van deze aanbieders werkt met budgetten die elk jaar op mogen (bijv. het Ministerie van Defensie). De overigen proberen de kosten en opbrengsten in evenwicht te krijgen of streven enige winst na t.b.v. reserveringen voor uitgaven in de toekomst. De aanbieders met het motief 'eigen plezier' (met name de particuliere boseigenaren) accepteren vaak dat het bezit geld kost.

Tabel 7. Functies

	Natuurmonumenten	Staatsbosbeheer	Prov. landschappen	Part. boseig. - ondernemer	Part. boseig. - subsidie	Agrariërs - idealist	Agrariërs - gezelligheidsaانب.	Agrariërs - ondernemer	Waterleidingmij	Waterschappen	Ministerie van Defensie	Gemeenten	Recreatieschappen	Recreatieondernemers	Horecaondernemers	Overige part. ondernemers	Wandelplatform	Fietsplatform	ANWB	VVV's
Natuur	x	x	x	x	x	x	x	x												
Landschap	x	x	x	x	x															
Hout		x		x	x															
Water (drinkwater etc.)		x		x	x				x	x										
Recreatie	x	x	x	x	x	x	x	x					x	x			x	x	x	
Agrarische producten				x	x	x	x	x												
Horeca								x							x					
Informatie		x																	x	x
Anders		x	x	x	x						x	x				x				

Aanbieders vervullen één of meerdere functies. Zo'n functie is te zien als een bepaalde productcategorie. Recreatie is zo'n functie, maar ook horeca en landbouw zijn functies die in het onderzoek zijn onderscheiden. Aan de sleutelfiguren is gevraagd welke functie(s) de aanbieder als hoofdfuncties wil vervullen. De resultaten van dit deel van het onderzoek staan in tabel 7.

Op basis van de tabel kunnen drie soorten aanbieders worden onderscheiden. De aanbieders die zich alleen richten op recreatie (zoals de recreatieschappen en de recreatieondernemers), de aanbieders die zich naast recreatie ook richten op het vervullen van andere functies (bijv. Staatsbosbeheer produceert ook hout en zorgt voor natuur, landschap etc.) en de aanbieders die zich in eerste instantie richten op het vervullen van functies anders dan recreatie en recreatie dus als nevenfunctie zien (bijv. de waterschappen en overige particuliere ondernemers).

In het algemeen zal gelden dat de aanbieders die zich alleen op recreatie richten vaker en sneller nieuwe recreatieve producten zullen inpassen in hun assortiment dan de groep die naast recreatie ook andere hoofdfuncties vervullen en die weer sneller en vaker dan de aanbieder waarvoor recreatie een nevenfunctie is.

4.3 Productiemiddelen

De mogelijkheden van een aanbieder kunnen worden beperkt door de productiemiddelen die hij bezit. In het onderzoek zijn twee productiemiddelen in dit kader relevant geacht:

- De terreinen waarover een aanbieder beschikt. Grond is een schaars en duur productiemiddel en zal door de meeste aanbieders niet zo snel worden aangekocht

t.b.v. het verruimen van het aanbod van recreatiemogelijkheden. Recreatieve producten die samenhangen met grond/terreinen/ruimte zullen dus vooral worden aangeboden door aanbieders die al terreinen in bezit hebben.

- Het aantal personeelsleden. Het aantal personeelsleden is gekozen als maat voor de flexibiliteit van de aanbieder en de mate waarin een aanbieder een financieel risico kan nemen. Kleine bedrijven met weinig overhead kunnen flexibel zijn doordat ze snel kunnen besluiten een ander product te gaan voeren (ook hun missie kan in de praktijk snel worden aangepast). Dit gaat overigens vooral op voor producten die weinig investering vragen en niet erg complex zijn (bijv. de verkoop van streekproducten). Grotere aanbieders zijn weer beter in staat grote investeringen te financieren en mensen/kennis aan te trekken om het aanbod van complexere producten te verzorgen (bijv. een bezoekerscentrum).

'Achteraf' (dus nadat de interviews zijn gehouden) zijn een aantal categorieën onderscheiden.

A. Categorieën terreinen:

bos/natuur

- 0 ha Aanbieders die in deze categorie vallen kunnen geen terreingebonden producten aanbieden (bijv. geen wandelpaden en -routes).
- 1-5 ha Aanbieders die in deze categorie vallen kunnen een beperkt aantal terreingebonden producten aanbieden (bijv. geen wandelroutes).
- > 5 ha Aanbieders die in deze categorie vallen kunnen in principe alle terreingebonden producten aanbieden.

landbouwgrond

- 0 ha Aanbieders die in deze categorie vallen kunnen geen producten aanbieden die samenhangen met landbouwgrond.
- > 0 ha Aanbieders die in deze categorie vallen kunnen wel producten aanbieden die samenhangen met landbouwgrond.

B. Categorieën personeelsleden:

- 0 De organisatie is erg flexibel qua besluitvorming maar is niet in staat tot grote financiële investeringen.
- 1-50 De organisatie is redelijk flexibel qua besluitvorming en is in staat tot redelijk grote financiële investeringen.
- > 50 De organisatie is minder flexibel qua besluitvorming en is in staat tot grote financiële investeringen.

In tabel 8 staan de resultaten van het onderzoek voor wat betreft de productiemiddelen. Bij sommige aanbieders staan meerdere kruisjes. Dit is het geval bij (heterogene) groepen.

Tabel 8. Terreinen (ha) en aantal personeelsleden

		Natuurmonumenten	Staatsbosbeheer	Prov. landschappen	Part. boseig. - ondernemer	Part. boseig. - subsidie	Agrariërs - idealist	Agrariërs - gezelligheidsaarb.	Agrariërs - ondernemer	Waterleidingmij	Waterschappen	Ministerie van Defensie	Gemeenten	Recreatieschappen	Recreatieondernemers	Horecaondernemers	Overige part. ondernemers	Wandelpatform	Fietsplatform	ANWB	VVV's	
Bos/natuur	0 ha						x	x	x								x	x	x	x	x	x
	1-5 ha				x	x							x									
	> 5 ha	x	x	x	x	x				x	x	x	x	x								
Landbouwgrond	0 ha				x	x						x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x
	> 0 ha	x	x	x	x	x	x	x	x	x												
Personeelsleden	0					x	x	x	x									x				
	1-50				x									x	x	x	x	x	x			
	> 50	x	x	x						x	x	x	x								x	x

4.4 Producten

In de mondelinge enquête namen de producten een belangrijke plaats in. Gevraagd is welke producten de aanbieders op dat moment aanboden, welke producten niet meer werden aangeboden, welke producten nog niet aangeboden worden (maar mogelijk in de toekomst wel) en welke producten nooit aangeboden zullen worden. In tabel 9 staan de resultaten van dit deel van het onderzoek. De tabel is wat opzet betreft min of meer gelijk aan de vorige tabellen, maar is wat complexer doordat verschillende vragen in de tabel zijn gecombineerd waardoor een totaal overzicht ontstaat. De tabel vereist daardoor wat uitleg vooraf.

De betekenis van de kleuren:

- Een zwart vakje betekent dat een bepaald product wordt aangeboden. Meestal staat er geen code in een zwart vakje, soms bevat het vakje een 'g', wat betekent dat de aanbieder de grond (in erfpacht) aanbiedt waardoor een pachter in staat wordt gesteld het product aan te bieden.
- Een grijs vakje betekent dat de aanbieder het product eventueel zou willen aanbieden. De code in het vakje geeft aan wat de belangrijkste reden is dat dat nu nog niet gebeurt. Verderop in het hoofdstuk meer over deze codes.
- Een wit vakje betekent dat de aanbieder het product nooit zal gaan aanbieden (of niet meer aanbiedt). Hierbij moet worden aangetekend dat het de perceptie van de sleutelfiguur op een bepaald moment is. Nooit hoeft niet in alle gevallen echt nooit te zijn. In de loop van de tijd kan bijvoorbeeld de missie van een organisatie worden bijgesteld, waardoor het denkbaar wordt dat bepaalde producten dan opeens wel een optie worden. Ook in de witte vakjes staat een code waarmee wordt aangegeven wat de belangrijkste reden is dat dit meer of nooit gebeurt.

De betekenis van de codes in de grijze en de witte vakjes:

- 1= het product past niet in de missie
- 2= het product is niet rendabel / is een te groot financieel risico
- 3= er is onvoldoende vraag naar het product
- 4= er is onvoldoende geld om in het product te investeren
- 5= de aanbieder heeft onvoldoende geschikte productiemiddelen (bijv. grond)
- 6= binnen de organisatie is onvoldoende kennis / vaardigheden om het product aan te kunnen bieden
- 7= de aanbieder heeft onvoldoende informatie om het product aan te kunnen bieden
- 8= persoonlijke omstandigheden staan het aanbieden van het product in de weg
- 9= er zijn juridisch factoren (een hinderlijke regelgeving) die het aanbieden in de weg staan
- 10= andere (omgevings)factoren staan het aanbieden in de weg

g = biedt grond in erfpacht aan t.b.v. voorziening

Tabel 9. De producten die de verschillende aanbieders aanbieden (zwart), eventueel wel willen aanbieden (grijs) en die ze nooit zullen aanbieden (wit)

	Natuurmonumenten	Staatsbosbeheer	Prov. landschappen	Part. boseig. - ondernemer	Part. boseig. - subsidie	Agrariërs - idealist	Agrariërs - gezelligheidsaانب.	Agrariërs - ondernemer	Waterleidingmij	Waterschappen	Ministerie van Defensie	Gemeenten	Recreatieschappen	Recreatieondernemers	Horecaondernemers	Overige part. ondernemers	Wandelplatform	Fietsplatform	ANWB	VVV's
Terrein (opengesteld)																				
bos						2	2	2		1				1	1	5	1	1	1	1
natuur						2	2	2						1	1	5	1	1	1	1
akker, weiland									1		1			1	1	5	1	1	1	1
Recreatievormen																				
wandelen														1	1	5		1	1	1
struinen				9	9					1	3			1	1	5	6	1	1	1
fietsen						5	5	5						1	1	5	1		1	1
atb fietsen			1			5	5	5	1					1	1	5	1	1	1	1
paardrijden				2	2	1				1	3			1	1	5	1	1	1	1
trimmen/joggen						5	5	5		1				1	1	5	1	1	1	1
sport/spel				2	2	5	5	5		1					1	5	6	1	1	1
luiëren/zitten/zonnen				2	2	5	5	5							1	5	6	1	1	1
Wegen en paden																				
wegen				2	2	5	5	5						1	1	5	1	1	1	1
wandelpaden														1	1	5		1	1	1
fietspaden				2	2	5	5	5						1	1	5	1		1	1
atb paden			1	2	2	5	5	5	1	1	3			1	1	5	1	1	1	1
ruiterpaden				2	2	5	5	5		1	3			1	1	5	1	1	1	1
laarzenpaden				2	2	5	5	5	1	1	3			1	1	5	1	1	1	1
struin-terrein				9	9					1	3			1	1	5	1	1	1	1

	Natuurmonumenten	Staatsbosbeheer	Prov. landschappen	Part. boseig. - ondernemer	Part. boseig. - subsidie	Agrariërs - idealist	Agrariërs - gezelligheidsaarb.	Agrariërs - ondernemer	Waterleidingmij	Waterschappen	Ministerie van Defensie	Gemeenten	Recreatieschappen	Recreatieondernemers	Horecaondernemers	Overige part. ondernemers	Wandelpatform	Fietsplatform	ANWB	VVV's
Routes																				
bewegwijzerde wandelroutes				2	2	5	5	5							1	1	5		1	1
bewegwijzerde fietsroutes				2	2	5	5	5	1						1	1	5	1		
bewegwijzerde atb routes			1	2	2	5	5	5	1	1	3				1	1	5	1	1	3
bewegwijzerde skeeleroutes	3		1	2	2	5	5	5	1	1	4				1	1	5	1	1	3
bewegwijzerde ruiterroutes				2	2	5	5	5		1					1	1	5	1	1	3
bewegwijzerde autoroutes	1	1	1	5	5	5	5	5	1	1	1	5	1	1	1	1	5	1	1	
Recr. voorzieningen																				
(picknick) bank				2	2	1				1							5	4	1	1
afvalbak				2	2	1				1							5	4	1	1
barbecue/vuurplaats	1		1	9	9	1	1		1	1	1				1	5	1	1	1	1
dagrecreatieterrein				2	2	1	1	5	1	1	1			1	1	5	1	1	1	1
speelweiden				2	2	1	1	5		1	1				1	5	1	1	1	1
speeltoestellen				9	9	1			1	1	1				1	5	1	1	1	1
speelbos	1		1	9	9	1	1	5	1	1	1			1	1	5	1	1	1	1
strandbad	1		1	9	9	5	5	5		1	1				1	1	1	1	1	1
toiletten/douche/kleedruimte	1		1	9	9	1			1	1	1					1	1	1	1	1
trimbaan	1	1	1	9	9	1	1	2	1	1	1				1	5	1	1	1	1
vogelkijkhut / scherm				2	2	1	1	5		1	4				1	5	4	1	1	1
uitkijkpunt/toren				2	2	1	1	5		1					1	5	4	1	1	1
GPS punten	1		3	9	9	1	1	5	1	1	1	3	3	1	1	5	6	1	1	1
informatiepunten (onbemand)				2	2	1	1	5		1					1	5	4	1		1
informatieborden				2	2	1	1	5		1					1	5		1		1
parkeerplaats				2	2	1				1						5	1	1	1	1
fietsenstalling/ -rekken			3	2	2	1			1	4						5	1	1	1	1
paardenstalling			3	2	2	1			1	1	4	3	3			5	1	1	1	1
Horeca																				
café / restaurant / theehuis	oe	oe	1	2	5	1			oe	1	1	oe	oe			1	1	1	1	1
kiosk / ijstent / snackverkoop	oe	oe	1	2	5	1			oe	1	1	oe	oe			1	1	1	1	1
Logies																				
hotel/pension/logies	1	oe	1	1	5	1			1	1	1	1	oe	1	1	1	1	1	1	1
vakantiehuis/appartement	1		1	1	5	1			1	1	1	1	oe		1	1	1	1	1	1
camping/ minicamping		oe		2	5	1			1	1			oe	1	1	1	1	1	1	1
trekkershut	1	oe	1	2	5	1			1	1	1	1	oe	1	1	1	1	1	1	1
paalkamperen	1		1	2	2	1	3	3	1	1	1	3	3	1	1	5	6	1	1	1
groepsaccommodatie	1	oe	1	2	5	1			1	1	1	1	oe		1	1	1	1	1	1
Toeristische attracties																				
kinderboerderij	1	1	1	2	1	1			1	1	1		oe		1	2	1	1	1	1
openstelling boerenbedrijf	5	5	5	2	5				5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5	5
openstelling landgoed/huis/fort				2	5	5	5	5	5	5	1		5	5	5	5	5	5	5	5
beeldentuin	1	1	1	2	1	1	1	1	1	1	1		oe	1	1	2	1	1	1	1
museum/expositieruimte		1	1	2	5	1	1	1	1	1			oe	1	1	2	1	1	1	1

	Natuurmonumenten	Staatsbosbeheer	Prov. landschappen	Part. boseig. - ondernemer	Part. boseig. - subsidie	Agrariërs - idealist	Agrariërs -gezelligheidsaarb.	Agrariërs - ondernemer	Waterleidingmij	Waterschappen	Ministerie van Defensie	Gemeenten	Recreatieschappen	Recreatieondernemers	Horecaondernemers	Overige part. ondernemers	Wandelpatform	Fietsplatform	ANWB	VVV's
Speciale activiteiten																				
excursies				2	2					1	2	1	1		1		2	1		
familieactiviteiten				2	2					1	1	1	1		1		1	1	1	1
werken in de natuur				2	2					1		1		1	1	2	1	1		1
evenementen				2	2						1	1			1			1		1
outdoor activiteiten	1	oe oe	1	2	2	1			1	1	1	1	oe oe		1		2	1	1	1
sportieve activiteiten	1	oe oe		2	2	1			1	1	1	1	oe oe		1		1	1		
Verhuur recreatiemiddelen																				
fiets	1	1	1	1	1	1	2	2	1	1	1	1	1		1		1	1	1	1
skeelers	1	1	1	1	1	1	2	2	1	1	1	1	1		1		1	1	1	1
paard	1	1	1	1	1	1			1	1	1	1	1		1		1	1	1	1
huifkar	1	1	1	1	1	1			1	1	1	1	1		1		1	1	1	1
Verkoop recreatiemiddelen																				
recreatiemiddelen				2	5	1	1	2	1	1	1	1	1		1		2	1		
Verkoop (streek)producten						1														
eten/drinken		oe oe			5				1	1	1	1	1				1	1	1	1
souvenirs		oe oe	1	2	5	1	1	2	1	1	1	1	1		1		1	1	1	
Arrangementen																				
dagarrangementen			1	2	5	1			1	1	1	1	1				2	1		
verblijfsarrangementen			1	2	5	1			1	1	1	1	1				2	1		
Informatie en promotie																				
bezoekerscentrum				2	5	1	1	1		1	1	1	2	1	1	5	4	1	1	1
(route)kaarten / folders				2	2	1	1	1			1	1			1					
internet					2						1	1								
(leden)blad				2	2	1	1	1	1	1	1	1	1		1					1
handboek/terreinengids		1		2	2	1	1	1	1	1	1	1	1				6	1		
lespakketten		1		2	2	1	1	1		1	1	1	1		1		6	1	1	1

In tabel 9 kan eenvoudig worden gezien wie welke producten al aanbiedt, eventueel wil aanbieden of nooit zal aanbieden en waarom dat eventueel nog niet gebeurt of nooit zal gebeuren.

De tabel is een samenvatting van de productenlijsten uit bijlage 2. Het bleek niet altijd mogelijk alle informatie uit de productenlijsten over te nemen in de tabel. Dit is met name het geval bij de heterogene bedrijfstypen. Zoals de naam al zegt, zijn deze bedrijfstypen erg divers, en biedt de ene aanbieder een product wel aan, een ander nog niet en weer een ander nooit. De motivatie kan bovendien ook sterk variëren. Voor deze bedrijfstypen is tabel 9 zo ingevuld dat een aanstuurder er uit kan opmaken hoe positief of negatief een heterogeen bedrijfstype denkt over het aanbieden van de verschillende producten. Particuliere boseigenaren (subsidieverkrijgers) bieden bijv. wel eens informatieborden aan, veruit de meeste doen dit

echter nog niet, maar zijn daar wel toe bereid als het gesubsidieerd zou worden. In tabel 9 is daarom gekozen het vakje particulier boseigenaar - subsidieverkrijger / informatieborden grijs te kleuren. Meer gedetailleerde informatie vindt u in bijlage 2.

De resultaten in de productentabel hangen nauw samen met de missie en de productiemiddelen waarover de aanbieders beschikken. Zo is het logisch dat bijv. Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en de Provinciale Landschappen recreatieve paden en routes aanbieden. Zij beschikken over de terreinen die daarvoor nodig zijn. Bovendien past het binnen hun missie. Ze hoeven geen winst te maken en willen (extensieve vormen) van recreatie aanbieden aan de maatschappij. Voor Natuurmonumenten en de Provinciale Landschappen is 'de natuur' belangrijker dan recreatie. Natuurmonumenten en de Provinciale Landschappen zijn daarom terughoudender in het aanbieden van recreatieve producten die op gespannen voet staan met de natuur en de natuurbeleving (bijv. ATB-en) in vergelijking met bijv. Staatsbosbeheer die natuur en recreatie even belangrijk vindt. Ondernemers zullen niet gauw wandelroutes aanbieden. Aanleg en onderhoud kosten immers veel geld en leveren doorgaans weinig op. Logies en horeca worden weer wel door ondernemers aangeboden, omdat het winstgevend is. De terreinbeheerders zijn terughoudend in het aanbieden van deze recreatieve producten. Het past eigenlijk niet goed in hun missie. Bovendien missen ze de expertise. Vaak wordt daarom het recht om bijv. een kiosk te beginnen in erfpacht uitgegeven.

5 Over bedrijfstypen en de aansturing daarvan

In het vorige hoofdstuk zijn de resultaten van de mondelinge enquêtes weergegeven en toegelicht. In dit hoofdstuk wordt op basis van deze resultaten gekeken in hoeverre de voorlopige indeling in bedrijfstypen recreatie uit § 3.4 (en § 4.1) bruikbaar is of dat één of meer andere indelingen mogelijk zijn. Uitgangspunt bij het indelen van de aanbieders in bedrijfstypen is dat het de aansturing van de aanbieders beter mogelijk maakt. In § 5.2 zal vervolgens dieper worden ingegaan op de aansturing van de bedrijven van een bepaald type. Aan het eind van dit hoofdstuk (§ 5.3) zijn de slotconclusies van dit onderzoek te vinden. In dit hoofdstuk lopen conclusies, discussie en aanbevelingen iets door elkaar. Dit is gedaan om een leesbaar geheel te krijgen.

5.1 Bedrijfstypen

In § 3.4 zijn op voorhand een groot aantal bedrijfstypen onderscheiden op basis van de missie (voor zover op dat moment bekend). Tijdens de mondelinge enquêtes is een aantal heterogene groepen nog wat verder opgesplitst. De particuliere boscigenaren in twee typen (Ondernemer en Subsidieverkrijgers), en de agrariërs in drie typen (Ondernemer, Idealist en Gezelligheidsaanbieder). Per bedrijfstype zijn gegevens verzameld.

Op basis van de resultaten kan vervolgens worden vastgesteld in hoeverre de voorlopige lijst van aanbieders voldoet of dat een andere indeling beter zou zijn. Het aantal bedrijfstypen zou eventueel nog wat kunnen worden beperkt door te clusteren. Een beperkte lijst bestaat bijv. uit:

- grotere terreinbeheerders met als motief 'algemeen nut': Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, Provinciale Landschappen, Defensie, Gemeenten (met een grote oppervlakte aan terreinen), Waterleidingmaatschappijen, Waterschappen, Recreatieschappen;
- overige terreineigenaren: Particuliere boscigenaren en Agrariërs;
- overige ondernemers: Recreatieondernemers, Horecaondernemers en Overige particuliere ondernemers;
- informatievertrekkers, belangenvertegenwoordigers: ANWB, VVV's, Fiets- en Wandelplatform.

De kracht van een beperkte lijst is dat zij overzichtelijker is. De zwakte is dat er aanbieders bij elkaar worden gevoegd die eigenlijk toch teveel verschillen waardoor de aansturing minder goed mogelijk is, bijvoorbeeld omdat typen met een andere missie of een ander productaanbod bij elkaar worden gevoegd. In dit rapport wordt daarom vastgehouden aan de indeling die is ontstaan voor en tijdens de enquêtes. De enige twee typen die in onze ogen eventueel zonder al teveel verlies aan informatie bij elkaar kunnen worden gevoegd, zijn Natuurmonumenten en de Provinciale Landschappen. Voor de leesbaarheid van het rapport (het consequent gebruik van

namen in o.a. de tabellen) en omdat de informatie toch voor beide organisaties is verzameld, is er echter voor gekozen deze twee bedrijfstypen ook in dit hoofdstuk nog even apart te beschouwen.

5.2 Aansturing

In deze paragraaf wordt voor elk van de in § 4.1 onderscheiden bedrijfstypen kort bediscussieerd welk aanbod de aanbieders van dat type kunnen verzorgen en hoe de aanbieders kunnen worden aangestuurd (gestimuleerd). Daarbij wordt gebruik gemaakt van de informatie uit § 2.3, waar is ingegaan op de methoden van aansturing, zoals met geld maar ook met regelgeving, voorlichting, kennis, morele steun, advies en goede voorbeelden (best practise).

Tabel 10. Conclusies en aanbevelingen m.b.t. de aansturing van de verschillende bedrijfstypen

Natuurmonumenten	Natuurmonumenten heeft veel terreinen en is bij uitstek geschikt om terreingebonden recreatievormen te faciliteren. In de praktijk biedt ze al heel veel zaken aan. Natuurmonumenten is een vereniging met een duidelijke missie. Natuur is voor Natuurmonumenten belangrijker dan recreatie, wat betekent dat bepaalde recreatieve producten nooit zullen worden aangeboden. Het aanbod kan beperkt worden uitgebreid. Als de vraag naar deze producten bestaat en de producten binnen de missie passen, zal het niet veel moeite kosten Natuurmonumenten te stimuleren tot het uitbreiden van het aanbod.
Staatsbosbeheer	Ook Staatsbosbeheer beheert veel terreinen en is geschikt om terreingebonden recreatie te faciliteren. In vergelijking met Natuurmonumenten en de Provinciale Landschappen neemt recreatie een prominentere plaats in. Een ander verschil is dat Staatsbosbeheer feitelijk een onderdeel van de rijksoverheid is en deze rijksoverheid dus het beleid van Staatsbosbeheer direct kan beïnvloeden. Geld hoeft niet echt een probleem te zijn. Staatsbosbeheer krijgt budget van de overheid om recreatieve producten aan te bieden. Aanstuurders anders dan de rijksoverheid kunnen Staatsbosbeheer waarschijnlijk het best via de rijksoverheid aansturen.
Provinciale Landschappen	Wat voor Natuurmonumenten geldt, geldt ook min of meer voor de Provinciale Landschappen.
Part. boseigenaren ondernemers	De 'ondernemers' beheren grotere landgoederen, vaak met gebouwen. Ze zijn dan ook, net als bijv. Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en de Provinciale Landschappen, in principe in staat om terreingebonden recreatie te faciliteren. Deze aanbieders beheren echter niet vanuit het algemeen belang. Recreatie wordt aangeboden als de inkomsten bijdragen aan het instandhouden van het bezit. Stimuleren van het aanbod is relatief eenvoudig te doen d.m.v. subsidie. Daarnaast is het soms nodig juridische en/of planologische drempels weg te nemen.
Part. boseigenaren subsidieverkrijgers	De subsidieverkrijgers bezitten en beheren net als de ondernemers bos met soms natuur en/of landbouwgrond. Doordat ze doorgaans wat kleiner zijn en geen gebouwen bezitten, zijn de mogelijkheden om recreatieve producten aan te bieden wel beperkter. Het motief van deze groep is meestal, net als van de ondernemers, het instandhouden van het bezit. Om dit te kunnen doen is geld nodig en subsidies zijn van harte welkom. Aansturing kan dan ook heel goed d.m.v. subsidies.
Agrariër - ondernemers	Agrariërs kunnen een beperkt aantal recreatieve producten aanbieden. Vaak bieden ze mogelijkheden tot kamperen aan en/of verkopen ze

	<p>agrarische (streek)producten. De ondernemers doen dit vooral om er geld aan te verdienen. Ze zijn dus in hoge mate te stimuleren door een bepaald product financieel aantrekkelijk te maken (bijv. door het te subsidiëren).</p>
Agrariër - idealist	<p>De idealist kan in principe dezelfde recreatieve producten aanbieden als de ondernemer. De drijfveer is echter geheel anders. De idealist doet het vanuit z'n overtuiging. Aansturen wordt daardoor lastiger. Financiële prikkels werken minder goed. De idealist biedt datgene aan wat hij belangrijk vindt. Als de aanstuurder dingen wil bereiken die aansluiten bij de ideeën van de idealist, dan kunnen de plannen van de aanstuurder snel gerealiseerd worden.</p>
Agrariër - gezelligheidsaanbieder	<p>Voor de agrariër die vanuit het oogpunt van gezelligheid bepaalde recreatieve producten aanbiedt, geldt dat hij het leuk vindt recreanten om zich heen te hebben. Hij zal snel geneigd zijn mee te werken met plannen die passen binnen het beeld dat hij heeft van 'gezellige' recreatie, en niet snel meewerken aan plannen die het gezellige bedreigen. De gezelligheidsaanbieder lijkt daarmee in z'n gedrag sterk op de idealist.</p>
Waterleidingmaatschappijen	<p>Vier waterleidingmaatschappijen beschikken over een grote oppervlakte aan terreinen die geschikt zijn voor recreatie. Bij drie van deze vier bedrijven staat het leveren van water nog voorop. De PWN heeft gekozen om recreatie een belangrijker plaats te geven. De verwachting is dat ook de overige drie dit in de toekomst zullen doen. Omdat de PWN recreatie ziet als een middel om te communiceren met de klant, zal ze bereid zijn sterk te luisteren naar de wensen van de recreanten, en zal de aansturing relatief eenvoudig zijn, bijvoorbeeld door informatieverstrekking.</p>
Waterschappen	<p>Waterschappen beschikken over veel 'waterstaatswerken' / terreinen, waar recreatie mogelijk is. De functie recreatie heeft voor de waterschappen geen hoge prioriteit. Hun belangrijkste taak is te zorgen voor schoon water en droge voeten. De rijksoverheid zou de waterschappen kunnen aansturen door hun takenpakket te verruimen (meer zorg voor recreatieve voorzieningen). Ook kan de overheid de waterschappen stimuleren door ze financieel tegemoet te komen in de kosten voor recreatie. De waterschappen staan in principe niet onwelwillend tegenover de recreatie, maar het mag geen geld kosten. Geld dat door de burger moet worden opgebracht voor het waterbeheer is niet bedoeld om recreatieve zaken van te bekostigen.</p>
Ministerie van defensie	<p>Het Ministerie van Defensie beschikt over veel terreinen die in principe geschikt zijn voor recreatie. Andere functies hebben echter een hogere prioriteit (defensie, natuur). Recreatie wordt toegestaan, maar mag niet teveel geld kosten. Defensie biedt dan ook alleen basisvoorzieningen aan. Defensie maakt onderdeel uit van de rijksoverheid. De rijksoverheid als geheel kan besluiten tot een ander recreatief aanbod van Defensie. Andere aanstuurders zouden via lobbywerk de rijksoverheid moeten overtuigen tot een ander gebruik van defensieterreinen. Het ligt overigens voor de hand (zoals ook al in het verleden is gebeurd), dat als terreinen anders gebruikt gaan worden dat ze overgaan naar een andere aanbieder (bijv. Staatsbosbeheer).</p>
Gemeenten	<p>Gemeenten maken zelf beleid en bepalen wat ze aanbieden. Vaak gaat het alleen om basisvoorzieningen. Het aanbod is sterk afhankelijk van de terreinen die in bezit zijn van de gemeenschap. De keuzes van gemeenten worden in sterke mate beïnvloed door de samenleving. Veel lobbyen kan leiden tot een ander aanbod. De rijksoverheid kan gemeenten aansturen d.m.v. wetgeving (vaak planologisch) of financiële regelingen.</p>

Recreatieschappen	De missie van recreatieschappen is het zorgdragen van dagrecreatieve voorzieningen. De recreatieschappen bieden al tal van producten aan, en staan zeer open voor nieuwe producten. Sinds 1993 (Recreatie op Eigen Benen) is de financiering van het aanbod voor recreatieschappen soms een probleem. Financiële stimulansen zijn dus kansrijk.
Recreatieondernemers	Recreatieondernemers zijn ondernemers die producten aanbieden, zoals campings, bungalowparken, attractieparken e.d. Ze zullen niet in staat zijn alle mogelijke producten aan te bieden omdat ze niet beschikken over grote terreinen. Bovendien hebben ze bepaalde expertises. Het zijn ondernemers en kunnen dus financieel worden gestimuleerd een bepaald product aan te bieden.
Horecaondernemers	Wat voor de recreatieondernemers geldt, geldt ook voor de horecaondernemers. Deze ondernemers verschillen van de recreatieondernemers doordat ze andere producten aanbieden.
Overige part. ondernemers	Idem.
Wandelplatform	Het Wandelplatform is opgezet met een specifiek missie gericht op het bevorderen van het lange-afstandswandelen. Het is niet waarschijnlijk dat het platform producten zal gaan aanbieden die buiten deze missie vallen. Het aanbieden van nieuwe producten kan dus alleen gestimuleerd worden als deze producten passen binnen de missie van het platform. In dat geval zou een bijdrage in de kosten waarschijnlijk voldoende stimulerend werken.
Fietsplatform	Wat voor het Wandelplatform is gezegd, geldt ook voor het Fietsplatform. Het verschil is dat het Fietsplatform andere producten aanbiedt dan het Wandelplatform.
ANWB	Ook de ANWB heeft een missie die het aanbod van recreatieve producten beperkt. Net als bij het Wandelplatform en Fietsplatform zullen ze eventueel andere producten kunnen gaan voeren als dit binnen de missie past. De overheid kan de ANWB aansturen d.m.v. subsidies (een bijdrage in de kosten) voor het aanbieden van een bepaalde voorziening.
VVV's	Hetgeen hiervoor is gezegd over het Fietsplatform, Wandelplatform en ANWB, geldt min of meer ook voor de VVV's. Ook de VVV's zullen die producten aanbieden die bijdragen aan het vervullen van de missie. Subsidieverstrekking kan een stimulans betekenen.

5.3 Slotconclusies

In het kader van onderzoek is een methode ontwikkeld waarmee gestructureerd informatie kan worden verzameld over aanbieders van recreatiemogelijkheden. De methode gaat ervan uit dat bedrijfskenmerken (zoals de missie, de beschikbare productiemiddelen etc.) bepalend zijn voor wat aanbieders aanbieden en wat de aanstuurders kunnen doen om aanbieders te stimuleren het aanbod te veranderen.

Op basis van de bedrijfskenmerken zijn de aanbieders ingedeeld in groepen, de bedrijfstypen recreatie. Het betreft: Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer, Provinciale Landschappen, Particuliere bos- en landgoedeigenaren (ondernemers en subsidieverkrijgers), Agrariërs (ondernemers, idealisten en gezelligheidsaanbieders), Waterleidingmaatschappijen, Waterschappen, Ministerie van Defensie, Gemeenten, Recreatieschappen, Recreatieondernemers, Horecaondernemers, Overige particuliere ondernemers, Wandelplatform, Fietsplatform, ANWB, VVV's.

Deze bedrijfstypen zijn ondervraagd door middel van een enquête. De resultaten zijn gebruikt voor de beschrijving van de bedrijfstypen. Deze beschrijving is samengevat in een aantal overzichtelijke tabellen m.b.t. bedrijfskenmerken en producten van aanbieders (o.a. tabel 9 § 4.4). Daarnaast bevat bijlage 2 gedetailleerde informatie over de verschillende typen aanbieders. De informatie kan door aanstuurders (bijv. de overheid) worden gebruikt om te bepalen welke aanbieders geschikt zijn om een bepaald productaanbod te verzorgen als een nieuwe vraag zich voordoet en hoe deze aanbieders dan kunnen worden gestimuleerd daadwerkelijk in het aanbod te voorzien.

Uit de enquêtes blijkt dat de missie van de aanbieder één van de belangrijkste bedrijfskenmerken is, die van invloed is op het aanbodgedrag. De meeste typen aanbieders hebben 'algemeen nut' als belangrijkste motief om recreatieve producten aan te bieden. Als gevolg daarvan speelt de winstdoelstelling voor het bedrijf een ondergeschikte rol. Dit in tegenstelling tot de particuliere ondernemers die het maken van winst voorop stellen. De recreatieschappen, recreatieondernemers en het Fiets- en Wandelplatform richten zich uitsluitend op recreatie. De overige typen aanbieders vervullen naast de recreatiefunctie ook nog andere functies zoals natuur en landschap, water, hout etc. Naast de missie, zijn ook de productiemiddelen van invloed op het aanbodgedrag. Met name het al of niet hebben van terrein is bepalend voor de recreatieve producten die kunnen worden aangeboden. Soms zijn er ook juridische en planologische drempels die het aanbieden van recreatieve producten bemoeilijken.

Uit het onderzoek blijkt dat aanbieders op verschillende manieren aangestuurd kunnen worden. De rijksoverheid kan sommige aanbieders 'verplichten' bepaalde producten aan te bieden door het aanbod 'voor te schrijven'. Zo zal het ministerie van Defensie aanbieden wat er is afgesproken binnen het regeerakkoord en het daarop gebaseerde beleid. De aansturing vindt dan direct plaats. Aanstuurders anders dan de overheid zullen d.m.v. lobbyen bij de overheid het aanbod van de betreffende groep aanbieders moeten beïnvloeden. Andere aanbieders moeten echter gestimuleerd worden. Geld speelt een belangrijke rol om aanbieders te stimuleren hun aanbod aan te passen. Dit geldt niet alleen voor de ondernemers. Ook veel andere aanbieders zullen terughoudend zijn in het aanbieden van onrendabele producten. De gewenste tegemoetkoming kan uiteraard wel sterk verschillen. Een recreatieondernemer zal winst willen maken met een nieuw product, een recreatieschap zal meer denken aan een compensatie van de kosten. Lang niet alle aanbieders zullen echter alles voor geld willen aanbieden, want wat de aanbieder wil aanbieden hangt sterk samen met de missie. De missie hoeft echter geen gegeven voor de eeuwigheid te zijn. Sommige aanbieders zullen zich 'strikt' aan de missie houden (bijv. de meer idealistische organisaties), anderen zullen de missie (m.n. het productaanbod) snel aanpassen als dat zo uitkomt.

Voor het aanbieden van bepaalde producten moeten soms twee aanbieders aangestuurd worden. Dit geldt met name voor logies en horeca in natuurterreinen. Het aanbod wordt vaak verzorgd door een private ondernemer die daarvoor grond en/of gebouwen pachten/huren van de terreineigenaar. Een aanstuurder die meer

horeca of logiesgelegenheden wil realiseren in natuurterreinen kan dit doen door de verschillende partijen bij elkaar te brengen.

Tot slot blijkt uit het onderzoek dat de groep aanbieders zeer divers is. Enerzijds gaat het om enkelvoudige aanbieders zoals Natuurmonumenten of Staatsbosbeheer, anderzijds gaat het om heterogene groepen aanbieders zoals particuliere bos- en landgoedeigenaren of agrariërs. Met name over deze groepen aanbieders is de huidige kennis te globaal en is er behoefte aan nadere detaillering. In een vervolgonderzoek zou de ontwikkelde methode toegepast kunnen worden op één of meerdere van deze groepen. Een andere mogelijkheid is om de methode toe te passen in een (proeftuin)gebied om na te gaan wat aanbieders beweegt in te zetten op recreatie, natuur en/of groenblauwe dooradering op regionaal niveau en op welke wijze de rijksoverheid deze functies kan stimuleren.

Referenties

Aalders, M.J.A.M., R.E. Batten, J.K. Martijn & P.A. de Ruijter. 1999. Overheid en industrie in vijftig jaar van industrialisatie naar kenniseconomie. Prof. mr. B.M. Teldersstichting. Den Haag.

AVN. 1999. Toerisme en recreatie in het landelijk gebied. Marktverkenning. Toerisme & Recreatie AVN, Den Haag.

Boer, T.A. de, A.E. Buijs & A. E. van den Berg. 1999. Groene gebieden rondom Breda; deelrapport. IBN-DLO / SC-DLO, Wageningen.

Broek, A. van den, W. Knulst en K. Breedveld. (1999). Naar andere tijden? Tijdsbesteding en tijdsordening in Nederland, 1975-1995. Sociaal en Cultureel Planbureau. Den Haag.

Centraal Bureau voor de Statistiek. 1997. Dagrecreatie 1995-1996. Voorburg/Heerlen.

Goossen, C.M., F. Langers en J.F.A. Lous. 1997. Indicatoren voor recreatieve kwaliteiten in het landelijk gebied. Rapport 584. DLO-Staringcentrum, Wageningen

Goossen, T.P., A.R. Koops en W. Koops, 1974. Geld en gedrag. Instituut voor Economische en Industriële Bedrijfsadviezen B.V. Rotterdam.

Ham, van den M.H.A., Hoogendam E., Spinnewijn, C.L.M. & Peltzer R.H.M. 1997. Bos zonder slagbomen: een kwalitatief onderzoek naar de openstelling en toegankelijkheid van bos. IBN rapport 308. Instituut voor Bos- en natuuronderzoek, Wageningen.

<http://www.overheid.nl/info/zowerktdeoverheid.html>.

Mommaas, H. 2000. De vrijetijdsindustrie in stad en land. Een studie naar de markt van belevenissen. WRR. Den Haag.

NRIT. 2002. Trendrapport Toerisme en Recreatie 2001-2002. NRIT. Breda.

Overbeek, M.M.M., M.H. Borgstein & H.H. Hofsink. 2000. Beleven en doen. Consumenten en recreatie in de groene ruimte. Rapport 4.00.12. Landbouw Economisch Instituut. Den Haag.

Peters, K.B.M. & S.J. ten Wolde. 1998. Recreatiecijfers bij de hand. Stichting Recreatie, Kennis- en Innovatiecentrum, Den Haag.

Raffe, J.K. van, J.J. de Jong, R.J.A.M. Wolf & R.A.M. Schrijver, 2002. Bedrijfsdiagnose bosbedrijven; een methode voor bedrijfsonderzoek. Alterra-rapport 440. Alterra, Wageningen.

Reneman, D., Visser, M., Edelmann & E., Mors, B. 1999. Mensenwensen. De wensen van Nederlanders ten aanzien van natuur en groen in de leefomgeving. Reeks Operatie Boomhut nummer 6. Intomart, Hilversum.

RIVM, IKC-N, IBN-DLO & SC-DLO. 1997. Natuurverkenning 1997. Samson H.D. Tjeenk Willink, Alphen aan de Rijn.

Sociaal en Cultureel Planbureau. 2001. De sociale staat van Nederland 2001. SCP-publicatie 2001/14. Sociaal en Cultureel Planbureau. Den Haag.

Teeuwen, L.J. & M.H. Borgstein. 1999. Aanbodverkenning toerisme en recreatie in het landelijk gebied. Een sterkte-zwakte analyse van het aanbod. AVN. Den Haag.

Unie van Waterschappen en Ministerie LNV. 1991. Waterschappen en recreatief medegebruik. Den Haag.

Vliet, van C.J.M., J.K. van Raffe, M.N. van Wijk & R. Schulting. (2001, in prep.). Overheidssturing door bosbedrijven. Een methode om de mogelijkheden voor en de knelpunten van overheidssturing van bosbedrijven in beeld te brengen. Alterra. Wageningen.

Wijker, L.J. 2000. Groene recreatie in het landelijk gebied. Een strategisch perspectief. Toerisme & Recreatie AVN. Voorschoten.

Aanhangsel 1 Enquête

1a Standaard-enquête

De vragenlijst wordt afgenomen in het kader van het onderzoek 'Aanbieders in de groene ruimte' dat uitgevoerd wordt door Alterra voor het Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. Doel van het onderzoek is de aanbieders van recreatiemogelijkheden te beschrijven en na te gaan waar kansen en knelpunten liggen bij het aanbieden van nieuwe recreatiemogelijkheden.

De eerste vragen gaan over de missie van uw organisatie. Deze missie bestaat uit 3 onderdelen: motief, de financiële doelstelling en het product.

1. Wat is het belangrijkste motief om uw organisatie in stand te houden?
  - 0 algemeen nut
  - 0 winst maken / geld verdienen
  - 0 eigen plezier (zelf/familie)
  - 0 anders

2. Wat is de belangrijkste financiële doelstelling van uw organisatie?
  - 0 winst maken t.b.v. eigenaar/eigenaren
  - 0 geen winstdoelstelling
  - 0 verlies geaccepteerd

3. Over welke productiemiddelen beschikt uw organisatie (personeel, machines, terrein)?

4. Wat zijn de belangrijkste functies van uw organisatie?
  - 0 natuur
  - 0 landschap
  - 0 hout
  - 0 water (drinkwater, waterberging)
  - 0 recreatie
  - 0 agrarische producten
  - 0 horeca
  - 0 informatie
  - 0 anders _____

5. Geef in de Groene recreatieve productenlijst bij elk product aan of:
  - a. u het product *nu* aanbiedt
  - b. u het product in het verleden wel heeft aangeboden, maar nu *niet meer*
  - c. u het product *nooit* zult gaan aanbieden
  - d. u het product *nog niet* aanbiedt, maar bereid bent om dat in de toekomst te doen

6. Heeft u nog andere/nieuwe producten die niet op de Groene recreatieve productenlijst staan?

7. Indien u het product niet meer, nooit of nog niet aanbiedt, wat zijn daarvoor de redenen (per product)?
- 0 het past niet in de missie
  - 0 het is niet rendabel / het risico is te groot
  - 0 er is geen vraag
  - 0 geen geld om daarin te investeren
  - 0 geen geschikte productiemiddelen /opbouw bedrijf
  - 0 te weinig kennis/vaardigheden van recreatieve producten/om recreatieve producten aan te bieden
  - 0 te weinig informatie
  - 0 persoonlijke omstandigheden
  - 0 teveel of ingewikkelde regels (juridische factoren)
  - 0 andere omgevingsfactoren

1b Productenlijst

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Terrein (opengesteld)	bos				
	natuur				
	akker, weiland				
Recreatievormen	wandelen				
	struinen				
	fietsen				
	atb fietsen				
	paardrijden				
	trimmen/joggen				
	sport en spel				
	luiëren/zitten/zonnen				
	anders				
Wegen en paden	wegen				
	wandelpaden				
	fietspaden				
	atb paden				
	ruiterpaden				
	laarzenpaden				
	struin-terrein				
	anders				
Routes	bewegwijzerde wandelroutes				
	bewegwijzerde fietsroutes				
	bewegwijzerde atb routes				
	bewegwijzerde skeelerroutes				
	bewegwijzerde ruiterroutes				
	andere routes				

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Recreatieve voorzieningen	(picknick) bank				
	afvalbak				
	barbecue / vuurplaats				
	speelbos				
	dagrecreatieterein				
	speelweiden				
	speeltoestellen				
	speelbos				
	strandbad				
	toiletten/douche/kleedruimte				
	trimbaan				
	vogelkijkhut, -scherm				
	uitkijkpunt/toren				
	GPS punten				
	informatiepunten (onbemand)				
	informatieborden				
	Horeca	parkeerplaats			
fietsenstalling / -rekken					
paardenstalling					
anders					
Logies	café / restaurant / theehuis				
	kiosk / ijstent / snackverkoop				
	anders				
	hotel/pension				
	vakantiehuisje/appartement				
	camping/minicamping				
Toeristische attracties	trekkershut				
	paalkamperen				
	groepsaccommodatie				
	anders				
Speciale activiteiten	kinderboerderij				
	openstelling boerenbedrijf				
	openstelling landgoed/huis/fort				
	beeldentuin				
	museum / expositieruimte				
	anders				
Speciale activiteiten	excursies				
	familieactiviteiten (paaseieren zoeken)				
	werken in de natuur (vrijwilligerswerk t.b.v. educatie, beheer)				
	outdoor activiteiten / survival				
	sportieve activiteiten (trimloop /fietstocht)				
	anders				

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Verhuur recreatiemiddelen	fiets				
	skeelers				
	paard				
	huifkar				
	anders				
Verkoop recreatiemiddelen	recreatiemiddelen (b.v. loep, zakmes, verrekijker, GPS)				
Verkoop (streek)producten	eten / drinken				
	souvenirs				
	anders				
Arrangementen	dagarrangement				
	verblijfsarrangement				
	anders				
Informatie en promotie	bezoekerscentrum				
	(route) kaarten / folders				
	internet				
	ledenblad				
	handboek/terreinengids				
	lespakketten				
	anders				

- x = product wordt aangeboden
g = biedt grond in erfpacht aan t.b.v. voorziening
v = biedt voorziening aan op grond in erfpacht verkregen

Redenen waarom producten niet meer, nog niet of nooit aangeboden worden:

- 1 = past niet in de missie
- 2 = niet rendabel / te groot risico
- 3 = onvoldoende vraag
- 4 = onvoldoende geld om te investeren
- 5 = onvoldoende geschikte productiemiddelen
- 6 = onvoldoende kennis / vaardigheden
- 7 = onvoldoende informatie
- 8 = persoonlijke omstandigheden
- 9 = juridisch (hinderlijke regelgeving)
- 10 = andere (omgevings) factoren

1c Voor-enquête

Bij de bedrijfstypen met een grote groep heterogene bedrijven, is eerst een voor-enquête gehouden om het bedrijfstype vooraf eventueel op te kunnen splitsen.

1. Wat is voor deze aanbieders het belangrijkste motief om hun organisatie in stand te houden?
meerdere antwoorden mogelijk
  - algemeen nut
  - winst maken / geld verdienen
  - eigen plezier (zelf/familie)
  - anders

2. Wat is de belangrijkste financiële doelstelling van deze aanbieders?
  - winst maken t.b.v. eigenaar/eigenaren
  - geen winstdoelstelling
  - verlies geaccepteerd

3. Wat zijn de belangrijkste functies van deze aanbieders?
meerdere antwoorden mogelijk
  - natuur
  - hout
  - water (drinkwater, waterberging)
  - recreatie
  - agrarische producten
  - horeca
  - informatie
  - anders _____

Als er op basis van bovenstaande vragen groepen kunnen worden onderscheiden, vul de vragenlijst dan in per groep beantwoorden.

Aanhangsel 2 Resultaten per aanbieder

Natuurmonumenten

Algemeen

Natuurmonumenten is een vereniging met ca. 950.000 leden, die zich inzet voor een leefbaar Nederland met voldoende ruimte voor het voortbestaan van de natuur in al haar verschijningsvormen. Natuur, het landschap en de daarmee samenhangende cultuurgeschiedenis zijn onmisbaar voor het welzijn van de mens. Mensen kunnen van de natuur genieten en worden zich mede dankzij de inzet van Natuurmonumenten bewust van de waarde die de natuur is.

Type

Enkel bedrijf.

Methode gegevensverzameling

Interview met een sleutelfiguur van Natuurmonumenten.

Belangrijkste motief/motieven om de organisatie in stand te houden

Algemeen nut: Natuur, landschap en daarmee samenhangende cultuurhistorie veilig stellen door gebieden aan te kopen en te beheren. Daarnaast mensen in de gelegenheid stellen om actief in contact te komen met natuur en landschap

Belangrijkste financiële doelstelling(en)

Winst maken ten behoeve van instandhouden bedrijf. De continuïteit van het werk moet gewaarborgd zijn. Men wil niet afhankelijk zijn van de overheid (subsidies).

Belangrijkste productiemiddelen

86.459 ha natuurterreinen, 663 medewerkers.

Belangrijkste functies van het bedrijfstype

Natuur, recreatie, gastheerschap.

Recreatieve producten/diensten

Natuurmonumenten biedt een uitgebreid assortiment aan recreatieve producten aan die gericht zijn op het beleven van natuur en landschap. Natuur heeft een hogere prioriteit dan recreatie. Om die reden worden bijvoorbeeld ATB fietsen en outdoor-activiteiten niet of nauwelijks aangeboden.

Nieuwe recreatieve producten/diensten

Horeca (erfpacht) in bezoekerscentra.

Productenlijst Natuurmonumenten

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Terrein (opengesteld)	bos	x			
	natuur	x			
	akker, weiland	x			
Recreatievormen	wandelen	x			
	struinen	x			
	fietsen	x			
	atb fietsen	x			
	paardrijden	x			
	trimmen/joggen	x			
	sport/spel	x			
	luiëren/zitten/zonnen	x			
Wegen en paden	wegen	x			
	wandelpaden	x			
	fietspaden	x			
	atb paden	x			
	ruiterpaden	x			
	laarzenpaden	x			
	struin-terrein	x			
Routes	bewegwijzerde wandelroutes	x			
	bewegwijzerde fietsroutes	x			
	bewegwijzerde atb routes	x			
	bewegwijzerde skeelerroutes			3	
	bewegwijzerde rutterroutes	x			
	bewegwijzerde autoroutes				1
Recreatieve voorzieningen	(picknick) bank	x			
	afvalbak	x			
	barbecue/vuurplaats				1
	dagrecreatieterrein	x			
	speelweiden	x			
	speeltoestellen	x			
	speelbos				1
	strandbad				1
	toiletten/douche/kleedruimte				1
	trimbaan				1
	vogelkijkhut / scherm	x			
	uitkijkpunt/toren	x			
	GPS punten				1
	informatiepunten (onbemand)	x			
	informatieborden	x			
parkeerplaats	x				
fietsstalling/ -rekken	x				
paardenstalling	x				
Horeca	café / restaurant / theehuis	g			
	kiosk / ijstent / snackverkoop	g			

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Logies	hotel/pension				1
	vakantiehuisje/appartement				1
	camping	x			
	trekkershut				1
	paalkamperen				
	groepsaccommodatie				1
Toeristische attracties	kinderboerderij				1
	openstelling boerenbedrijf				5
	openstelling landgoed/huis/fort	x			
	beeldentuin				1
	museum / expositieruimte	x			
Speciale activiteiten	excursies	x			
	familieactiviteiten (paaseieren zoeken)	x			
	werken in de natuur (vrijwilligerswerk t.b.v. educatie, beheer)	x			
	evenement (bijv. biologische landdag)	x			
	outdoor activiteiten / survival				1
	sportieve activiteiten (trimloop /fietstocht)				1
Verhuur recreatiemiddelen	fiets				1
	skeelers				1
	paard				1
	huifkar				1
Verkoop recreatiemiddelen	recreatiemiddelen (b.v. loop, zakmes, verrekijker, kleding, GPS)	x			
Verkoop (streek)producten	eten / drinken	x			
	souvenirs	x			
Arrangementen	dagarrangement	x			
	verblijfsarrangement	x			
Informatie en promotie	bezoekerscentrum	x			
	(route) kaarten / folders	x			
	internet	x			
	(leden)blad	x			
	handboek/terreinengids	x			
	lespakketten	x			

Staatsbosbeheer

Algemeen

Staatsbosbeheer beheert zo'n 232.000 ha aan natuurgebieden in Nederland. Staatsbosbeheer is daarmee de grootste natuurbeheerder van ons land. De organisatie beheert niet alleen maar bossen. Het bos beslaat 'slechts' 90.000 hectare, de overige 140.000 hectare bestaan onder meer uit duinen, heide, uiterwaarden en moerasgebieden. Ook heeft Staatsbosbeheer de zorg voor verschillende cultuurhistorische elementen als forten en landgoederen.

Type

Enkel bedrijf.

Methode gegevensverzameling

Interview met een sleutelfiguur van Staatsbosbeheer.

Belangrijkste motief/motieven om de organisatie in stand te houden

Algemeen nut. Missie: het instandhouden, herstellen en ontwikkelen van bos-, natuur-, landschaps- en cultuurhistorische waarden in de gebieden van Staatsbosbeheer en het bevorderen van recreatie in zoveel mogelijk gebieden van Staatsbosbeheer.

Belangrijkste financiële doelstelling(en)

Verlies geaccepteerd. Sinds 1 januari 1998 is Staatsbosbeheer een zelfstandige overheidsorganisatie. Voorheen was zij onderdeel van het ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij. Sinds de verzelfstandiging maakt Staatsbosbeheer jaarlijks afspraken met het ministerie van LNV over beheer, budget en doelstellingen.

Belangrijkste productiemiddelen

Terrein (ca. 232.000 ha), personeel en machines.

Belangrijkste functies van het bedrijfstype

Natuur, landschap, hout, water, recreatie en informatie.

Recreatieve producten/diensten

Staatsbosbeheer is een terreinbeheerder en biedt dus o.a. terreingebonden recreatieve producten aan, zoals paden en routes. Daarnaast worden allerlei producten aangeboden die min of meer samenhangen met het recreëren in bos en natuur. Staatsbosbeheer heeft van alle terreinbeheerders het meest uitgebreide pakket aan recreatieve producten. Dit heeft vooral met de missie te maken, waarin recreatie een belangrijke plaats inneemt.

Nieuwe recreatieve producten/diensten

GPS routes, speelbossen, struinen

Productenlijst Staatsbosbeheer

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Terrein (opengesteld)	bos	x			
	natuur	x			
	akker, weiland	x			
Recreatievormen	wandelen	x			
	struinen	x			
	fietsen	x			
	atb fietsen	x			
	paardrijden	x			
	trimmen/joggen	x			
	sport/spel	x			
	luieren/zitten/zonnen	x			
Wegen en paden	wegen	x			
	wandelpaden	x			
	fietspaden	x			
	atb paden	x			
	ruiterpaden	x			
	laarzenpaden	x			
	struin-terrein	x			
Routes	bewegwijzerde wandelroutes	x			
	bewegwijzerde fietsroutes	x			
	bewegwijzerde atb routes	x			
	bewegwijzerde skeelerroutes	x			
	bewegwijzerde ruiterroutes	x			
	bewegwijzerde autoroutes				1
Recreatieve voorzieningen	(picknick) bank	x			
	afvalbak	x			
	barbecue/vuurplaats	x			
	dagrecreatieterrein	x			
	speelweiden	x			
	speeltoestellen	x			
	speelbos	x			
	strandbad	x			
	toiletten/douche/kleedruimte	x			
	trimbaan		1		
	vogelkijkhut / scherm	x			
	uitkijkpunt/toren	x			
	GPS punten	x			
	informatiepunten (onbemand)	x			
	informatieborden	x			
parkeerplaats	x				
fietsenstalling/ -rekken	x				
paardenstalling	x				
Horeca	café / restaurant / theehuis	g			
	kiosk / ijstent / snackverkoop	g			

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Logies	hotel/pension	g			
	vakantiehuisje/appartement	x			
	camping/minicamping	g			
	trekkershut	g			
	paalkamperen	x			
	groepsaccommodatie	g			
Toeristische attracties	kinderboerderij				1
	openstelling boerenbedrijf				5
	openstelling landgoed/huis/fort	x			
	beeldentuin				1
	museum / expositieruimte				1
Speciale activiteiten	excursies	x			
	familieactiviteiten (paaseieren zoeken)	x			
	werken in de natuur (vrijwilligerswerk t.b.v. educatie, beheer)	x			
	evenement (bijv. biologische landdag)	x			
	outdoor activiteiten / survival	g			
	sportieve activiteiten (trimloop /fietstocht)	g			
Verhuur recreatiemiddelen	fiets				1
	skeelers				1
	paard				1
	huifkar				1
Verkoop recreatiemiddelen	recreatiemiddelen (b.v. loop, zakmes, verrekijker, kleding, GPS)	x			
Verkoop (streek)producten	eten / drinken	g			
	souvenirs	g			
Arrangementen	dagarrangement	x			
	verblijfsarrangement	x			
Informatie en promotie	bezoekerscentrum	x			
	(route) kaarten / folders	x			
	internet	x			
	(leden)blad	x			
	handboek/terreingids				1
	lespakketten				1

De Provinciale Landschappen

Algemeen

De Provinciale Landschappen zijn 12 particuliere natuurbeschermingsorganisaties (11 stichtingen en 1 vereniging) die zich inzetten voor de natuur bij u in de buurt. Behoud, beheer en ontwikkeling zijn de kernwoorden. Behalve voor natuur, is er ook oog voor de bijbehorende cultuurhistorie. Ook provinciale belangenbehartiging en communicatie met de achterban zijn taken van de individuele Landschappen.

De Landschappen is het samenwerkingsverband van de 12 Provinciale Landschappen en is in 1989 opgericht om ook op landelijk niveau de belangen van de Provinciale Landschappen te kunnen behartigen.

Type

Homogeen bedrijfstype.

Methode gegevensverzameling

Interview met een sleutelfiguur van de Landschappen.

Belangrijkste motief/motieven om de organisatie in stand te houden

Algemeen nut. Missie: Het behouden, beheren en ontwikkelen van natuur en landschap. Behalve voor natuur is er ook oog voor de bijbehorende cultuurhistorie. Een landgoed of schaapskooi is immers onlosmakelijk verbonden met de omgeving waarin het staat. Een afgeleide van deze missie is het creëren van draagvlak voor de natuur door educatie en voorlichting. Motto: "dichtbij de natuur, dichtbij de mensen"

Belangrijkste financiële doelstelling(en)

Geen winstdoelstelling. Het doel is een financieel gezond bedrijf (continuïteit waarborgen). Men heeft inkomsten van het rijk (subsidies), vrienden/-beschermers/donateurs (261.411) en de postcodeloterij.

Belangrijkste productiemiddelen

90.000 ha, 600 terreinen, personeel, machines, gebouwen, grazers.

Belangrijkste functies van het bedrijfstype

Natuur, landschap, cultuurhistorie (recreatie).

Recreatieve producten/diensten

De Provinciale Landschappen bieden een uitgebreid assortiment aan recreatieve producten aan. Per Landschap is er wel enig verschil in het huidige aanbod. Dit betreft vooral het aanbod van recreatieve voorzieningen zoals atb-paden, bewegwijzerde fiets- en ruiterroutes, vuurplaatsen, dagrecreatieterreinen, GPS-voorzieningen, vakantie-huisjes, campings en de verkoop van producten. Voorzieningen die soms minder goed passen bij de primaire doelstellingen van de organisaties.

Nieuwe recreatieve producten/diensten

n.v.t.

Productenlijst De Provinciale Landschappen

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Terrein (opengesteld)	bos	x			
	natuur	x			
	akker, weiland	x			
Recreatievormen	wandelen	x			
	struinen	x			
	fietsen	x			
	atb fietsen	x		1	1
	paardrijden	x			
	trimmen/joggen	x			
	sport/spel	x			
	luieren/zitten/zonnen	x			
Wegen en paden	wegen	x			
	wandelpaden	x			
	fietspaden	x			
	atb paden *			1	1
	ruiterpaden	x			
	laarzenpaden	x			
	struin-terrein	x		1	
Routes	bewegwijzerde wandelroutes	x			
	bewegwijzerde fietsroutes	x			
	bewegwijzerde atb routes	x		1	1
	bewegwijzerde skeelerroutes			1	1
	bewegwijzerde ruiterroutes	x			
	bewegwijzerde autoroutes				1
Recreatieve voorzieningen	(picknick) bank	x			
	afvalbak	x	10		
	barbecue/vuurplaats				1
	dagrecreatieterrein	x			1
	speelweiden	x		1	
	speeltoestellen	x			1
	speelbos			1	1
	strandbad				1
	toiletten/douche/kleedruimte				1
	trimbaan				1
	vogelkijkhut / scherm	x			
	uitkijkpunt/toren	x			
	GPS punten	x		3	1
	informatiepunten (onbemand)	x			
	informatieborden	x			
parkeerplaats	x				
fietsenstalling/ -rekken	x			3	
paardenstalling				3	
Horeca	café / restaurant / theehuis	x			1
	kiosk / ijstent / snackverkoop	x			1

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Logies	hotel/ pension	g			1
	vakantiehuisje/appartement	g			1
	camping /minicamping	x			1
	trekkershut				
	paalkamperen				1
	groepsaccommodatie	x			1
Toeristische attracties	kinderboerderij				1
	openstelling boerenbedrijf				5
	openstelling landgoed/huis/fort	x			5
	beeldentuin	x			1
	museum / expositieruimte	x			1
Speciale activiteiten	excursies	x			
	familieactiviteiten (paaseieren zoeken)	x			
	werken in de natuur (vrijwilligerswerk t.b.v. educatie, beheer)	x			
	evenement (bijv. biologische landdag)	x			
	outdoor activiteiten / survival				1
	sportieve activiteiten (trimloop /fietstocht)	x			
Verhuur recreatiemiddelen	fiets				1
	skeelers				1
	paard				1
	huifkar				1
Verkoop recreatiemiddelen	recreatiemiddelen (b.v. loop, zakmes, verrekijker, kleding, GPS)	x			1
Verkoop (streek)producten	eten / drinken	x			1
	souvenirs				1
Arrangementen	dagarrangement	x		2/3	1
	verblijfsarrangement	x		2/3	1
Informatie en promotie	bezoekerscentrum	x			
	(route) kaarten / folders	x			
	internet	x			
	(leden)blad	x			
	handboek/terreingids lespakketten	x x			

Particuliere boseigenaren - ondernemers

Algemeen

De particuliere boseigenaren bezitten in totaal zo'n 150.000 ha bos. Veel van dit bos maakt weer onderdeel uit van een landgoed. Een landgoed is een bezit dat bestaat uit bos, landbouwgrond en soms ook ander natuurterrein. Sommige landgoederen zijn erg groot en worden professioneel geleid. Deze groep landgoederen is als apart bedrijfstype onderscheiden. Het betreft zo'n 30 bedrijven.

Type

Heteroöen bedrijfstype.

Methode gegevensverzameling

Interview met een sleutelfiguur van de Federatie Particulier Grondbezit.

Belangrijkste motief/motieven om de organisatie in stand te houden

Instandhouden van een familiebezit.

Belangrijkste financiële doelstelling(en)

Bepaalde winstdoelstelling. Er moet geld genoeg worden verdiend om het bedrijf in stand te houden. Winst maken mag wel. Er worden slechts in zeer beperkte mate geïnvesteerd in zaken die niet noodzakelijk zijn voor de instandhouding van het bezit (zoals recreatieve voorzieningen).

Belangrijkste productiemiddelen

De grotere landgoederen bestaan uit bos, landbouwgrond en natuur. De grotere landgoederen hebben personeel in dienst. Het gaat om 1 tot enkele personeelsleden. Hierdoor is een beter toezicht mogelijk. Belangrijk is ook dat de grotere landgoederen gebouwen op het terrein hebben die eventueel kunnen worden vermarkt.

Belangrijkste functies van het bedrijfstype

Natuur, hout, water (drinkwater), recreatie, agrarische producten (indien van toepassing) en schone lucht en CO₂ vastlegging.

Recreatieve producten/diensten

De groep particuliere boseigenaren - ondernemers bieden recreatieve producten aan als dit rendabel is en in beperkte mate ook om het landgoed te tonen aan de samenleving. Net als de subsidieverkrijgers bieden ze producten aan die door de overheid d.m.v. de subsidieregeling SN2000 en de Natuurschoonwet worden 'betaald' (zoals wandelen en fietsen). Veel andere producten zouden mogelijk wel aangeboden worden als dit rendabel zou worden gemaakt (bijv. door de overheid). In vergelijking met de subsidieverkrijgers zijn de ondernemers (o.a. door de grootte van het bezit en de beschikbare personeelsleden en gebouwen) ook zelf in staat hun bezit te vermarkten. Ze exploiteren bijv. een camping en/of een horecagelegenheid en organiseren evenementen. Voor veel van deze producten geldt dat ze slechts door een beperkte groep worden aangeboden. Anderen bieden ze nog niet aan omdat het niet rendabel is, omdat het indruist tegen de missie, omdat de benodigde productiemiddelen (gebouwen) niet beschikbaar zijn of omdat er planologische drempels zijn (zo is het vaak lastig de functie van een gebouw te veranderen). De trend is wel dat het aanbod toeneemt en dat ook de groep ondernemers groter wordt.

Nieuwe recreatieve producten/diensten

n.v.t.

Productenlijst Particuliere boscigenaren - ondernemers

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Terrein (opengesteld)	bos	x			
	natuur	x			
	akker, weiland	x			
Recreatievormen	wandelen	x			
	struinen				9
	fietsen	x	x	2	
	atb fietsen	x	x	2	
	paardrijden			2	
	trimmen/joggen	x			
	sport/spel			2	
	luiëren/zitten/zonnen			2	
Wegen en paden	wegen		2		2
	wandelpaden	x			
	fietspaden			2	
	atb paden			2	
	ruiterpaden			2	
	laarzenpaden			2	
	struin-terrein				9
Routes	bewegwijzerde wandelroutes	x		2	
	bewegwijzerde fietsroutes			2	
	bewegwijzerde atb routes			2	
	bewegwijzerde skeelerroutes			2	
	bewegwijzerde ruiterroutes			2	
	bewegwijzerde autoroutes				5
Recreatieve voorzieningen	(picknick) bank	x		2	
	afvalbak	x		2	
	barbecue/vuurplaats				9
	dagrecreatieterrein			2	
	speelweiden			2	
	speeltoestellen				9
	speelbos				9
	strandbad				9
	toiletten/douche/kleedruimte				9
	trimbaan				9
	vogelkijkhut / scherm			2	
	uitkijkpunt/toren			2	
	GPS punten				9
	informatiepunten (onbemand)			2	
	informatieborden	x		2	
parkeerplaats	x		2		
fietsenstalling/ -rekken			2		
paardenstalling			2		
Horeca	café / restaurant / theehuis	x		5/9/2	1
	kiosk / ijstent / snackverkoop	x		5/9/2	1

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Logies	hotel/pension			5/9/2	1
	vakantiehuisje/appartement	x		5/9/2	1
	camping/minicamping	x		5/9/2	1
	trekkershut			5/9/2	1
	paalkamperen	x		2	1
	groepsaccommodatie	x		5/9/2	1
Toeristische attracties	kinderboerderij			5/9/2	1
	openstelling boerenbedrijf			2	5/1
	openstelling landgoed/huis/fort	x			5/1
	beeldentuin	x		2	1
	museum / expositieruimte	x		5/9/2	1
Speciale activiteiten	excursies	x		2	1
	familieactiviteiten (paaseieren zoeken)			2	1
	werken in de natuur (vrijwilligerswerk t.b.v. educatie, beheer)	x		2	1
	evenement (bijv. biologische landdag)	x		2	1
	outdoor activiteiten / survival	g		2	1
	sportieve activiteiten (trimloop /fietstocht)	g		2	1
Verhuur recreatiemiddelen	fiets				1
	skeelers				1
	paard				1
	huifkar				1
Verkoop recreatiemiddelen	recreatiemiddelen (b.v. loop, zakmes, verrekijker, kleding, GPS)	x		2	1
Verkoop (streek)producten	eten / drinken	x		5/9/2	1
	souvenirs	x		5/9/2	1
Arrangementen	dagarrangement	x		2	1
	verblijfsarrangement	x		2	1
Informatie en promotie	bezoekerscentrum			5/9/2	1
	(route) kaarten / folders	x		2	1
	internet	x		2	1
	(leden)blad	x		2	1
	handboek/terreinengids			2	5/1
	lespakketten	x		2	1

Particuliere boseigenaren - subsidieverkrijgers

Algemeen

De particuliere boseigenaren bezitten in totaal zo'n 150.000 ha bos. Zo'n 70.000 ha is in handen van particulieren die minder dan 5 ha bezitten. Veel van dit bos maakt weer onderdeel uit van een landgoed. Een landgoed is een bezit dat bestaat uit bos, landbouwgrond en soms ook ander natuurterrein. Sommige landgoederen zijn erg groot en worden professioneel geleid. Deze groep landgoederen is als apart bedrijfstype onderscheiden.

Type

Heteroogeen bedrijfstype.

Methode gegevensverzameling

Interview met een sleutelfiguur van de Federatie Particulier Grondbezit.

Belangrijkste motief/motieven om de organisatie in stand te houden

Eigen plezier en instandhouden van een familiebezit.

Belangrijkste financiële doelstelling(en)

Geen echte winstdoelstelling. Er moet geld genoeg worden verdiend om het bedrijf in stand te houden. Winst maken mag wel. Er worden in principe geen uitgaven gedaan die niet noodzakelijk voor de instandhouding van het bezit.

Belangrijkste productiemiddelen

De particuliere bosbezitters bezitten bos en soms ook landbouwgrond of natuur. De meeste particuliere bosbedrijven hebben geen personeel in dienst. De eigenaar werkt doorgaans kosteloos mee.

Belangrijkste functies van het bedrijfstype

Natuur, hout, water (drinkwater), recreatie, agrarische producten (indien van toepassing) en schone lucht en CO2 vastlegging.

Recreatieve producten/diensten

De groep particuliere boseigenaren - subsidieverkrijgers bieden alleen recreatieve producten aan als dit rendabel is. Dit betekent feitelijk dat ze alleen producten aanbieden als de overheid dit financieel stimuleert. Belangrijke prikkels op dit moment zijn de subsidieregeling SN2000 en de natuurschoonwet. Beide regelingen stimuleren de openstelling voor wandelen en fietsen (i.g.v. de NSW). Veel andere producten zouden mogelijk wel aangeboden worden als dit rendabel zou worden gemaakt (bijv. door de overheid). Een aantal producten kunnen eigenlijk niet worden aangeboden, omdat de benodigde productiemiddelen ontbreken (bijv. een gebouw voor een hotel). Ook de missie kan een reden zijn om bepaalde producten niet aan te bieden (bijv. het verhuren van fietsen). Bepaalde producten worden niet aangeboden omdat er juridische haken en ogen aan zitten. Zo is het planologische beleid een belemmering (de eigenaar mag geen gebouw neerzetten) en is er veel angst om aansprakelijk gesteld te worden voor schade en ongevallen. Soms zijn er meer redenen om een product niet aan te bieden.

Nieuwe recreatieve producten/diensten

n.v.t.

Productenlijst Particuliere boseigenaren - subsidieverkrijgers

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Terrein (opengesteld)	bos	x			
	natuur	x			
	akker, weiland	x			
Recreatievormen	wandelen	x			
	struinen				9
	fietsen	x	x	2	
	atb fietsen	x	x	2	
	paardrijden			2	
	trimmen/joggen	x			
	sport/spel			2	
	luiëren/zitten/zonnen			2	
Wegen en paden	wegen		2		2
	wandelpaden	x			
	fietspaden			2	
	atb paden			2	
	ruiterpaden			2	
	laarzenpaden			2	
	struin-terrein				9
Routes	bewegwijzerde wandelroutes			2	
	bewegwijzerde fietsroutes			2	
	bewegwijzerde atb routes			2	
	bewegwijzerde skeelerroutes			2	
	bewegwijzerde ruiterroutes			2	
	bewegwijzerde autoroutes				5
Recreatieve voorzieningen	(picknick) bank			2	
	afvalbak			2	
	barbecue/vuurplaats				9
	dagrecreatieterrein			2	
	speelweiden			2	
	speeltoestellen				9
	speelbos				9
	strandbad				9
	toiletten/douche/kleedruimte				9
	trimbaan				9
	vogelkijkhut / scherm			2	
	uitkijkpunt/toren			2	
	GPS punten				9
	informatiepunten (onbemand)			2	
informatieborden	x		2		
parkeerplaats	x		2		
fietsenstalling/ -rekken			2		
	paardenstalling			2	
Horeca	café / restaurant / theehuis				5/1
	kiosk / ijstent / snackverkoop				5/1

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Logies	hotel/pension				5/1
	vakantiehuisje/appartement				5/1
	camping/minicamping			2	5/1
	trekkershut				5/1
	paalkamperen			2	1
	groepsaccommodatie				5/1
Toeristische attracties	kinderboerderij			2	5/1
	openstelling boerenbedrijf			2	5
	openstelling landgoed/huis/fort				5
	beeldtuin			2	1
	museum / expositieruimte				5/1
Speciale activiteiten	excursies			2	1
	familieactiviteiten (paaseieren zoeken)			2	1
	werken in de natuur (vrijwilligerswerk t.b.v. educatie, beheer)			2	1
	evenement (bijv. biologische landdag)			2	1
	outdoor activiteiten / survival			2	1
	sportieve activiteiten (trimloop /fietstocht)			2	1
Verhuur recreatiemiddelen	fiets				1
	skeelers				1
	paard				1
	huifkar				1
Verkoop recreatiemiddelen	recreatiemiddelen (b.v. loop, zakmes, verrekijker, kleding, GPS)			2	1
Verkoop (streek)producten	eten / drinken			2	5/1
	souvenirs			2	5/1
Arrangementen	dagarrangement			2	1
	verblijfsarrangement			2	1
Informatie en promotie	bezoekerscentrum			2	5/1
	(route) kaarten / folders			2	1
	internet			2	1
	(leden)blad			2	1
	handboek/terreinengids				5/1
	lespakketten			2	1

Agrarische bedrijven

Algemeen

Agrarische bedrijven, zijn bedrijven die zich hoofdzakelijk richten op de productie van agrarische producten. Volgens de Landbouwtelling in 1999 (CBS, Statline) waren er 101.545 agrarische bedrijven in Nederland. Hiervan biedt ongeveer 1% (1172) verblijfsaccommodatie aan, 0,9% (899) heeft ontvangstmogelijkheden en 2,2% (2289) bieden stalling en/of verhuur aan. van caravans, paarden, boten, fietsen, huifkarren. Deze relatief kleine groep is in dit onderzoek meegenomen als aanbieder. De boeren die recreatieve producten aanbieden zijn grofweg onder te verdelen in drie groepen met de volgende motieven: 1. gezelligheid, 2. ondernemer, 3. idealist. Tussen deze groepen zijn allerlei gradaties mogelijk. Vaak begint men vanuit het motief 'gezelligheid' met recreatie. Als dit succesvol is, wordt men vaak ondernemer. De groepen met de motieven gezelligheid en ondernemer worden ongeveer even groot geschat. De groep idealist is het kleinst.

Type

Heteroog bedrijfstype.

Methode gegevensverzameling

Interview met een sleutelfiguur van de LTO (de Land en Tuinbouworganisatie **Nederland**). LTO is een belangenorganisatie van boeren.

Belangrijkste motief/motieven om de organisatie in stand te houden

1. De groep die voor de gezelligheid recreatie aanbiedt, heeft eigen plezier als belangrijkste motief.
2. De groep ondernemers wil winst maken, maar eigen plezier is ook belangrijk.
3. De groep die recreatie aanbiedt uit idealisme heeft algemeen nut als belangrijkste motief, maar ook eigen plezier.

Belangrijkste financiële doelstelling(en)

1. Gezelligheid: quitte spelen tot winst maken t.b.v. instandhouding bezit.
2. Ondernemer: winst maken t.b.v. eigenaar (echt winst maken doet niemand).
3. Idealist: geen winstdoelstelling tot verlies geaccepteerd.

Belangrijkste productiemiddelen

Personeel, machines, grond.

Belangrijkste functies van het bedrijfstype

1. Gezelligheid: agrarisch, natuur, recreatie.
2. Ondernemer: agrarisch, natuur, recreatie, horeca (minicamping, overnachting).
3. Idealist: agrarisch, natuur, recreatie beperkt zich tot recht van overpad, het houden van open dagen (dagrecreatie die niet betaald wordt).

Recreatieve producten/diensten (zie tabel)

De verschillende typen boeren kunnen met verschillende motieven dezelfde producten aanbieden. In het algemeen bieden ze een beperkt aantal producten aan. Het agrarische bedrijf staat doorgaans voorop. Een probleem waar veel boeren tegen aanlopen bij het realiseren is de bureaucratie rond vergoedingen (Programma Beheer). De overheid wordt als onbetrouwbare partner gezien. Recreatie moet op lokaal niveau ontwikkeld worden bijv. door boeren die samen een route opzetten.

Nieuwe recreatieve producten/diensten

n.v.t.

Productenlijst Agrariërs - gezelligheidsaanbieders

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Terrein (opengesteld)	bos			2	1
	natuur			2	1
	akker, weiland	x			
Recreatievormen	wandelen	x			
	struinen	x			1/5
	fietsen	x			5
	atb fietsen				1/5
	paardrijden	x			1/5
	trimmen/joggen				1/5
	sport/spel				1/5
	luieren/zitten/zonnen				1/5
Wegen en paden	wegen				5
	wandelpaden	x			
	fietspaden				1/5
	atb paden				1/5
	ruiterpaden				1/5
	laarzenpaden				1/5
	struin-terrein	x			
Routes	bewegwijzerde wandelroutes				1/5
	bewegwijzerde fietsroutes				1/5
	bewegwijzerde atb routes				1/5
	bewegwijzerde skeelerroutes				1/5
	bewegwijzerde ruiterroutes				1/5
	bewegwijzerde autoroutes				1/5
Recreatieve voorzieningen	(picknick) bank	x			
	afvalbak	x			
	barbecue/vuurplaats				1
	dagrecreatieterrein				1
	speelweiden				1
	speeltoestellen	x			
	speelbos				1
	strandbad				5
	toiletten/douche/kleedruimte	x			
	trimbaan				1
	vogelkijkhut / scherm				1
	uitkijkpunt/toren				1
	GPS punten				1
	informatiepunten (onbemand)				1
	informatieborden				1
	parkeerplaats	x			
fietsenstalling/ -rekken	x				
paardenstalling	x				
Horeca	café / restaurant / theehuis	x			
	kiosk / ijstent / snackverkoop	x			

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Logies	hotel/pension	x		2/3	1
	vakantiehuisje/appartement	x		2/3	1
	camping/minicamping	x		2/3	1
	trekkershut	x		2/3	1
	paalkamperen			2/3	1
	groepsaccommodatie	x		2/3	1
Toeristische attracties	kinderboerderij	x		2/3	1
	openstelling boerenbedrijf	x		2/3	1
	openstelling landgoed/huis/fort				5
	beeldentuin				1
	museum / expositieruimte				1
Speciale activiteiten	excursies	x		2/3	1
	familieactiviteiten (paaseieren zoeken)	x			
	werken in de natuur (vrijwilligerswerk t.b.v. educatie, beheer)	x		2/3	1
	evenement (bijv. biologische landdag)	x		2/3	1
	outdoor activiteiten / survival	x		2/3	1
	sportieve activiteiten (trimloop /fietstocht)	x		2/3	1
Verhuur recreatiemiddelen	fiets			2/3	1
	skeelers			2/3	1
	paard	x		2/3	1
	huifkar	x		2/3	1
Verkoop recreatiemiddelen	recreatiemiddelen (b.v. loop, zakmes, verrekijker, kleding, GPS)			2/3	1
Verkoop (streek)producten	eten / drinken	x		2/3	1
	souvenirs			2/3	1
Arrangementen	dagarrangement	x		2/3	1
	verblijfsarrangement	x		2/3	1
Informatie en promotie	bezoekerscentrum				1
	(route) kaarten / folders				1
	internet	x		6/2	
	(leden)blad				1
	handboek/terreinengids				1
	lespakketten				1

Productenlijst Agrariërs - ondernemer

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Terrein (opengesteld)	bos			5/2	1
	natuur			5/2	1
	akker, weiland	x			
Recreatievormen	wandelen	x			
	struinen	x			
	fietsen				5/1/2
	atb fietsen				5/1/2
	paardrijden	x			
	trimmen/joggen				5/1/2
	sport/spel				5/1/2
	luiëren/zitten/zonnen				5/1/2
Wegen en paden	wegen				5/1/2
	wandelpaden	x			
	fietspaden				5/1/2
	atb paden				5/1/2
	ruiterpaden				5/1/2
	laarzenpaden				5/1/2
	struin-terrein	x			
Routes	bewegwijzerde wandelroutes				5/2/1
	bewegwijzerde fietsroutes				5/2/1
	bewegwijzerde atb routes				5/2/1
	bewegwijzerde skeelerroutes				5/2/1
	bewegwijzerde ruiterroutes				5/2/1
	bewegwijzerde autoroutes				5/2/1
Recreatieve voorzieningen	(picknick) bank	x			
	afvalbak	x			
	barbecue/vuurplaats	x			
	dagrecreatieterrein			5/2	1
	speelweiden			5/2	1
	speeltoestellen	x			
	speelbos			5/2	1
	strandbad			5/2	1
	toiletten/douche/kleedruimte	x			
	trimbaan				2
	vogelkijkhut / scherm			5/2	1
	uitkijkpunt/toren			5/2	1
	GPS punten			5/2	1
	informatiepunten (onbemand)			5/2	1
	informatieborden			5/2	1
	parkeerplaats	x			
fietsenstalling/ -rekken	x				
paardenstalling	x				
Horeca	café / restaurant / theehuis	x			
	kiosk / ijstent / snackverkoop	x			

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Logies	hotel/pension	x			
	vakantiehuisje/appartement	x			
	camping/minicamping	x			
	trekkershut	x			
	paalkamperen			3	
	groepsaccommodatie	x			
Toeristische attracties	kinderboerderij	x			
	openstelling boerenbedrijf	x			
	openstelling landgoed/huis/fort				5
	beeldentuin	x			
	museum / expositieruimte	x			
Speciale activiteiten	excursies	x			
	familieactiviteiten (paaseieren zoeken)	x			
	werken in de natuur (vrijwilligerswerk t.b.v. educatie, beheer)	x			
	evenement (bijv. biologische landdag)	x			
	outdoor activiteiten / survival	x			
	sportieve activiteiten (trimloop /fietstocht)	x			
Verhuur recreatiemiddelen	fiets			2/3	1
	skeelers			2/3	1
	paard	x		2/3	1
	huifkar	x		2/3	1
Verkoop recreatiemiddelen	recreatiemiddelen (b.v. loop, zakmes, verrekijker, kleding, GPS)			2/3	1
Verkoop (streek)producten	eten / drinken	x		2/3	1
	souvenirs			2/3	1
Arrangementen	dagarrangement	x		2/3	1
	verblijfsarrangement	x		2/3	1
Informatie en promotie	bezoekerscentrum				1
	(route) kaarten / folders				1
	internet	x		6/2	
	(leden)blad				1
	handboek/terreinengids				1
	lespakketten				1

Productenlijst Agrariërs - idealist

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Terrein (opengesteld)	bos			2	1
	natuur			2	1
	akker, weiland	x			
Recreatievormen	wandelen	x			
	struinen	x			5/1
	fietsen				5/1
	atb fietsen				5/1
	paardrijden				5/1
	trimmen/joggen				5/1
	sport/spel				5/1
	luieren/zitten/zonnen				5/1
Wegen en paden	wegen				5/1
	wandelpaden	x			
	fietspaden				5/1
	atb paden				5/1
	ruiterpaden				5/1
	laarzenpaden				5/1
	struin-terrein	x			
Routes	bewegwijzerde wandelroutes				5/1
	bewegwijzerde fietsroutes				5/1
	bewegwijzerde atb routes				5/1
	bewegwijzerde skeelerroutes				5/1
	bewegwijzerde ruiterroutes				5/1
	bewegwijzerde autoroutes				5/1
Recreatieve voorzieningen	(picknick) bank				1
	afvalbak				1
	barbecue/vuurplaats				1
	dagrecreatieterrein				1
	speelweiden				1
	speeltoestellen				1
	speelbos				1
	strandbad				5
	toiletten/douche/kleedruimte				1
	trimbaan				1
	vogelkijkhut / scherm				1
	uitkijkpunt/toren				1
	GPS punten				1
	informatiepunten (onbemand)				1
	informatieborden				1
	parkeerplaats				1
fietsenstalling/ -rekken				1	
paardenstalling				1	
Horeca	café / restaurant / theehuis				1
	kiosk / ijstent / snackverkoop				1

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Logies	hotel/pension				1
	vakantiehuisje/appartement				1
	camping/minicamping				1
	trekkershut				1
	paalkamperen				1
	groepsaccommodatie				1
Toeristische attracties	kinderboerderij				5/1
	openstelling boerenbedrijf	x			
	openstelling landgoed/huis/fort				1
	beeldentuin				1
	museum / expositieruimte				1
Speciale activiteiten	excursies	x			
	familieactiviteiten (paaseieren zoeken)	x			
	werken in de natuur (vrijwilligerswerk t.b.v. educatie, beheer)	x			
	evenement (bijv. biologische landdag)	x			
	outdoor activiteiten / survival				1
	sportieve activiteiten (trimloop /fietstocht)				1
Verhuur recreatiemiddelen	fiets				1
	skeelers				1
	paard				1
	huifkar				1
Verkoop recreatiemiddelen	recreatiemiddelen (b.v. loop, zakmes, verrekijker, kleding, GPS)				1
Verkoop (streek)producten	eten / drinken	x			
	souvenirs				1
Arrangementen	dagarrangement				1
	verblijfsarrangement				1
Informatie en promotie	bezoekerscentrum				1
	(route) kaarten / folders				1
	internet	x			
	(leden)blad				1
	handboek/terreinengids				1
	lespakketten				1

Waterleidingmaatschappijen

Algemeen

Waterleidingmaatschappijen verzorgen het winnen, produceren en distribueren van betrouwbaar drinkwater van constante kwaliteit. Er zijn 4 waterleidingmaatschappijen die daarnaast ook duin-, natuurgebieden en landgoederen beheren. Deze gebieden zijn ook (gedeeltelijk) opengesteld voor recreatie. Dit maatschappijen die recreatieve producten aanbieden, zijn: Provinciaal Waterleidingbedrijf Noord-Holland (PWN), Gemeentewaterleidingen Amsterdam (GWA), Duinwaterbedrijf Zuid-Holland (DZH) en Delta Nutsbedrijven.

Type

Groep homogene bedrijven

Methode gegevensverzameling

Interview met sleutelfiguur van Waterleidingmaatschappij PWN.

Belangrijkste motief/motieven om de organisatie in stand te houden

Algemeen nut. PWN is bezig met het formuleren van haar missie. Recreatie zal daarin een belangrijke plaats krijgen. Bij PWN zijn water, recreatie en natuurbeheer van gelijk belang. Bij de andere waterleidingmaatschappijen staat het leveren van water voorop.

Bij PWN wordt recreatie gezien als een middel om te communiceren met de klant. Motto: Delen en Genieten. Men wil een duidelijk gezicht hebben. Op deze manier wil men draagvlak creëren voor natuurbeheer, meer recreatiemogelijkheden bieden en daar ook inkomsten uit genereren. Anticiperen op bedreigingen van buiten af (bijv. de politieke beslissing om een waterbedrijf geen natuurbeheerder te laten zijn)

Belangrijkste financiële doelstelling(en)

Quitte spelen / instandhouden van het bedrijf.

Belangrijkste productiemiddelen

Personeel, materieel, gebouwen, terreinen.

Belangrijkste functies van het bedrijfstype

Water, natuur en recreatie.

Recreatieve producten/diensten

De waterleidingsmaatschappijen bieden op dit moment nog voornamelijk basisvoorzieningen aan zoals wandel-, fiets- en ruiterspaden.

Nieuwe recreatieve producten/diensten

PWN zit in een overgangssituatie. Water en natuur staan niet langer voorop. Recreatie is een belangrijk doel geworden. In het kader hiervan is men bezig met productontwikkeling. Dit betekent dat veel producten uit de lijst nog niet worden aangeboden, maar dat men op dit moment heel veel opties overweegt. Uitgangspunt daarbij is dat nieuwe producten kostendekkend moeten zijn. Verwacht wordt dat op termijn ook de overige drie waterleidingsmaatschappijen recreatie meer prioriteit zullen geven.

Productenlijst Waterleidingmaatschappijen

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Terrein (opengesteld)	bos	x			
	natuur	x			
	akker, weiland				1
Recreatievormen	wandelen	x			
	struinen	x			
	fietsen	x			
	atb fietsen			1	
	paardrijden	x			
	trimmen/joggen	x			
	sport/spel	x			
	luiëren/zitten/zonnen	x			
Wegen en paden	wegen	x			
	wandelpaden	x			
	fietspaden	x			
	atb paden			1	
	ruiterpaden	x			
	laarzenpaden			1	
	struin-terrein	x			
Routes	bewegwijzerde wandelroutes	x			
	bewegwijzerde fietsroutes			1	
	bewegwijzerde atb routes			1	
	bewegwijzerde skeelerroutes			1	
	bewegwijzerde ruiterroutes	x			
	bewegwijzerde autoroutes				1
Recreatieve voorzieningen	(picknick) bank	x			
	afvalbak	x			
	barbecue/vuurplaats			1	
	dagrecreatieterrein			1	
	speelweiden	x			
	speeltoestellen			1	
	speelbos			1	
	strandbad	x			
	toiletten/douche/kleedruimte			1	
	trimbaan			1	
	vogelkijkhut / scherm	x			
	uitkijkpunt/toren	x			
	GPS punten			1	
	informatiepunten (onbemand)	x			
	informatieborden	x			
	parkeerplaats	x			
fietsenstalling/ -rekken	x				
paardenstalling			1		
Horeca	café / restaurant / theehuis	g			
	kiosk / ijstent / snackverkoop	g			

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Logies	hotel/pension				1
	bungalow/vakantiehuis			1	
	camping/minicamping	x			
	trekkershut			1	
	paalkamperen			1	
	groepsaccommodatie			1	
Toeristische attracties	kinderboerderij				1
	openstelling boerenbedrijf				5
	openstelling landgoed/huis/fort				5
	beeldentuin			1	
	museum / expositieruimte			1	
Speciale activiteiten	excursies	x			
	familieactiviteiten (paaseieren zoeken)	x			
	werken in de natuur (vrijwilligerswerk t.b.v. educatie, beheer)	x			
	evenement (bijv. biologische landdag)	x			
	outdoor activiteiten / survival				1
	sportieve activiteiten (trimloop /fietstocht)			1	
Verhuur recreatiemiddelen	fiets				1
	skeelers				1
	paard				1
	huifkar				1
Verkoop recreatiemiddelen	recreatiemiddelen (b.v. loop, zakmes, verrekijker, kleding, GPS)			1	
Verkoop (streek)producten	eten / drinken			1	
	souvenirs			1	
Arrangementen	dagarrangement			1	
	verblijfsarrangement			1	
Informatie en promotie	bezoekerscentrum	x			
	(route) kaarten / folders	x			
	internet	x			
	(leden)blad			1	
	handboek/terreinengids			1	
	lespakketten	x			

Waterschappen

Algemeen

De waterschappen zijn verantwoordelijk voor het waterbeheer in Nederland. Waterschappen zorgen voor de waterkering en/of de waterhuishouding, waaronder het beheer en onderhoud van de dijken en zorg voor de bemaling. Steeds vaker zorgen waterschappen niet alleen voor de kwantiteit van het water, maar ook voor de kwaliteit van het water en de zuivering van water. De behartiging van recreatieve belangen behoort niet tot de reglementaire taakopdracht van het waterschap. In de praktijk stellen waterschappen echter hun dijken, kaden, inspectiepaden etc. open voor recreatief medegebruik. In totaal zijn er in Nederland 53 waterschappen.

Type Homogeen bedrijfstype.

Methode gegevensverzameling

Interview met een sleutelfiguur van de Unie van Waterschappen. De Unie van Waterschappen is een vereniging waarvan alle waterschappen (53) in Nederland lid zijn.

Belangrijkste motief/motieven om de organisatie in stand te houden

Algemeen nut. Waterschappen worden tegenwoordig ingesteld en opgeheven bij provinciale verordening. Het belangrijkste motief om waterschappen in stand te houden is dat deze vorm van functioneel overheidsbestuur de beste garantie biedt voor een adequate uitvoering van de overheidstaken.

Belangrijkste financiële doelstelling(en)

Geen winstdoelstelling. De belangrijkste financiële doelstelling van waterschappen is om tegen zo laag mogelijke kosten een goede waterstaatkundige verzorging van hun gebied te bieden. Er wordt wel geld gereserveerd voor nieuwe werken.

De waterschappen zijn voor de dekking van hun uitgaven voor 90% aangewezen op de heffing van eigen belastingen. De resterende 10% inkomsten bestaat uit doeluitkeringen van andere overheden. De kosten van de aanleg en het beheer en onderhoud van voorzieningen ten behoeve van verbetering van recreatieve mogelijkheden liggen in principe bij de organisatie of overheid die dit recreatieve belang behartigt. Per geval wordt bepaald of een financiële bijdrage wordt verleend. Voor het aanleggen van recreatieve voorzieningen (bijv. aanpassen van een graskeien pad tot een fietspad) is extra financiering van bijv. de rijksoverheid nodig (subsidies). Kleine recreatieve voorzieningen (bijv. een kano-overstapplaats) worden wel zelf betaald.

Belangrijkste productiemiddelen

Personeel, waterstaatswerken (zoals sloten, gemalen, stuwen, dijken en afwaterzuiveringsinstallaties), materieel om die werken te onderhouden.

Belangrijkste functies van het bedrijfstype

Schoon water en droge voeten.

Recreatieve producten/diensten

De behartiging van recreatieve belangen behoort niet tot de reglementaire taakopdracht van het waterschap. Waterschapsbelasting mag niet gebruikt worden voor recreatie (wet). De vraag of het waterschap daartoe toch geroepen is, staat derhalve in beginsel ter vrije beoordeling van het waterschapsbestuur. In de praktijk stellen waterschappen hun dijken, kaden, inspectiepaden etc. open voor recreatief medegebruik.

Nieuwe recreatieve producten/diensten

Er worden steeds meer terreinen opengesteld (dijken, wegen, waterlopen, inspectiepaden).

Productenlijst Waterschappen

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Terrein (opengesteld)	bos				
	natuur (dijken, kaden, waterlopen)	x			
	akker, weiland	x			
Recreatievormen	wandelen	x			
	struinen				1
	fietsen	x			
	atb fietsen	x			
	paardrijden				1
	trimmen/joggen				1
	sport/spel				1
	luiëren/zitten/zonnen	x			
Wegen en paden	wegen	x			
	wandelpaden	x			
	fietspaden	x			
	atb paden				1
	ruiterpaden				1
	laarzenpaden				1
	struin-terrein				1
Routes	bewegwijzerde wandelroutes	x			
	bewegwijzerde fietsroutes	x			
	bewegwijzerde atb routes				1
	bewegwijzerde skeelerroutes				1
	bewegwijzerde ruiterroutes				1
	bewegwijzerde autoroutes				1
Recreatieve voorzieningen	(picknick) bank				1
	afvalbak				1
	barbecue/vuurplaats				1
	dagrecreatieterrein				1
	speelweiden				1
	speeltoestellen				1
	speelbos				1
	strandbad				1
	toiletten/douche/kleedruimte				1
	trimbaan				1
	vogelkijkhut / scherm				1
	uitkijkpunt/toren				1
	GPS punten				1
	informatiepunten (onbemand)				1
	informatieborden				1
	parkeerplaats				1
fietsenstalling/ -rekken				1	
paardenstalling				1	
Horeca	café / restaurant / theehuis				1
	kiosk / ijstent / snackverkoop				1

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Logies	hotel/pension				1
	bungalow/vakantiehuis/appartement				1
	camping/minicamping				1
	trekkershut				1
	paalkamperen				1
	groepsaccommodatie				1
Toeristische attracties	kinderboerderij				1
	openstelling boerenbedrijf				5
	openstelling landgoed/huis/fort				5
	beeldentuin				1
	museum / expositieruimte				1
Speciale activiteiten	excursies				1
	familieactiviteiten (paaseieren zoeken)				1
	werken in de natuur (vrijwilligerswerk t.b.v. educatie, beheer)				1
	evenement (bijv. biologische landdag)	x			
	outdoor activiteiten / survival				1
	sportieve activiteiten (trimloop /fietstocht)				1
Verhuur recreatiemiddelen	fiets				1
	skeelers				1
	paard				1
	huifkar				1
Verkoop recreatiemiddelen	recreatiemiddelen (b.v. loop, zakmes, verrekijker, kleding, GPS)				1
Verkoop (streek)producten	eten / drinken				1
	souvenirs				1
Arrangementen	dagarrangement				1
	verblijfsarrangement				1
Informatie en promotie	bezoekerscentrum				1
	(route) kaarten / folders	x			
	internet	x			
	(leden)blad				1
	handboek/terreinengids				1
	lespakketten				1

Ministerie van Defensie

Algemeen

Het ministerie van Defensie is verantwoordelijk voor de nationale en bondgenootschappelijke veiligheid en moet een bijdrage leveren aan het bevorderen van de internationale rechtsorde. Defensie bezit ca. 30.000 ha terreinen. De primaire functie van deze terreinen is militair gebruik. Daarnaast worden andere functies nagestreefd zoals natuur en recreatie

Type

Enkel bedrijf.

Methode gegevensverzameling

Interview met een sleutelfiguur van het Ministerie van Defensie.

Belangrijkste motief/motieven om de organisatie in stand te houden

Algemeen nut.

Belangrijkste financiële doelstelling(en)

Geen winstdoelstelling.

Belangrijkste productiemiddelen

30.000 ha terreinen (15.000 ha opengesteld voor recreatie), personeel, machines, gebouwen.

Belangrijkste functies van het bedrijfstype

Veiligheid, natuur en recreatie.

Recreatieve producten/diensten

Het ministerie biedt alleen basisvoorzieningen aan voor recreatie. Dit heeft te maken met de opvatting dat men natuur en landschap wil beschermen en dat natuurwaarden in haar terreinen niet mogen lijden onder recreatie. Daarnaast heeft men te weinig geld voor het aanleggen van voorzieningen, voor beheer en onderhoud en voor handhaving en toezicht.

Nieuwe recreatieve producten/diensten

n.v.t.

Productenlijst Ministerie van Defensie

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Terrein (opengesteld)	bos	x			
	natuur	x			
	akker, weiland				1
Recreatievormen	wandelen	x			
	struinen			3	
	fietsen	x			
	atb fietsen	x			
	paardrijden			3	
	trimmen/joggen	x			
	sport/spel	x			
	luiëren/zitten/zonnen	x			
Wegen en paden	wegen	x			
	wandelpaden	x			
	fietspaden	x			
	atb paden			3	
	ruiterpaden			3	
	laarzenpaden			3	
	struin-terrein			3	
Routes	bewegwijzerde wandelroutes	x			
	bewegwijzerde fietsroutes	x			
	bewegwijzerde atb routes			3	
	bewegwijzerde skeelerroutes			4	
	bewegwijzerde ruiterroutes	x			
	bewegwijzerde autoroutes				1
Recreatieve voorzieningen	(picknick) bank	x			
	afvalbak	x			1
	barbecue/vuurplaats				1
	dagrecreatieterrein				1
	speelweiden				1
	speeltoestellen				1
	speelbos				1
	strandbad				1
	toiletten/douche/kleedruimte				1
	trimbaan				1
	vogelkijkhut / scherm			4	
	uitkijkpunt/toren	x			
	GPS punten				1
	informatiepunten (onbemand)	x			
	informatieborden	x			
parkeerplaats	x				
fietsenstalling/ -rekken			4		
paardenstalling			4		
Horeca	café / restaurant / theehuis				1
	kiosk / ijstent / snackverkoop				1

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Logies	hotel/pension				1
	vakantiehuisje/appartement				1
	camping/minicamping				1
	trekkershut				1
	paalkamperen				1
	groepsaccommodatie				1
Toeristische attracties	kinderboerderij				1
	openstelling boerenbedrijf				5
	openstelling landgoed/huis/fort				5
	beeldentuin				1
	museum / expositieruimte	x			
Speciale activiteiten	excursies			2	
	familieactiviteiten (paaseieren zoeken)				1
	werken in de natuur (vrijwilligerswerk t.b.v. educatie, beheer)	x			
	evenement (bijv. biologische landdag)				1
	outdoor activiteiten / survival				1
	sportieve activiteiten (trimloop /fietstocht)				1
Verhuur recreatiemiddelen	fiets				1
	skeelers				1
	paard				1
	huifkar				1
Verkoop recreatiemiddelen	recreatiemiddelen (b.v. loop, zakmes, verrekijker, kleding, GPS)				1
Verkoop (streek)producten	eten / drinken				1
	souvenirs				1
Arrangementen	dagarrangement				1
	verblijfsarrangement				1
Informatie en promotie	bezoekerscentrum				1
	(route) kaarten / folders				1
	internet				1
	(leden)blad				1
	handboek/terreinengids				1
	lespakketten				1

Gemeenten

Algemeen

Er zijn 496 gemeenten in Nederland. Zij beheren ca. 43.000 ha terreinen. De plaats waar het beleidsveld recreatie binnen een gemeente is ondergebracht is zeer divers. Mogelijke afdelingen zijn: welzijn, sport, economische zaken, ruimtelijke ordening, groen, cultuur. Recreatie heeft geen zelfstandige positie als beleidsonderwerp. Gemeenten maken vaak onderdeel uit van Recreatieschappen die terreinen beheren en onderhouden.

Type

Homogeen bedrijfstype.

Methode gegevensverzameling

Interview met een sleutelfiguur van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG). Alle 496 gemeenten zijn vrijwillig lid van de VNG. Daarnaast enige tientallen gewesten, de Nederlandse Antillen en Aruba. Zij betalen contributie voor de diensten van hun vereniging. Taken van de VNG zijn onder andere belangenbehartiging, dienstverlening en platformfunctie voor alle gemeenten. Daarnaast voert de VNG (vaak samen met departementen of maatschappelijke organisaties) projecten uit die een gemeentelijk belang dienen.

Belangrijkste motief/motieven om de organisatie in stand te houden

Algemeen nut.

Belangrijkste financiële doelstelling(en)

Geen winstdoelstelling.

Belangrijkste productiemiddelen

43.153 ha bos en natuur, personeel, materieel, gebouwen.

Belangrijkste functies van het bedrijfstype

Ruimtelijke ordening, economie, welzijn

Recreatieve producten/diensten

Gemeenten bieden vaak een basishoogte aan recreatievoorzieningen aan. Het aanbod hangt sterk samen met het belang dat aan recreatiebeleid wordt toegekend. Dit belang is sterk afhankelijk van het karakter van een gemeente. Plattelandsgemeenten zullen meer beleidsmatige aandacht besteden aan recreatie als vorm van plattelandsvernieuwing (kamperen bij de boer etc.). Toeristische gemeenten zetten meer in op de commerciële activiteiten en investeren in goede infrastructuur (fiets- en wandelpaden etc.). Veelal is recreatie daar onderdeel van economische zaken. Voor grote gemeenten zal recreatie eerder vallen onder welzijn of sport vanuit de noodzaak van goede recreatievoorzieningen voor met name de sociaal en economisch zwakkeren.

Nieuwe recreatieve producten/diensten

Voor gemeenten zal sec recreatiebeleid geen hoge prioriteit krijgen, maar zal het als groenvoorzieningen of toerisme wel op de agenda staan. Met name groen krijgt steeds meer aandacht, ook bijvoorbeeld bij de aanleg van nieuwe woonwijken en zelfs bedrijventerreinen. Een 'groen' imago scoort als woonlocatie of vestigingsplaats voor bedrijven en draagt bij aan een prettig leefklimaat.

Vanuit het economische belang krijgt ook toerisme steeds meer aandacht. De toeristische sector is een grote werkgever geworden, met name voor lager opgeleiden.

Productenlijst Gemeenten

In de toekomst zullen gemeenten globaal dit pakket aan producten aanbieden. Het beheer is vaak uitbesteed aan recreatieschappen, gewesten, Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer of de Landschappen. Nieuwe producten hebben vooral betrekking op het maken van nieuwe groengebieden rondom de stad en bij nieuwe woonwijken.

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Terrein (opengesteld)	bos	x			
	natuur	x			
	akker, weiland	x			
Recreatievormen	wandelen	x			
	struinen	x			
	fietsen	x			
	atb fietsen	x			
	paardrijden	x			
	trimmen/joggen	x			
	sport/spel	x			
	luieren/zitten/zonnen	x			
Wegen en paden	wegen	x			
	wandelpaden	x			
	fietspaden	x			
	atb paden	x			
	ruiterpaden	x			
	laarzenpaden	x			
	struin-terrein	x			
Routes	bewegwijzerde wandelroutes	x			
	bewegwijzerde fietsroutes	x			
	bewegwijzerde atb routes	x			5
	bewegwijzerde skeelerroutes	x			
	bewegwijzerde ruiterroutes	x			
	bewegwijzerde autoroutes				
Recreatieve voorzieningen	(picknick) bank	x			
	afvalbak	x			
	barbecue/vuurplaats	x			
	dagrecreatieterrein	x			
	speelweiden	x			
	speeltoestellen	x			
	speelbos	x			
	strandbad	x			
	toiletten/douche/kleedruimte	x			
	trimbaan	x			
	vogelkijkhut / scherm	x			
	uitkijkpunt/toren	x			
	GPS punten			3	
	informatiepunten (onbemand)	x			
	informatieborden	x			
parkeerplaats	x				
fietsenstalling/ -rekken	x				
	paardenstalling				
Horeca	café / restaurant / theehuis	g			
	kiosk / ijstent / snackverkoop	g			

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Logies	hotel/pension				1
	vakantiehuisje/appartement				1
	camping/minicamping	x			
	trekkershut				1
	paalkamperen			3	
	groepsaccommodatie				1
Toeristische attracties	kinderboerderij	x			
	openstelling boerenbedrijf				5
	openstelling landgoed/huis/fort	x			
	beeldentuin	x			
	museum / expositieruimte	x			
Speciale activiteiten	excursies				1
	familieactiviteiten (paaseieren zoeken)				1
	werken in de natuur (vrijwilligerswerk t.b.v. educatie, beheer)				1
	evenement (bijv. biologische landdag)				1
	outdoor activiteiten / survival				1
	sportieve activiteiten (trimloop /fietstocht)				1
Verhuur recreatiemiddelen	fiets				1
	skeelers				1
	paard				1
	huifkar				1
Verkoop recreatiemiddelen	recreatiemiddelen (b.v. loop, zakmes, verrekijker, kleding, GPS)				1
Verkoop (streek)producten	eten / drinken				1
	souvenirs				1
Arrangementen	dagarrangement				1
	verblijfsarrangement				1
Informatie en promotie	bezoekerscentrum				1
	(route) kaarten / folders				1
	internet				1
	(leden)blad				1
	handboek/terreinengids				1
	lespakketten				1

Recreatieschappen

Algemeen

Recreatieschappen zijn samenwerkingsverbanden tussen gemeenten en provincies o.b.v. de wet Gemeenschappelijke regelingen. Ze behartigen het gemeenschappelijk belang van de deelnemers op het gebied van de openluchtrecreatie en het beheer van recreatief-toeristische voorzieningen in de regio, rekening houdend met de belangen van natuur en landschap.

Deze taak wordt uitgevoerd door plannen op te stellen op het gebied van openluchtrecreatie, het gemeentelijk beleid te coördineren, de gemeenten te adviseren en regionale voorzieningen tot stand te brengen en te beheren.

Type

Homogeen bedrijfstype.

Methode gegevensverzameling

Interview met sleutelfiguur van de Utrechtse Recreatieschappen.

Belangrijkste motief/motieven om de organisatie in stand te houden

Algemeen nut. Recreatieschappen zorgen voor openbare dagrecreatieve voorzieningen. Het belangrijkste motief om recreatieschappen in stand te houden is het opheffen van kwantitatieve tekorten aan recreatieplaatsen. Daarnaast is men voorwaardenscheppend en bemiddelend bezig voor recreatie.

Belangrijkste financiële doelstelling(en)

Geen winstdoelstelling.

De begroting bestaat uit middelen van gemeenten (o.b.v. inwoneraantal) en provincies (meestal grootste aandeel). Sinds 1993 (Recreatie Op Eigen Benen) moet ingezet worden op medefinanciering door derden voor ontwikkeling en exploitatie. Dit gebeurt door middel van het ontwikkelen van voorzieningen samen met het bedrijfsleven (bijv. horeca krijgt terrein in erfpacht), verhuren van terreindelen voor sport- en popevenementen, bedrijfsuitjes), sponsoren (weinig markt) en het heffen van een toegangsprijs. Men onderscheidt gratis basisvoorzieningen (bijv. wandel- en fietspaden, strand) die een verantwoordelijkheid van de gemeenschap zijn en luxe voorzieningen (bijv. skibaan, zwemplas met toezicht) waarvoor men een toegangsprijs vraagt of parkeergeld te vragen. De mate van externe financiering verschilt per recreatieschap. Er zijn recreatieschappen die zich vooral richten op basisvoorzieningen, recreatieschappen die deel uitmaken van het provinciale apparaat (Groenservice Zuid-Holland) en recreatieschappen die grotendeels geprivatiseerd zijn (Recreatieschap De Veluwe).

Belangrijkste productiemiddelen

Personeel, materieel, gebouwen, terreinen, erfpachtconstructies (Recreatieschappen hebben terreinen en wandel- en fietspaden in erfpacht van particuliere grondeigenaren).

Belangrijkste functies van het bedrijfstype

Recreatie.

Recreatieve producten/diensten

De terreinen van de Recreatieschappen zijn primair ingericht voor recreatie. Over het algemeen heeft men een ruim scala aan recreatieve producten. Per recreatieschap is er wel enig verschil in het huidige aanbod. Dit heeft o.a. te maken met de financiering.

Nieuwe recreatieve producten/diensten

Zoeken naar planologische mogelijkheden voor restaurant/hotel.

Productenlijst Recreatieschappen

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Terrein (opengesteld)	bos	x			
	natuur	x			
	akker, weiland	x			
Recreatievormen	wandelen	x			
	struinen	x			
	fietsen	x			
	atb fietsen	x			
	paardrijden	x			
	trimmen/joggen	x			
	sport/spel	x			
	luieren/zitten/zonnen	x			
Wegen en paden	wegen	x			
	wandelpaden	x			
	fietspaden	x			
	atb paden	x			
	ruiterpaden	x			
	laarzenpaden	x			
	struin-terrein	x			
Routes	bewegwijzerde wandelroutes	x			
	bewegwijzerde fietsroutes	x			
	bewegwijzerde atb routes	x			
	bewegwijzerde skeelerroutes	x			
	bewegwijzerde ruiterroutes	x			
	bewegwijzerde autoroutes				1
Recreatieve voorzieningen	(picknick) bank	x			
	afvalbak	x			
	barbecue/vuurplaats	x			
	dagrecreatieterrein	x			
	speelweiden	x			
	speeltoestellen	x			
	speelbos	x			
	strandbad	x			
	toiletten/douche/kleedruimte	x			
	trimbaan	x			
	vogelkijkhut / scherm	x			
	uitkijkpunt/toren	x			
	GPS punten			3	
	informatiepunten (onbemand)	x			
	informatieborden	x			
parkeerplaats	x				
fietsenstalling/ -rekken	x				
paardenstalling			3		
Horeca	café / restaurant / theehuis	g			
	kiosk / ijstent / snackverkoop	g			

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Logies	hotel/pension	g			
	vakantiehuisje/appartement	g			
	camping/minicamping	g			
	trekkershut	g			
	paalkamperen			3	
	groepsaccommodatie	g			
Toeristische attracties	kinderboerderij	g			
	openstelling boerenbedrijf				5
	openstelling landgoed/huis/fort	g			
	beeldentuin	g			
	museum / expositieruimte				1
Speciale activiteiten	excursies				1
	familieactiviteiten (paaseieren zoeken)				1
	werken in de natuur (vrijwilligerswerk t.b.v. educatie, beheer)	x			
	evenement (bijv. biologische landdag)				
	outdoor activiteiten / survival	g			
	sportieve activiteiten (trimloop /fietstocht)				1
Verhuur recreatiemiddelen	fiets				1
	skeelers				1
	paard				1
	huifkar				1
Verkoop recreatiemiddelen	recreatiemiddelen (b.v. loop, zakmes, verrekijker, kleding, GPS)				1
Verkoop (streek)producten	eten / drinken				1
	souvenirs				1
Arrangementen	dagarrangement				1
	verblijfsarrangement				1
Informatie en promotie	bezoekerscentrum			2	
	(route) kaarten / folders	x			
	internet	x			
	(leden)blad				1
	handboek/terreinengids				1
	lespakketten				1

Recreatie-ondernemers

Algemeen

Recreatieondernemers zijn private ondernemers die zich hebben gespecialiseerd in het aanbieden van dag- en verblijfsrecreatiemogelijkheden. Ze hebben een camping, een bungalowpark, groepsaccommodatie, een attractiebedrijf, een buitensportbedrijf of een zwembad.

Type

Groep heterogene bedrijven.

Methode gegevensverzameling

Interview met een sleutelfiguur van de RECRON. De RECRON is een vereniging met ruim 1500 recreatieondernemers als lid. De organisatie RECRON vertegenwoordigt circa 80% van de omzet binnen de recreatiebranche. De activiteiten van RECRON zijn erop gericht om te streven naar een zo optimaal mogelijk ondernemersklimaat in de recreatiebranche en de behartiging van de collectieve en individuele belangen van de leden.

De vragen zijn beantwoord voor de verblijfsrecreatieve sector (kampeer-, bungalow-, groepsaccommodatie). Van eenvoudig tot luxe en van klein tot groot.

Voor de dagrecreatie zullen de antwoorden op de vragen niet wezenlijk anders zijn. In de dagrecreatie is sprake van een grote concurrentie (ook vanuit het buitenland). Om mee te kunnen concurreren is vernieuwing en/of uitbreiding noodzakelijk. Avonturenpark Hellendoorn heeft hier bijv. problemen mee, mede door wet- en regelgeving. Dierentuin Emmen was op tijd met het verhogen van de attractiewaarde en richtte zich meer op beleving.

Belangrijkste motief/motieven om de organisatie in stand te houden

Geld verdienen/ winst maken (zie hieronder).

Belangrijkste financiële doelstelling(en)

Winst ten behoeve van de continuïteit van het bedrijf. Men is niet uit op winstmaximalisatie. Het ondernemersloon is matig. Het rendement van de sector is onvoldoende.

Belangrijkste productiemiddelen

Personeel, materieel, gebouwen, terreinen.

Belangrijkste functies van het bedrijfstype

Recreatie.

Recreatieve producten/diensten

De recreatieondernemers bieden voornamelijk logies en horeca met aanverwante voorzieningen en activiteiten aan. Ook bieden ze hun gasten informatie over het bedrijf en de omgeving.

Nieuwe recreatieve producten/diensten

- Aandacht voor natuur en cultuur neemt toe bij ondernemers (bijv. beeldencamping). Ook belangstelling om camping uit te breiden met (agrarisch) terrein en het aantal standplaatsen niet te verhogen. Bijvoorbeeld de camping Pappillon in Denekamp is met 5 ha natuur/bos uitgebreid t.b.v. uitloop eigen campinggasten.
- Kansen voor combinatie van zandwinning en recreatie. Recreatieondernemer heeft altijd behoefte aan water.

- Toename van accommodatiecombinaties: camping met appartementen, camping met bungalows, camping met groepsaccommodatie etc.
- Toename van arrangementen. Bijvoorbeeld Landgoed Twente is een samenwerkingsverband dat negen Twentse campings hebben opgericht. Dit heeft geleid tot een unieke samenwerking met acht Twentse landgoederen die hun poorten (soms exclusief) openstellen voor de gasten van de Landgoed Twente campings. Op speciale dagen kan men naar een landgoed. Sommige landgoederen stellen hun tuin open en anderen kan men van binnen bezichtigen.
- De verblijfsrecreatieve sector moet ook vermaak aanbieden. Meestal buiten het bedrijf en individueel gericht.
- Met bestaande producten nieuwe dingen doen. Een fiets verhuren is niet meer voldoende. Combineren met bijvoorbeeld een fietsrouteboekje met een verhaal (langs de dikste eik van Drente). Een ander voorbeeld is een thematische aanpak: de sprookjescamping. Het gaat om beleving en attractie! Als mensen maar een verhaal hebben.

Productenlijst Recreatie-ondernemers

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Terrein (opengesteld)	bos				1
	natuur				1
	akker, weiland				1
Recreatievormen	wandelen				1
	struinen				1
	fietsen				1
	atb fietsen				1
	paardrijden				1
	trimmen/joggen				1
	sport/spel	x			
	luieren/zitten/zonnen	x			
Wegen en paden	wegen				1
	wandelpaden				1
	fietspaden				1
	atb paden				1
	ruiterpaden				1
	laarzenpaden				1
	struin-terrein				1
Routes	bewegwijzerde wandelroutes				1
	bewegwijzerde fietsroutes				1
	bewegwijzerde atb routes				1
	bewegwijzerde skeelerroutes				1
	bewegwijzerde ruiterroutes				1
	bewegwijzerde autoroutes				1
Recreatieve voorzieningen	(picknick) bank	x			
	afvalbak	x			
	barbecue/vuurplaats	x			
	dagrecreatieterrein				1
	speelweiden	x			
	speeltoestellen	x			
	speelbos				1
	strandbad	x			
	toiletten/douche/kleedruimte	x			
	trimbaan	x			
	vogelkijkhut / scherm	x			
	uitkijkpunt/toren	x			
	GPS punten				1
	informatiepunten (onbemand)	x			
	informatieborden	x			
	parkeerplaats	x			
fietsenstalling/ -rekken	x				
paardenstalling	x				
Horeca	café / restaurant / theehuis	x			
	kiosk / ijstent / snackverkoop	x			

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Logies	hotel/pension	x			
	vakantiehuisje/appartement	x			
	camping/minicamping	x			
	trekkershut	x			
	paalkamperen				1
	groepsaccommodatie	x			
Toeristische attracties	kinderboerderij	x			
	openstelling boerenbedrijf				5
	openstelling landgoed/huis/fort				5
	beeldentuin				1
	museum / expositieruimte				1
Speciale activiteiten	excursies	x			
	familieactiviteiten (paaseieren zoeken)	x			
	werken in de natuur (vrijwilligerswerk t.b.v. educatie, beheer)				1
	evenement (bijv. biologische landdag)	x			
	outdoor activiteiten / survival	x			
	sportieve activiteiten (trimloop /fietstocht)	x			
Verhuur recreatiemiddelen	fiets	x			
	skeelers	x			
	paard	x			
	huifkar	x			
Verkoop recreatiemiddelen	recreatiemiddelen (b.v. loop, zakmes, verrekijker, kleding, GPS)	x			
Verkoop (streek)producten	eten / drinken	x			
	souvenirs	x			
Arrangementen	dagarrangement	x			
	verblijfsarrangement	x			
Informatie en promotie	bezoekerscentrum				1
	(route) kaarten / folders	x			
	internet	x			
	(leden)blad	x			
	handboek/terreinengids lespakketten	x x			

Horecaondernemers

Algemeen

De horecaondernemers zijn private ondernemers anders die een café of restaurant uitbaten.

Type

Heterogeen bedrijfstype.

Methode gegevensverzameling

Telefonische enquête met een sleutelfiguur van Horeca Nederland (ondernemersorganisatie van de horeca in Nederland)

Belangrijkste motief/motieven om de organisatie in stand te houden

Geld verdienen/ winst maken (zie hieronder).

Belangrijkste financiële doelstelling(en)

Winst ten behoeve van de continuïteit van het bedrijf en het verkrijgen van een redelijk tot goed ondernemersloon

Belangrijkste productiemiddelen

De horecaondernemer heeft in principe niet de beschikking over grond t.b.v. recreatie en heeft enkele tot enkele tientallen werknemers in dienst.

Belangrijkste functies van het bedrijfstype

Horeca.

Recreatieve producten/diensten

Het aanbod is beperkt doordat de horecaondernemers niet over terreinen beschikken (reden 5) en doordat ze geen logies kunnen aanbieden omdat ze dan tot de recreatieondernemers gerekend gaan worden (reden 1). De horecaondernemers beperken zich tot het uitbaten van cafés en restaurants.

Nieuwe recreatieve producten/diensten

n.v.t.

Productenlijst Horeca

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Terrein (opengesteld)	bos				1
	natuur				1
	akker, weiland				1
Recreatievormen	wandelen				1
	struinen				1
	fietsen				1
	atb fietsen				1
	paardrijden				1
	trimmen/joggen				1
	sport/spel				1
	luiëren/zitten/zonnen				1
Wegen en paden	wegen				1
	wandelpaden				1
	fietspaden				1
	atb paden				1
	ruiterpaden				1
	laarzenpaden				1
	struin-terrein				1
Routes	bewegwijzerde wandelroutes				1
	bewegwijzerde fietsroutes				1
	bewegwijzerde atb routes				1
	bewegwijzerde skeelerroutes				1
	bewegwijzerde ruiterroutes				1
	bewegwijzerde autoroutes				1
Recreatieve voorzieningen	(picknick) bank	x			
	afvalbak	x			
	barbecue/vuurplaats				1
	dagrecreatieterrein				1
	speelweiden				1
	speeltoestellen	x			
	speelbos				1
	strandbad				1
	toiletten/douche/kleedruimte	x			
	trimbaan				1
	vogelkijkhut / scherm				1
	uitkijkpunt/toren				1
	GPS punten				1
	informatiepunten (onbemand)				1
	informatieborden				1
	parkeerplaats	x			
fietsenstalling/ -rekken	x				
paardenstalling	x				
Horeca	café / restaurant / theehuis	x			
	kiosk / ijstent / snackverkoop	x			

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Logies	hotel/pension				1
	vakantiehuisje/appartement				1
	camping/minicamping				1
	trekkershut				1
	paalkamperen				1
	groepsaccommodatie				1
Toeristische attracties	kinderboerderij				1
	openstelling boerenbedrijf				5
	openstelling landgoed/huis/fort				5
	beeldentuin				1
	museum / expositieruimte				1
Speciale activiteiten	excursies				1
	familieactiviteiten (paaseieren zoeken)				1
	werken in de natuur (vrijwilligerswerk t.b.v. educatie, beheer)				1
	evenement (bijv. biologische landdag)				1
	outdoor activiteiten / survival				1
	sportieve activiteiten (trimloop /fietstocht)				1
Verhuur recreatiemiddelen	fiets				1
	skeelers				1
	paard				1
	huifkar				1
Verkoop recreatiemiddelen	recreatiemiddelen (b.v. loop, zakmes, verrekijker, kleding, GPS)				1
Verkoop (streek)producten	eten / drinken	x			
	souvenirs				1
Arrangementen	dagarrangement	x			
	verblijfsarrangement	x			
Informatie en promotie	bezoekerscentrum				1
	(route) kaarten / folders				1
	internet	x			
	(leden)blad				1
	handboek/terreinengids lespakketten	x			1

Overige particuliere ondernemers

Algemeen

De overige particuliere ondernemers zijn private ondernemers anders dan de recreatieondernemers (ondernemers die een camping, bungalowpark, groepsaccommodatie, attractiebedrijf, buitensportbedrijf of zwembad aanbieden) en anders dan horecaondernemers (ondernemers die bijv. een restaurant of café uitbaten). Het betreft bijvoorbeeld ondernemers die recreatiemiddelen verhuren en/of verkopen en ondernemers die activiteiten en/of evenementen organiseren.

Type

Heterogeen bedrijfstype.

Methode gegevensverzameling

Zelf ingevuld - mede op basis van de informatie verstrekt door horecaondernemers en recreatieondernemers.

Belangrijkste motief/motieven om de organisatie in stand te houden

Geld verdienen/ winst maken (zie hieronder).

Belangrijkste financiële doelstelling(en)

Winst ten behoeve van de continuïteit van het bedrijf en het verkrijgen van een redelijk tot goed ondernemersloon

Belangrijkste productiemiddelen

Overige particuliere ondernemers hebben in principe niet de beschikking over grond t.b.v. recreatie en heeft 0 tot enkele werknemers in dienst.

Belangrijkste functies van het bedrijfstype

Een deel van de overige particuliere ondernemers richt zich primair op de recreatie. Een andere groep ziet recreatie als een nevenfunctie.

Recreatieve producten/diensten

Het aanbod is beperkt doordat de overige ondernemers niet over terreinen beschikken (reden 5) en doordat ze geen logies en horeca kunnen aanbieden omdat ze dan tot de recreatie of horecaondernemers gerekend gaan worden (reden 1). De overige ondernemers verhuren en/of verkopen producten, verstrekken informatie en organiseren activiteiten en evenementen.

Nieuwe recreatieve producten/diensten

n.v.t.

Productenlijst De overige ondernemers

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Terrein (opengesteld)	bos				5
	natuur				5
	akker, weiland				5
Recreatievormen	wandelen				5
	struinen				5
	fietsen				5
	atb fietsen				5
	paardrijden				5
	trimmen/joggen				5
	sport/spel				5
	luiëren/zitten/zonnen				5
Wegen en paden	wegen				5
	wandelpaden				5
	fietspaden				5
	atb paden				5
	ruiterpaden				5
	laarzenpaden				5
	struin-terrein				5
Routes	bewegwijzerde wandelroutes				5
	bewegwijzerde fietsroutes				5
	bewegwijzerde atb routes				5
	bewegwijzerde skeelerroutes				5
	bewegwijzerde ruiterroutes				5
	bewegwijzerde autoroutes				5
Recreatieve voorzieningen	(picknick) bank				5
	afvalbak				5
	barbecue/vuurplaats				5
	dagrecreatieterrein				5
	speelweiden				5
	speeltoestellen				5
	speelbos				5
	strandbad				1
	toiletten/douche/kleedruimte				1
	trimbaan				5
	vogelkijkhut / scherm				5
	uitkijkpunt/toren				5
	GPS punten				5
	informatiepunten (onbemand)				5
	informatieborden				5
parkeerplaats				5	
fietsenstalling/ -rekken				5	
	paardenstalling				5
Horeca	café / restaurant / theehuis				1
	kiosk / ijstent / snackverkoop				1

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Logies	hotel/pension				1
	vakantiehuisje/appartement				1
	camping/minicamping				1
	trekkershut				1
	paalkamperen				5
	groepsaccommodatie				1
Toeristische attracties	kinderboerderij			2	
	openstelling boerenbedrijf				5
	openstelling landgoed/huis/fort				5
	beeldentuin			2	
	museum / expositieruimte			2	
Speciale activiteiten	excursies	x			
	familieactiviteiten (paaseieren zoeken)	x			
	werken in de natuur (vrijwilligerswerk t.b.v. educatie, beheer)			2	
	evenement (bijv. biologische landdag)	x			
	outdoor activiteiten / survival	x			
	sportieve activiteiten (trimloop /fietstocht)	x			
Verhuur recreatiemiddelen	fiets	x			
	skeelers	x			
	paard	x			
	huifkar	x			
Verkoop recreatiemiddelen	recreatiemiddelen (b.v. loop, zakmes, verrekijker, kleding, GPS)	x			
Verkoop (streek)producten	eten / drinken	x			
	souvenirs	x			
Arrangementen	dagarrangement	x			
	verblijfsarrangement	x			
Informatie en promotie	bezoekerscentrum				5
	(route) kaarten / folders	x			
	internet	x			
	(leden)blad	x			
	handboek/terreinengids	x			
	lespakketten	x			

Stichting Wandelplatform LAW

Algemeen

De Stichting Wandelplatform-LAW heeft in Nederland een netwerk van wandelroutes aangelegd. Deze routes zijn bewegwijzerd. Van al deze routes zijn gidsen uitgegeven, in totaal ruim dertig. Het netwerk is nog steeds in ontwikkeling. Daarnaast behartigt de stichting de belangen van wandelend Nederland. Binnen de stichting werken alle belangrijke organisaties op het gebied van wandelen samen.

Het merendeel van het werk aan de paden werd en wordt nog steeds gedaan door vrijwilligers: enthousiaste wandelaars van de verschillende aangesloten organisaties, die de routes verkennen, beschrijven, markeren en onderhouden. In die gevallen waar onvoldoende leden van een der organisaties beschikbaar zijn, treedt de stichting zelf op als centrale organisatie voor de vrijwilligers.

Type

Enkel bedrijf.

Methode gegevensverzameling

Interview met sleutelfiguur.

Belangrijkste motief/motieven om de organisatie in stand te houden

Algemeen nut.

Belangrijkste financiële doelstelling(en)

Quitte spelen.

Belangrijkste productiemiddelen

Geen beschikking over grond voor recreatie.

Personeel (0-10 mensen) en vrijwilligers.

Belangrijkste functies van het bedrijfstype

Recreatie.

Recreatieve producten/diensten

Bewegwijzerde lange afstandswandelroutes en bijbehorende gidsen.

Nieuwe recreatieve producten/diensten

n.v.t.

Productenlijst Wandelplatform

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Terrein (opengesteld)	bos				1
	natuur				1
	akker, weiland				1
Recreatievormen	wandelen	x			
	struinen			6	
	fietsen				1
	atb fietsen				1
	paardrijden				1
	trimmen/joggen				1
	sport/spel			6	
	luieren/zitten/zonnen			6	
Wegen en paden	wegen				1
	wandelpaden				1
	fietspaden				1
	atb paden				1
	ruiterpaden				1
	laarzenpaden				1
	struin-terrein			6	
Routes	bewegwijzerde wandelroutes	x			
	bewegwijzerde fietsroutes				1
	bewegwijzerde atb routes				1
	bewegwijzerde skeelerroutes				1
	bewegwijzerde ruiterroutes				1
	bewegwijzerde autoroutes				1
Recreatieve voorzieningen	(picknick) bank			3/4	
	afvalbak			3/4	
	barbecue/vuurplaats				1
	dagrecreatieterrein				1
	speelweiden				1
	speeltoestellen				1
	speelbos				1
	strandbad				1
	toiletten/douche/kleedruimte				1
	trimbaan				1
	vogelkijkhut / scherm			4/5	
	uitkijkpunt/toren			4/5	
	GPS punten			6	
	informatiepunten (onbemand)			4/5	
	informatieborden	x			
	parkeerplaats				1
	fietsenstalling/ -rekken				1
paardenstalling				1	
Horeca	café / restaurant / theehuis				1
	kiosk / ijstent / snackverkoop				1

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Logies	hotel/pension				1
	vakantiehuisje/appartement				1
	camping/minicamping				1
	trekkershut				1
	paalkamperen			6	
	groepsaccommodatie				1
Toeristische attracties	kinderboerderij				1
	openstelling boerenbedrijf				1
	openstelling landgoed/huis/fort				1
	beeldentuin				1
	museum / expositieruimte				1
Speciale activiteiten	excursies			2/5	
	familieactiviteiten (paaseieren zoeken)				1
	werken in de natuur (vrijwilligerswerk t.b.v. educatie, beheer)				1
	evenement (bijv. biologische landdag)	x			
	outdoor activiteiten / survival			2/5	
	sportieve activiteiten (trimloop /fietstocht)				1
Verhuur recreatiemiddelen	fiets				1
	skeelers				1
	paard				1
	huifkar				1
Verkoop recreatiemiddelen	recreatiemiddelen (b.v. loop, zakmes, verrekijker, kleding, GPS)			2	
Verkoop (streek)producten	eten / drinken				1
	souvenirs				1
Arrangementen	dagarrangement		2		
	verblijfsarrangement		2		
Informatie en promotie	bezoekerscentrum				4/5/6
	(route) kaarten / folders	x			
	internet	x			
	(leden)blad	x			
	handboek/terreingids			6	
	lespakketten			6	

Stichting Landelijk Fietsplatform

Algemeen

De stichting Landelijk Fietsplatform is opgericht als coördinatiepunt voor het toeristisch-recreatieve fietsen in Nederland. Overheid én particuliere organisaties, zowel ideëel als marktgericht, werken hierin samen. De realisatie van het Landelijke Fietsroutes (LF) netwerk is een goede illustratie van het coördinerende werk van het Fietsplatform. Verschillende initiatieven voor een dergelijk netwerk, onder meer van de ANWB en de Fietsersbond, werden uiteindelijk tot één netwerk samengesmolten. Behalve aan de uitbreiding van het aantal bewegwijzerde trajecten zal het Fietsplatform de komende jaren veel aandacht schenken aan het opheffen van knelpunten in de routes. Het Fietsplatform doet echter meer dan het ontwikkelen van fietsroutes. Achter de schermen geeft het impulsen aan het beleid op het gebied van het toeristisch-recreatieve fietsen, voert het onderhandelingen met wegbeheerders en beleidsmakers en initieert het promotieactiviteiten.

Naast een zevental bureaumedewerkers kan het Fietsplatform zich beroepen op ruim honderd vrijwilligers. Een deel hiervan controleert twee keer per jaar de LF-routes, waarvan zij veelal een specifiek deel hebben 'geadopteerd'. Ook beurzen en evenementen draaien grotendeels op de inzet van vrijwilligers; zij helpen mee met het opbouwen van de stand en geven voorlichting aan beursbezoekers.

Type

Enkel bedrijf.

Methode gegevensverzameling

Interview met sleutelfiguur.

Belangrijkste motief/motieven om de organisatie in stand te houden

Algemeen nut.

Belangrijkste financiële doelstelling(en)

Ouitte spelen.

Belangrijkste productiemiddelen

Geen beschikking over grond voor recreatie.
Personeel (0-10 mensen) en vrijwilligers.

Belangrijkste functies van het bedrijfstype

Recreatie

Recreatieve producten/diensten

Bewegwijzerde lange afstandsfietsroutes en bijbehorende gidsen.

Nieuwe recreatieve producten/diensten

n.v.t.

Productenlijst Fietsplatform

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Terrein (opengesteld)	bos				1
	natuur				1
	akker, weiland				1
Recreatievormen	wandelen				1
	struinen				1
	fietsen	x			
	atb fietsen				?
	paardrijden				1
	trimmen/joggen				1
	sport/spel				1
	luiëren/zitten/zonnen				1
Wegen en paden	wegen				1
	wandelpaden				1
	fietspaden	x			
	atb paden				1
	ruiterpaden				1
	laarzenpaden				1
	struin-terrein				1
Routes	bewegwijzerde wandelroutes				1
	bewegwijzerde fietsroutes	x			
	bewegwijzerde atb routes				1
	bewegwijzerde skeelerroutes				1
	bewegwijzerde ruiterroutes				1
	bewegwijzerde autoroutes				1
Recreatieve voorzieningen	(picknick) bank				1
	afvalbak				1
	barbecue/vuurplaats				1
	dagrecreatieterrein				1
	speelweiden				
	speeltoestellen				
	speelbos				
	strandbad				
	toiletten/douche/kleedruimte				
	trimbaan				
	vogelkijkhut / scherm				
	uitkijkpunt/toren				
	GPS punten				
	informatiepunten (onbemand)				
	informatieborden				
parkeerplaats					
fietsenstalling/ -rekken					
paardenstalling					
Horeca	café / restaurant / theehuis				
	kiosk / ijstent / snackverkoop				

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Logies	hotel/pension				1
	vakantiehuisje/appartement				1
	camping/minicamping				1
	trekkershut				1
	paalkamperen				1
	groepsaccommodatie				1
Toeristische attracties	kinderboerderij				1
	openstelling boerenbedrijf				5
	openstelling landgoed/huis/fort				5
	beeldtuin				1
	museum / expositieruimte				1
Speciale activiteiten	excursies				1
	familieactiviteiten (paaseieren zoeken)				1
	werken in de natuur (vrijwilligerswerk t.b.v. educatie, beheer)				1
	evenement (bijv. biologische landdag)				1
	outdoor activiteiten / survival				1
	sportieve activiteiten (trimloop /fietstocht)				1
Verhuur recreatiemiddelen	fiets				1
	skeelers				1
	paard				1
	huifkar				1
Verkoop recreatiemiddelen	recreatiemiddelen (b.v. loop, zakmes, verrekijker, kleding, GPS)				1
Verkoop (streek)producten	eten / drinken				1
	souvenirs				1
Arrangementen	dagarrangement				1
	verblijfsarrangement				1
Informatie en promotie	bezoekerscentrum				1
	(route) kaarten / folders	x			
	internet	x			
	(leden)blad	x			
	handboek/terreinengids				1
	lespakketten				1

ANWB

Algemeen

De ANWB is een vereniging die zijn bekendheid voor een groot deel te danken heeft aan de Wegenwacht. Zo'n 3,5 miljoen mensen zijn erop geabonneerd. De ANWB verzorgt informatie, advies en hulp, maar biedt ook allerlei producten en diensten op het gebied van recreatie, toerisme, verkeer en vervoer. Daarnaast verricht ze de behartiging van de collectieve belangen van de ANWB-leden. Dit gebeurt veelal achter de schermen in overleg met de overheid en branche-organisaties, maar ook door leden aan te sporen een bijdrage te leveren aan een mobiel en leefbaar Nederland.

Type

Enkel bedrijf.

Methode gegevensverzameling

Interview met een sleutelfiguur van de ANWB.

Belangrijkste motief/motieven om de organisatie in stand te houden

Algemeen nut.

Belangrijkste financiële doelstelling(en)

Geen winstdoelstelling.

Belangrijkste productiemiddelen

Personeel (ca. 3800 personen, grotendeels wegenwacht en winkelpersoneel), nauwelijks machines behalve wegenwachtauto's, nauwelijks grond, behalve test- en trainingscentrum Lelystad/Larserbos.

Belangrijkste functies van het bedrijfstype

Recreatie (routes), informatie en recreatiemiddelen (m.n. kleding)

Recreatieve producten/diensten

Het ANWB-aanbod heeft bijna uitsluitend betrekking op 1 categorie producten en diensten, namelijk de informatieproducten. De ANWB heeft als enige bewegwijzerde autoroutes in haar assortiment

Nieuwe recreatieve producten/diensten

n.v.t.

Productenlijst ANWB

De ANWB is eigenlijk meer een aanstuurder dan een aanbieder. Ze stimuleren bijvoorbeeld gemeenten en recreatieschappen tot het aanleggen van fietspaden in samenspraak met de lokale bevolking. Daarnaast is het informeren over recreatieve mogelijkheden een belangrijke taak. De producten liggen dan ook vooral op dat vlak.

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Terrein (opengesteld)	bos				1
	natuur				1
	akker, weiland				1
Recreatievormen	wandelen				1
	struinen				1
	fietsen				1
	atb fietsen				1
	paardrijden				1
	trimmen/joggen				1
	sport/spel				1
	luiëren/zitten/zonnen				1
Wegen en paden	wegen				1
	wandelpaden				1
	fietspaden				1
	atb paden				1
	ruiterpaden				1
	laarzenpaden				1
	struin-terrein				1
Routes	bewegwijzerde wandelroutes	x			
	bewegwijzerde fietsroutes	x			
	bewegwijzerde atb routes			3	
	bewegwijzerde skeelerroutes			3	
	bewegwijzerde ruiterroutes			3	
	bewegwijzerde autoroutes	x			
Recreatieve voorzieningen	(picknick) bank				1
	afvalbak				1
	barbecue/vuurplaats				1
	dagrecreatieterrein				1
	speelweiden				1
	speeltoestellen				1
	speelbos				1
	strandbad				1
	toiletten/douche/kleedruimte				1
	trimbaan				1
	vogelkijkhut / scherm				1
	uitkijkpunt/toren				1
	GPS punten				1
	informatiepunten (onbemand)	x			
	informatieborden	x			
	parkeerplaats				1
	fietsenstalling/ -rekken				1
	paardenstalling				1
	Horeca	café / restaurant / theehuis			
kiosk / ijstent / snackverkoop					1

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Logies	hotel/pension				1
	vakantiehuisje/appartement				1
	camping/minicamping				1
	trekkershut				1
	paalkamperen				1
	groepsaccommodatie				1
Toeristische attracties	kinderboerderij				1
	openstelling boerenbedrijf				5
	openstelling landgoed/huis/fort				5
	beeldentuin				1
	museum / expositieruimte				1
Speciale activiteiten	excursies	x			
	familieactiviteiten (paaseieren zoeken)				1
	werken in de natuur (vrijwilligerswerk t.b.v. educatie, beheer)	x			
	evenement (bijv. biologische landdag)	x			
	outdoor activiteiten / survival				1
	sportieve activiteiten (trimloop /fietstocht)				1
Verhuur recreatiemiddelen	fiets				1
	skeelers				1
	paard				1
	huifkar				1
Verkoop recreatiemiddelen	recreatiemiddelen (b.v. loop, zakmes, verrekijker, kleding, GPS)	x			
Verkoop (streek)producten	eten / drinken				1
	souvenirs				1
Arrangementen	dagarrangement	x			
	verblijfsarrangement	x			
Informatie en promotie	bezoekerscentrum				1
	(route) kaarten / folders	x			
	internet	x			
	(leden)blad	x			
	handboek/terreinengids lespakketten	x			1

VVV's

Algemeen

De meeste mensen kennen de VVV als het aanspreekpunt voor toeristische informatie over de omgeving. Maar de VVV doet veel meer dan dat. Zo kunt u bij de VVV onder meer terecht voor: ideeën en reserveringen voor een vakantie in eigen land, gidsen met tal van vakantie-ideeën, suggesties voor een dagje uit of prachtige en betaalbare hotel- of campingaccommodatie, reserveringen voor hotels in het gehele land etc. In totaal zijn er 9 provinciale VVV's en 59 regionale VVV's (waaronder 300 lokale VVV winkels ressorteren).

Type

Enkel bedrijf?

Methode gegevensverzameling

Interview met sleutelfiguur van de ANVV. De ANVV is de overkoepelende vereniging van alle VVV's. De ANVV behartigt de belangen van haar leden, de VVV's.

Belangrijkste motief/motieven om de organisatie in stand te houden

Algemeen nut.

Belangrijkste financiële doelstelling(en)

Geen winstdoelstelling.

Belangrijkste productiemiddelen

Personeel, kantoren.

Belangrijkste functies van het bedrijfstype

Informatie.

Recreatieve producten/diensten

De VVV's hebben vooral een informatieve en bemiddelende rol. Ze verstekken informatie aan de hand van wat beschikbaar wordt gesteld. Daarnaast stellen ze producten samen (vakantie-arrangementen) met behulp van producten van derden (touroperator/reisbureau-functie).

Nieuwe recreatieve producten/diensten

n.v.t.

Productenlijst VVV's

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Terrein (opengesteld)	bos				1
	natuur				1
	akker, weiland				1
Recreatievormen	wandelen				1
	struinen				1
	fietsen				1
	atb fietsen				1
	paardrijden				1
	trimmen/joggen				1
	sport/spel				1
	luiëren/zitten/zonnen				1
Wegen en paden	wegen				1
	wandelpaden				1
	fietspaden				1
	atb paden				1
	ruiterpaden				1
	laarzenpaden				1
	struin-terrein				1
Routes	bewegwijzerde wandelroutes				1
	bewegwijzerde fietsroutes	x			
	bewegwijzerde atb routes				1
	bewegwijzerde skeelerroutes				1
	bewegwijzerde ruiterroutes				1
	bewegwijzerde autoroutes	x			
Recreatieve voorzieningen	(picknick) bank				1
	afvalbak				1
	barbecue/vuurplaats				1
	dagrecreatieterrein				1
	speelweiden				1
	speeltoestellen				1
	speelbos				1
	strandbad				1
	toiletten/douche/kleedruimte				1
	trimbaan				1
	vogelkijkhut / scherm				1
	uitkijkpunt/toren				1
	GPS punten				1
	informatiepunten (onbemand)				1
	informatieborden				1
parkeerplaats				1	
fietsenstalling/ -rekken				1	
	paardenstalling				1
Horeca	café / restaurant / theehuis				1
	kiosk / ijstent / snackverkoop				1

Producten		nu	niet meer	nog niet	nooit
Logies	hotel/pension				1
	vakantiehuisje/appartement				1
	camping/minicamping				1
	trekkershut				1
	paalkamperen				1
	groepsaccommodatie				1
Toeristische attracties	kinderboerderij				1
	openstelling boerenbedrijf				1
	openstelling landgoed/huis/fort				1
	beeldtuin				1
	museum / expositieruimte				1
Speciale activiteiten	excursies	x			
	familieactiviteiten (paaseieren zoeken)				1
	werken in de natuur (vrijwilligerswerk t.b.v. educatie, beheer)				1
	evenement (bijv. biologische landdag)				1
	outdoor activiteiten / survival				1
	sportieve activiteiten (trimloop /fietstocht)	x			
Verhuur recreatiemiddelen	fiets				1
	skeelers				1
	paard				1
	huifkar				1
Verkoop recreatiemiddelen	recreatiemiddelen (b.v. loop, zakmes, verrekijker, kleding, GPS)	x			
Verkoop (streek)producten	eten / drinken				1
	souvenirs	x			
Arrangementen	dagarrangement	x			
	verblijfsarrangement	x			
Informatie en promotie	bezoekerscentrum				1
	(route) kaarten / folders	x			
	internet	x			
	(leden)blad				1
	handboek/terreinengids lespakketten	x			1